

حُسن الرّحیم

مونه د مؤلف دي

عهد ساز شخصیت

ممد همایون هما

میا عنوان الدین کاکا خېل

ما

وقت هما

تامل (03005729287)

ري ۲۰۱۳ء

وزر

جی

مېنه شېخ ملتون ، مردان

هال ، بغداده مردان

باچا خان

عهد ساز شخصیت

ډاکټر ممد همایون هما

Ketabton.com

تړون

د باچا خان د هغه ټولو ملګرو په نومرېچې د ازادۍ د
جنگ په هر سنگر کې ورسره ملاتړ کړی دی.

هما

سوغات

قدرمند ډاکټر فضل رحيم مروت
ته په ډېر درناوي دا کتاب سوغات
کوم چې د باچا خان د وېژن خپرونه
نې په علمي انداز کښې کړې ده.

هما

تشکر

د خپلو بچو عظمت هما، حرمت هما او د
ډاکټر شفقت هما شکر گزار یم چې د دوي
په لگښت دا کتاب چاپ شه

هما

ترتیب

شمبر	ليک	ليکونکي	مخ
1	خپلې خبرې	ډاکټر محمد همايون هما	5
2	د باچا خان ژوند -----	د میاشت او کال په ائینه کښې	10
3	کاش چې هغه بیا هم	قلندر مومند	35
	راهنما وړی		
4	باچا خان او د هغه	پروفېسر میا عنوان الدین	48
	خدایي خدمتگار تحریک	کاکا خېل	
5	طنز او مزاح د باچا خان	م.ر. شفق	60
	په خبرو کښې		
6	د باچا خان تحریک او	میا وکیل شاه فقیر خېل	82
	پښتو ادب		
7	د باچا خان بابا خبرې	ډاکټر محمد زبیر حسرت	115
8	د باچا خان متحرک ژوند	عظمت هما	141
	د هغوي د خودنوشت په		
	رڼا کښې		

خپلې خبرې

تېر کال (۲۰۱۲ء) د جنورۍ په ورومېو ورځو کښې ما د گران ډاکټر سعيد انور چې په عبدالولي خان يونيورسټۍ کښې د فېکلتې اف سائنسز ډين دۍ، ته د باچا خان د کليزي دستورې په موقع د يو ادبي سيمينار نمانځلو خبره وکړه. خدا ۍ دې بختور کړي، هغه زما خبره سمدستي ومنله خو د نېټې ټاکلو فېصله د يونيورسټۍ وائس چانسلر قدرمند ډاکټر احسان علی ته ځنډ کړې شوه. هغه په دغه ورځو کښې د ملک نه بهر وه. کله چې راستون شۍ نو ما هغه ته دغه تجويز وړاندې کړۍ او ورته مې ووييل چې په دستور کښې به د باچا خان ادبي او تعليمي خدماتو باندې خبرې کېږي. د هغه سياسي جدوجهد خو هر چا ته څرگند دۍ خو د ژوند په دغه اړخ ئې د کار ښه ډېر زيات گنجائش موجود دۍ. دا تحقيق به که هر څو څه نوي انکشافات نه وي خو په ورومېو ځل به په دغه موضوع يوه کوتلې هڅه ضرور وي. ښاغلي ډاکټر زما د تجويز سره اتفاق وکړۍ او بيا مونږ په صلاح د دستورې د پاره د دوېمې فرورۍ ۲۰۱۲ء ورځ غوره کړه. ما د وائس چانسلر د راکړي اختيار تر مخه د باچا خان په تعليمي او ادبي ډگر د خدماتو په موضوع يو څو پوهانو ته د ليک باقاعده خواست

وکړۍ، هغوي ټولو ښه په مينه مقالې وليکلې او په وخت ئې راورسولې. د يونيورسټۍ ځنې کارنده ملگرو د دستورې انتظامي امورو کښې په ډېره مينه، توجه او جذبې سره برخه واخسته خو د دستورې د پاره د ټاکلې شوې نېټې نه يوه ورځ وړاندې داسې مسئلې سپلمه شوې چې بيا د دغې علمي او ادبي سيمينار انعقاد ممکن نه وه او مونږ ډېر په مات زړه د دستورې په منسوخ کولو مجبور شو. دستورې د پاره چې پوهانو زما په خواست کوم درانه علمي ليکونه راکړي وو، که هر څو د دستورې ناڅاپي منسوخ کولو په وجه په هغه وخت مينه والو ته وړاندې نه کړې شو خو د هغې خوندي کول زما په نظر کښې مناسب نه وو نو ځکه ما دغه ليکونه په کتابي صورت کښې د چاپ کولو فېصله وکړه. کار بل کال ته وځنډېدۍ چې وجه ئې زما خپله نا اوزگارتيا وه خو زه په دې خبره ډېر خوشحاله یم چې دغه ټول ليکونه اوس د باچا خان په پينځويشتمه کليزه دستور "باچا خان عهد ساز شخصيت" په نوم چاپ کېږي. په ذکر شوي دستور کښې په ټاکلې شويو موضوعاتو وېنا د پاره درې ملگرو ته خواست شوۍ وه خو په کتاب کښې مونږ د باچا خان د ژوند په حقله ځنې نور ليکونه هم شامل کړي دي چې د کتاب ارزښت پرې زيات شوۍ دۍ. د باچا خان ژوند "د مياشت او کال په ائينه کښې" د ډاکټر زېبر حسرت راغونډ کړي معلومات دي چې په کښې د دغې

ستر ملي اتل او قامي مبارز د ژوند واقعات په تاريخي ترتيب وړاندې کړي شوي دي ، ليک د باچا خان د ژوند په مختلفو اړخونو تحقيق د پاره د اهميت وړ دے .

کاش چې هغه بيا هم راهنما وے ، دا د قلندر مومند ليک دے چې پښتون کښې چاپ دے خو مونږ ئې دلته د ډاکټر زبیر حسرت په شکريه بيا چاپ کوو . په دې ليک کښې د باچا خان د ملي جدوجهد بيان په ډېر اثري ډول زمونږ مخې ته راځي . پروفېسر ميا عنوان الدين کاکا خېل په اختصار خو د جامعيت د ټولو خوبويو سره د باچا خان په کارنامو خبرې کړي دي . د م . ر . شفق ليک ، طنز او مزاح د باچا په خبرو کښې د باچا خان د امروزه ژوند ائينه ده چې په کښې د هغه د شخصيت د مجلسي ژوند عکسونه په وړومبي ځل لوستونکيو ته وړاندې کړي شوي دي . دغې خبرو د شفق د ليک خوږلت/خوند نورزيات کړے دے .

د باچا خان تحريک او پښتو ادب د خوارې کښې محقق مياوکیل شاه فقير خېل ليک دے ، بناغلي ليکونکي په خپل جامع مضمون کښې په هغه ټولو عواملو د کوتلې حوالو سره ښه په تفصيل بحث کړے دے چې د خدايي خدمتگار د عروج په وخت کښې ئې پښتو ادب شته من کړے او په وړاندې بوتلے وے ، د نظر لاندې ليک کښې د باچا خان په تعليمي خدماتو هم رڼا غورځولې شوې ده چې ډېر زيات ارزښت لري .

ډاکټر زبیر حسرت د باچا خان بابا خبرې ، کښې د باچا خان د ليکونو نه په ډېره خواږه هغه برخې راغونډې کړي دي کومې چې زمونږ د دغه لوړ سياسي او سماجي شخصيت د نظرياتو څرگندونه کوي ، د هغه سياسي وژن ترې برېښي او دا ښايي چې باچا خان خپل سياسي جدوجهد او د قام د ښېگړې کارونه په کومو بنيادونو روان کړي وو .

د باچا خان متحرک ژوند ، د هغه د خودنوشت په رڼا کښې ، د عظمت هما يو معلوماتي ليک دے . عظمت هما لکه څنگه چې پخپله ليکلي دي ، د خودنوشت يو مقصد د يو اتل د ټول ژوند د تعميري کوششونو بيان وي نو ځکه ليکونکي د باچا خان د خودنوشت "زما ژوند او جدوجهد" زړه پورې جائزه اخستې ده . په دغه کتاب کښې که يو بله د ملک د ازادۍ امانې تاريخ خوندي دے نو ورسره د هغې شواخون او کړان هم تفصيلات درج دي چې زمونږ ملي اتل او د هغه ملگرو په دغه لاره کښې گاللي وو . د نظر لاندې مضمون کښې د خودنوشت په دغې ټولو اړخونو په اجمالي ډول څرگندونه شوې ده .

کتاب ستاسو د وړاندې دے . زه که باچا خان عهدساز شخصيت ته د خپل نوعيت وړومبۍ هڅه ووايم نو بې ځايه به نه وي . دا يو څرگند حقيقت دے او څوک هم پرې سترگې نه شي پټولې چې د ملک د ازادۍ په تحريک کښې د باچا خان برخه ، شواخون او قربانۍ يو بې مثله مثال دے ، يو ناويا ته

تاریخ دے او زه د دغې تاریخ یو اړخ د هغې ټولو ملگرو د تشکر سره تاریخ ته سپارم چې ماته ئې د دې کتاب د پاره خپل درانه لیکونه پېرزو کړي دي او د کتاب په ترتیب او تدوین کښې ئې زما مرسته کړې ده - زه د عبدالولي خان یونیورسټۍ مردان د نه ستړي کېدونکي وائس چانسلر ډاکټر احسان علی په خصوصي توګه شکریه ادا کوم ، هغه که چېرې تېر کال د باچا خان د کلیزې دستورې د نمانځلو د پاره "ښه" نه وې کړې نو د دې کتاب ترتیب به ممکن نه وه ځکه چې دغه ټول لیکونه د هغه "ښه" په نتیجه کښې لیکلي شوي دي - دغه شان د ډاکټر سعید انور شکریه هم په ما واجب ده ځکه چې د دستورې په حقله ئې زما د تجویز په عملي کولو کښې مرسته کړې وه -

ډاکټر محمد همایون هما

هسکه مېنه شېخ ملتون مردان

۳مه جنوري ۲۰۱۳ء

د باچا خان ژوند

(د میاشت او کال په ائینه کښې)

1889-90	خان عبدالغفار خان په اتمانزو چارسده کښې پیدا شئ
1896	جومات کښې ئې د قران کریم زده کړه شروع کړه
1898	په میونیسپل روډ هائي سکول پېښور کښې داخل کړه شئ
1901	په اېډورډز مشن هائي سکول ګوهادي ګېټ پېښور کښې داخل کړه شئ E F E WIGRAM
	هغه وخت د دې سکول هېډ ماسټر وه
1906	د ارمي د کمېشن اخستلو نه پس ئې انکار وکړه
1908	اسلامي سکول علی ګر هته لاړه
1909	انګلستان کښې ئې د تعلیم کولو فېصله وکړه
1910	په خپل کلي اتمانزو کښې ئې یو سکول د مولانا عبدالعزیز په ملګرتیا کښې شروع کړه
1912	د رخړو د یار محمد خان د لور سره ئې واده وشئ
1912	د حاجی صاحب د ترونګزو په اصلاحي تحریک کښې شامل شئ
1913	د مسلم لیګ یو اجلاس له اګرې ته لاړه

- 1913 مشر ځوے عبدالغني خان پېدا شه
- 1914 د مولوي فضل ربي او مولوي فضل محمود سره
- د شيخ الهند محمود الحسن په بلنه ديوبند ته لاره
- 1914 د چېلي اپستود پاره باجوړ ته لاره
- 1915 انگرېزانو د اتمانزو په ازاد سکول پابندي ولگوله
- 1915 دوهم ځوے خان عبدالولي خان پېدا شه
- 1918 کور والائي وفات شوه
- 1919 د رولټ اپکت خلاف ئې د سياسي ژوند اغاز وکړه
- 1919 گرفتار شه او د دېرشو زرو په ضمانت پرېښودې شه
- 1919 دوهم واده ئې وکړه
- 1920 خلافت کانفرنس کېنې شرکت د پاره دهلي ته لاره
- 1920 افغانستان ته په هجرت لاره
- 1920 صوبايي خلافت کميټي جوړه شوه او د هغې صدر منتخب کړه شه
- 1920 د خلافت تحريک د پاره ئې د چنډې راتلولو مهم شروع کړه. دا رقم به په هغه مدرسو لگولې

- شه چې کومې چې حکومت په ۱۹۱۴ کېنې بندې کړې وې
- 1921 تحريک اصلاح الافغانه جوړ کړه او د هغې ورومې صدر ئې عبدالاکبر خان او د پښتو ژبې ورومې ډرامه نگار ميا محمد شاه د هغې سپکرتري جنرل مقرر او محمد اکبر خان خادم د شاعر په حيث مقرر شه
- 1921 په ۱۷م دسمبر ۴۰ اېف سي آر د لاندې ونيولې شه او درې کاله بامشقته قېد کړلې شه. د ده خلاف الزامونه دا وو چې د هجرت په تحريک کېنې لويه برخه اخستې وه او دوباره ئې اتمانزو کېنې ازاد سکول شروع کړه وه
- 1921 حکومت د هغه د مشر ورور ډاکټر خان صاحب د نورو پښتنو مشرانو په ذريعه په جېل کېنې هغه ته وې چې مونږ تا ته د ازاد سکولونو چلولو اجازت درکوو خو د ملک نه به بهر دورې نه کوي
- 1922 هغه په جېل کېنې وه چې د دوهم جنگ تېر نه ئې درېم ځوے عبدالعلي خان پېدا شه چې په مشهور ماهر تعليم دے او د پېښور يونيورسټي او گومل يونيورسټي وائس

- چانس لر پاتې شوې د مے
- 1923 چې کله د ډېره غازي خان په جېل کېږي وه نو مور بي بي ئې وفات شوه
- 1923 د هغه مشر ورور ډاکټر خان صاحب د لندن د سپنټ تهامس هسپتال نه ډاکټري وکړه او هلته ئې د يوې انگرېزې سره په دوېم ځل واده وکړه. د هغې نه د ډاکټر صاحب يو ځوې جان خان او يوه لور مريم وه - مريم بيا يو سکھ سره واده وکړه
- 1924 د جېل نه رها شه
- 1924 د جېل نه په واپس راتلو ، ورته د اتمانزو يوې جرگې د فخر افغان خطاب ورکړه
- 1924 په صوبه کېږي د جوړو شويو ازادو سکولونو چې خدايي خدمتگارانو چلولو د هغې په دوره روان شه
- 1926 د ال انډيا کانگرس د تحريك خلافت په حقله په کلکته کېږي کېدونکي اجلاس له لاره
- 1926 د باچا خان بابا پلار بهرام خان وفات شه
- 1926 د خپل ټبر او مشرې خور سره حج له لاره
- 1926 د حج ادا کولو نه پس سره د خپل کور واله هلته ايسار شه او د سعودي عرب او فلسطين

- مختلف ځايونه ئې وکتل ، هم هلته ئې کور والا په حق ورسېده او په بېت المقدس کېږي دفن کړې شوه
- 1928 چې کله واپس راغلو نو په مئي ۱۹۲۸ء کېږي ئې يوه رساله د "پښتون" په نوم جاري کړه
- 1928 باچا خان د انجمن نوجوانان صوبه سرحد په نامه يو تنظيم جوړ کړه
- 1928 د ملگرو سره د کلکتې ته د خلافت کانفرنس له لاره هلته ئې د مولانا ظفر علي خان ، علامه اقبال او علي بردارانو سره د سرحد او افغانستان په حقله خبرې اترې وشوې
- 1928 په ۱۱م نومبر د کانگرس د صوبايي کمېټې - صدر وټاکلې شه
- 1929 د کانگرس سالانه اجلاس کېږي د شرکت د پاره لاهور ته لاره ، چې په هغې کېږي د ټول هندوستان د ازادولو غوښتنه وشوه
- 1929 د کانگرس اجلاس له لکهنو ته لاره چې په وړومبي ځل ئې مهاتما گاندي او جواهر لعل نهرو سره ليدل کتل وشو
- 1929 په افغانستان ئې د بچه سقه خلاف د نادر خان فتحه د نورو خدايي خدمتگارانو سره ونمانځله

- 1930 نافرمانۍ کښې د شریکېدو خواست وکړه
- 1930 په درویشتم اړېل سره د ملگرو پولیس په
نحقی کښې د اېف سي ار لاندې گرفتار کړه او
درې کاله قېد کړه شہ
- 1930 میاشتنۍ پښتون مجله بنده کړې شوه
- 1930 د هغه د گرفتاری خلاف په درویشتم اړېل د
قصه خوانۍ دردناکه پېښه وشوه
- 1930 د مټي په دویم تاریخ د پښتونخوا خلکو د
حکومت خلاف هېتال وکړه
- 1930 د مټي په دیارلسم تاریخ حکومت اتمانزو کله
محاصره کړه چې خلق په دې مجبور کړي چې
هغوي خدایي خدمتگاري پرېږدي
- 1930 په اتویشتمه مټي د ټکر پېښه رامینځ ته شوه
- د قېد دوران کښې باچا خان کانگرس سره خبره
وکړه چې که هغوي زموږ امداد کوي نو هغوي
به خپل تحریک په کانگرس کښې مدغم کړي
- 1931 د یو کال قېد نه پس د گاندهي جي ارون پېکت
تر مخه د ډېره غازي خان جېل نه رها کړه شہ
- 1931 په مارچ کښې د کانگرس په کراچی کښې
کېدونکي اجلاس له په وړومبي ځل د هغوي په
بلنه د سلو خدایي خدمتگارو سره شریک شہ

- 1929 د ټول هندوستان دوره ئې په دې غرض وکړه چې
د افغانستان د پښتنو په حقله نورو خلکو مرسته
نوره هم تېزه او تنده کړي
- 1929 د نوجوانان صوبه سرحد تنظیم له ئې د یو غېر
سیاسي تنظیم "خدایي خدمتگار تحریک" نوم
ورکړه چې وروستو دا تنظیم د پېرنگي د
ظلمونو له وجې یو سیاسي تحریک شہ - بابا په
خپله د دې تنظیم سالار اعظم وه
- 1929 کلي په کلي وگرځېده چې خلکو کښې خدایي
خدمتگار تحریک معرفي کړي
- 1929 د خلافت تحریک د کانگرس سره د اختلاف
راتلو له وجې ئې د خلافت کمېټۍ د صوبایي
صدرات نه استعفی ورکړه
- 1929 په اتلسم او نولسم اړېل په اتمانزو کښې د
خدایي خدمتگار تحریک یوه غونډه وکړه چې په
کښې دوه سوه سرخپوش شریک شو
- 1929 په ستمبر کښې ئې د خدایي خدمتگار سیاسي
څانگه د زلمو جرگه په نوم پرانسته چې وروستو
بیا د هغې نوم افغان جرگه کېښودې شوه
- 1930 په درویشتم اړېل ئې په اتمانزو کښې یوه جсле
وکړه او خلکو ته ئې د حکومت خلاف په سول

- 1931 په اپرېل کښې دهلي ته د کانگرس اجلاس له لاره
- 1931 په مئي کښې يو ځل بيا "پښتون مجله" د عبدالخالق خلیق په ادارت کښې شروع شوه
- 1931 په نهم جون د گاندهي جي سره د کانگرس د ورکنگ کمېټۍ اجلاس له لاره
- 1931 په جولایي کښې د گاندهي جي ځوے د بوداس گاندهي د پښتونخوا د حالاتو معلومولو د پاره پېښور ته راغے او په اتمانزو کښې د بابا سره دېره شه
- 1931 حکومت د خدایي خدمتگار تحریک د اثر رسوخ ختمولو په غرض خاکسار تحریک شروع کړه او د پېښور گورنمنټ هايي سکول هېډماسټر عنايت الله مشرقي ئې د هغې وړومبے صدر مقرر کړه
- 1931 په دېرشمه جولایۍ د صوبې چيف کمشنر سر سټيورت پيټرز د باچا خان سره انټرويو وکړه
- 1931 په ديارلسم اگست باچا خان بمبۍ ته د ال انډيا کانگرس اجلاس له لاره ، په دغه اجلاس کښې فېصله وشوه چې په صوبه سرحد کښې دې يوه نوې کمېټي د سرحد کانگرس کمېټۍ په نوم يا

- د سرحدي جرگه په نامه جوړه شي
- 1931 په پنځويشتم اگست د گاندهي جي او جواهر لعل نهرو په ملگرتيا کښې د وائسرائے سره مټينگ له شملې ته لاره
- 1931 په خلیر شتم دسمبر په تحریک پابندي ولگېده او په خپل کور کښې گرفتار شه او د درې کاله قېد بامشقت سزا ورکړې شوه
- 1932 په دسمبر کښې بيا يو ځل پښتون مجله د حکومت د جبر بنکار شوه او بندېز پرې ولگېده
- 1934 په اوولسم اگست ئې د گاندهي جي د روژې نيولو په وجه هغه سره د همدردۍ کولو د پاره يوه هفته روژې ونيولې
- 1934 په وويشتم اگست د درې کاله قېد تېرولو نه پس رها شه خو خپلې صوبې ته په تللو ئې پابندي ولگولې شوه او پنجاب کښې نظر بند کړه شه
- 1934 په دېرشم ستمبر ئې په کلکته کښې عوامو ته د يوې جلسې په دوران کښې په هندو مسلم اتحاد باندې خطاب وکړه
- 1934 په بمبۍ کښې ئې يو اجلاس ته خطاب وکړه د هغې په وجه حکومت په يو پي واردها کښې په ووم دسمبر گرفتار کړه

- 1936 په اگست کښې رها کړې شۀ خو لا په خپله صوبه او پنجاب تللو ئې پابندي وه ، د دې وجې نه دوباره ورادها ته لاړۀ او گاندهي جي سره دېره شۀ
- 1937 په فرورۍ کښې عام انتخابات وشو چې پکښې خدایي خدمتگارو په پنځوسو کښې په نولسو سیتونو کامیابی حاصله کړه
- 1937 په مارچ کښې د گاندهي جي سره ال انډیا کانگرس اجلاس له دهلي ته لاړۀ
- 1937 په سرحد او پنجاب تللو چې کومه پابندي پرې لگېدلې وه هغه په شپږویشتم اگست پورته کړې شوه
- 1937 شپږ کاله بهر تېرولو نه پس د گاندهي جي سره خپلې صوبې ته راغلو او خان عبدالولي خان په اتمانزو کښې د دواړو استقبال وکړۀ
- 1937 سرحد ته د راتلو نه پس ئې فېصله وکړه چې د ټولې صوبې او بلوچستان دوره وکړي او خدایي خدمتگار تحریک فعال کړي
- 1938 په وړومبۍ مئې گاندهي جي د صوبه سرحد د اتو ورځو په دوره راغی
- 1938 په مئې کښې باچا خان بابا بیا پښتون مجله

- شروع کړه اوس میاشتنۍ نه وه بلکې لس ورځې پس به چاپ کېدله او ایډیټر ئې عبدالخالق خلیق صاحب وه
- 1938 د گاندهي جي سره د ال انډیا کانگرس د ورکنگ کمېټۍ اجلاس له کلکتې ته روان شۀ
- 1938 گاندهي جي د صوبه سرحد د یوې میاشتې په دوره د تللو پروگرام جوړ کړۀ
- 1940 په مارچ کښې باچا خان د ال انډیا کانگرس سالانه اجلاس له رام گړه بهار ته روان شۀ
- 1940 باچا خان بابا د کانگرس ورکنگ کمېټۍ اجلاس کښې شرکت وکړۀ ، په دې اجلاس کښې په صوبه سرحد کښې د سول نافرمانۍ د تحریک شروع کولو کار ورته وسپارل شۀ
- 1940 یو وار بیا پښتون رساله بنده کړې شوه
- 1941 په دریشتم دسمبر باردولي ته د ورکنگ کمېټۍ اجلاس له لاړۀ
- 1941 باچا خان بابا په ټوله پښتونخوا کښې د خدایي خدمتگارو د پاره تېرېننگ کیمپونه پرانستل
- 1942 گاندهي جي او باچا خان بابا دواړو د ال انډیا کانگرس نه استعفی ورکړه ځکه چې هغوي حکومت سره په دویم عالمي جنگ کښې د

- تعاون اعلان وکړه
- 1942 په جولای کښې باچا خان بابا د خدایي خدمتگارو د پاره د پېښور نه خوارلس میله لرې په سردریاب کښې یو مرکزي دفتر د مرکز اعلیٰ خدایي خدمتگاران په نامه جوړ کړه
- 1942 په وویشتم اکتوبر باچا خان سره د نورو خدایي خدمتگارانو د چارسدې نه مردان د تللو په وخت میروس ډېری کښې د " هندوستان پرېږدی تحریک" په وجه د پولیس نه وهل و خوړل چې په هغې کښې دوه پښتۍ ماتې شوې او هري پور جبل ته بوتللې شې او دوه کاله قېد کړې شې
- 1945 ډاکټر خان صاحب د لارډ کننگم په دعوت په صوبه سرحد کښې خپل وزارت جوړ کړه
- 1945 په وولسم مارچ د لارډ ویول د اعلان تر مخه د نورو قېدیانو سره رها کړې شې
- 1945 باچا خان بابا او گاندهي جي د کانگرس او د هغې د ورکنگ کمېټۍ نه د وتلو نه پس په بمبۍ کښې بیا په کانگرس کښې شامل شو
- 1945 په مټي کښې باچا خان بابا بیا د پښتون اجرا وکړه خو دا ځل د هفته وار اخبار په شکل کښې وه

- 1945 په پنځویشتم جون باچا خان بابا او ډاکټر خان صاحب په شمله کښې د ویول په کانفرنس کښې د کانگرس د نمائندگانو په حبثیت شریک شو
- 1946 باچا خان بابا د انډیا د مرکزي پارلېمانی اسمبلی ممبر وټاکلې شې
- 1946 د حکومتی مسئلو باندې د خبرو اترو کولو د پاره باچا خان بابا دهلي ته د گاندهي جي ملاقات له لارې
- 1947 په دوویشتم اپرېل باچا خان بابا ورومبي اېښین ریلېشن کانفرنس ته خطاب وکړه
- 1947 په مټي کښې د پښتون زلمې په نوم یو تنظیم باچا خان بابا په خپله رهنمایی کښې جوړ کړه او د هغې مشري ئې خپل مشر ځوي عبدالغني خان ته وسپارله
- 1947 په یوویشتم جون باچا خان د پښتونستان مطالبه په بنو کښې وړاندې کړه چې وروستو د بنو قرارداد په نوم مشهوره شوه
- 1947 باچا خان بابا د گاندهي جي ، لارډ ماونت بېټن او محمد علی جناح سره په یو اجلاس کښې شرکت وکړه ، کانگرس ته په صوبه سرحد کښې د ریفرنډم کولو کار وسپارلې شې خو باچا خان

- 1947 بابا د دې نه بائیکات وکړه
د پاکستان جوړېدو نه پس په دوویشتم اگست
حکومت د ډاکټر خان صاحب وزارت مات کړه
او د هغه په ځای ئې عبدالقيوم خان راوسته
1947 په دوهم او درېم ستمبر باچا خان په پاکستان
کښې دننه د يو رياست پښتونستان مطالبه
وکړه
1948 باچا خان بابا د قامي اسمبلۍ اجلاس کښې د
شرکت کولو د پاره کراچۍ ته لاړه
1948 په درېمه فروري باچا خان د ورومبي پارليماني
اسمبلۍ د غړي په حيثيت حلف اوچت کړه
1948 په پينځم مارچ ئې قامي اسمبلۍ ته په اردو
کښې خطاب وکړه
1948 د مارچ په مياشت کښې باچا خان د پيپلز پارټۍ
په نوم يوه پارټي جوړه کړه چې عبدالصمد خان
اچکزې ، عبدالمجيد سندهي ، جی اېم سيد ،
شېخ هشام الدين دوي هم ورسره ملگري وو.
باچا خان متفقہ توگه باندې د دې صدر منتخب
شہ
1948 د اپرېل په منځومانه کښې جناح صاحب صوبه
سرحد ته راغی ، باچا خان بابا ئې هرکلی وکړه

- 1948 باچا خان بابا ووي چې زه خپل تنظيم مسلم
ليگ سره شاملول غواړم خو مسلم ليگ دې ته
تيار نه شه
1948 په ديارلسمه مئي باچا خان بابا د خدايي
خدمتگار تنظيم په ټول ملک کښې د خورولو
اعلان وکړه او وي وئيل چې دا خدايي خدمتگار
به د نوي جوړې شوې پيپلز پارټۍ رضا کاره ډله
وي
1948 په مئي کښې باچا خان بابا خپلې صوبې ته
راغلو او په ټوله صوبه کښې ئې د حکومت
خلاف تحريك شروع کړه
1948 د شمالي علاقو د دورو نه پس باچا خان بابا
اراده وکړه چې اوس سوېلي علاقو ته لاړ شي خو
د دې نه اگاهو په پينځلسم جون گرفتار کړه
شه او درې کاله قېد کړه شه
1948 په څلورمه جولايي د سرحد حکومت د يو
ارډيننس په ذريعه خدايي خدمتگار تحريك
خلاف قانون وگرځولو
1948 په دولسم اگست هر کله چې باچا خان بابا جېل
کښې وه د بابري دردناکه واقعه پېښه شوه
1948 د ستمبر په مياشت کښې خدايي خدمتگار

- تحریرک خلاف قانون و گروہ شہ او د سردریاب
مرکز و ران کرے شہ
- 1950 د باچا خان بابا درې کاله قید ختم شه خو خو
خله د بنگال ریگولیشن ۱۸۱۸ د لاندې شپږ
شپږ میاشتي زیات کرے شہ
- 1952 په فروری کښې د بابا پوخ ملگرے او دوست
قاضی عطاء الله خان چې د ډاکټر خان صاحب
په وزارت کښې وزیر تعلیم وه ، وفات شه
- 1952 د باچا خان بابا په میو هسپتال لاهور کښې
اړېشن وشه
- 1954 په جنوری کښې باچا خان بابا سره د نورو
خدایي خدمتگارانو د جیل نه رها کرے شہ خو
د پندی په سرکټ هاوس کښې نظر بند وساتلے
شه
- 1954 په مارچ کښې باچا خان بابا ته اجازت وکړے
شہ چې د بنگال اسمبلی اجلاس له لار شي ، هغه
اسمبلی ته په اردو کښې تقریر وکړه او په کښې
ئې هغه ټول وجوهات بیان کړل د کومو له وجې
چې هغه جیل ته کرے شوم وه
- 1954 باچا خان بابا د ون یونټ مخالفت وکړه ، په دې
مسئله کښې هغه د خپل ورور ډاکټر خان

- صاحب مخالف وه کوم چې هغه وخت د مغربي
پاکستان چیف منسټر وه
- 1955 حکومت د باچا خان بابا خپلې صوبې ته په راتلو
پابندي ختمه کړه
- 1955 په ستمبر کښې باچا خان د صوبه سرحد دورې
ختمې کړې او د بلوچستان په دوره د
عبدالصمد خان اچکزي په وېنا روان شه
- 1955 بلوچستان ته لا په لاره وه چې سره د دوو ملگرو
گرفتار شه خو بیا په شپږویشتم ستمبر رها
کړے شه
- 1956 په شپاړسم جون باچا خان بابا ملکي سلامتیا ته
د نقصان رسولو په الزام کښې په شاهي باغ
پېښور کښې گرفتار کرے شہ ، دغسې هم په
دغه ورځ عبدالصمد خان اچکزے هم په کوټه
کښې گرفتار کرے شہ
- 1956 په شپږم ستمبر په لاهور هايي کورټ کښې د
جسټس شبیر احمد په عدالت کښې باچا خان
بابا کېس شروع شه
- 1956 په شپږم ستمبر باچا خان بابا عدالت ته خپل
لیکلے بیان ورکړه چې هغې کښې ئې د خپل ټول
ژوند حالات لیکلي وو

- 1957 په خلیر شتمه جنوری، عدالت باچا خان بابا خوارلس زره روپی، جرمانه کړه چې د هغې د ورکولو نه هغه انکار وکړه نو د هغه جانداد په کښې ضبط کړه شه
- 1957 باچا خان بابا پرېښود شه
- 1957 په ویشتمه جنوری، باچا خان بابا په پاکستان نېشنل پارټۍ کښې شامل شه چې د شپږو مخالفو سیاسي پارټو نه جوړه شوې وه
- 1957 د باچا خان بابا مشر ورور ډاکټر خان صاحب په وومه جولای، د مغربي پاکستان د وزیر اعلیٰ د عهدې نه لرې کړه شه
- 1957 د جولای، په میاشت کښې باچا خان بابا، مولانا بهاشاني، میا افتخار الدین او جی اېم سید په ډهاکه کښې په یو کانفرنس کښې عوامي نېشنل پارټي جوړه کړه
- 1958 باچا خان بابا د "ون یونټ او پښتانه" په نوم د ون یونټ خلاف یو پمفلټ چاپ کړه
- 1958 په دیارلسم ستمبر باچا خان بابا بلوچستان ته د داخلېدو په جرم کښې کوټه کښې گرفتار کړه شه ځکه چې ډسټرکټ مجسټریټ بلوچستان ته د هغه په داخله پابندي لگولې وه.

- پېښور ته ئې راوسته او رها ئې کړه
- 1958 په یولسم اکتوبر باچا خان او مولانا بهاشاني صاحب د نورو اتو لویو لویو لیډرانو په شمول په مشرقي پاکستان کښې د پاکستان سېفټي اېکټ د لاندې گرفتار کړه شول، په دې موقع عبدالصمد خان اچکزې هم گرفتار شه او خوارلس کاله بامشخته قېد کړه شه
- 1959 په څلورم اپرېل باچا خان بابا رها کړه شه، هغه د ټولې صوبې دوره شروع کړه، هم په دغه کال باچا خان بابا سره دنورو سیاسیانو د اېډو Elective bodied disqualification یعنی order د لاندې تر کال ۱۹۶۲ء پورې نااهل وگرځولې شول
- 1961 په دولسم اپرېل کښې باچا خان بابا چې کله د سوېلي علاقو په دوره وه نو په ډېره اسماعیل خان کښې د Public order ordinance د لاندې گرفتار کړه شه
- 1962 یو غیر سیاسي تنظیم "اېمنسټي انټرنېشنل" باچا خان بابا Prisoner of the year وگرځولو
- 1962 د دسمبر په میاشت کښې اېمنسټي انټرنېشنل د باچا خان بابا د رها کولو غوښتنه وکړه ځکه

- چې حکومت به د هغه قېد هر شپږ میاشتې پس زیاتولو
- 1964 په دېرشمه جنوری، باچا خان بابا د هري پور جېل نه رها کړې شې ځکه د هغه صحت ورځ تر ورځ خرابېده
- 1964 په وویشتمه مئی پندت جواهر لعل نهرو مې شې ، باچا خان بابا د هغه لور ته د تعزیت د پاره پیغام د تار په ذریعه ولېږه
- 1964 په ستمبر کښې حکومت باچا خان بابا له برطانیې ته د علاج د پاره د تللو اجازه ورکړه ، په لندن کښې هغه د صوبه سرحد د زوړ گورنر جنرل اولف کېرو سره ملاقات وکړه
- 1964 په دولسم دسمبر باچا خان بابا یورپ نه افغانستان ته لاړه
- 1965 په یو درېشم اگست باچا خان بابا په کابل کښې په پښتونستان چوک کښې د پښتونستان د ورځې نمانځلو کښې شرکت وکړه
- 1969 د مئی په میاشت کښې د هندوستان حکومت باچا خان بابا له د بین الاقوامي خبر خواهي په لړ کښې د هغه د کړو خدماتو په اعتراف کښې "نهر وامن اېواره" ورکړه

- 1969 په جون کښې د هندوستان وزیر اعظمې اندر ها گاندهي په کابل کښې د باچا خان سره ملاقات وکړه او د قران پاک د یوې نسخې نه علاوه ئې ورله د هندوستانی جوړه کپړه په تحفه کښې ورکړه
- 1969 باچا خان بابا د کابل نه د بېروت (لبنان) په لاره هندوستان ته لاړه
- 1970 په فروری کښې باچا خان بابا د هندوستان نه واپس افغانستان ته لاړه
- 1972 په څلیر شتم دسمبر باچا خان بابا د یوې جرگې سره پاکستان ته د اته کاله جلا وطنۍ نه پس راستون شې . په دې جرگه کښې خان عبدالولي خان، اجمل خټک ، محمد افضل خان، مولانا گل بادشاه او مولانا عبدالباري شامل وو
- 1975 په دوهم اپرېل د باچا خان بابا خلاف یو کېس جوړ کړې شې او په دیارلسم اپرېل د خانپور رېسټ هاوس ته ولېږلې شې
- 1976 په وویشتم اپرېل باچا خان بابا ازاد کړې شې
- 1977 په وړومبي اکتوبر جنرل ضیاء الحق پېښور ته په دوره راغی او د باچا خان بابا سره ئې ملاقات وکړه

- 1978 په دوهم مارچ باچا خان بابا د پاکستان نه افغانستان ته د خپل کتاب " زما ژوند او جدوجهد " لیکلو په غرض روان شه
- 1980 په شپږويشتم مارچ باچا خان بابا د طبعي معائني د پاره د کابل نه هندوستان ته روان شه
- 1980 د جولای په اتلسم تاریخ د هندوستان نه واپس افغانستان ته لاړه
- 1980 په یوويشتم اگست باچا خان بابا د علاج د پاره روس ته روان شه
- 1980 په یولسم اکتوبر د روس نه افغانستان ته راغلو
- 1981 په دیارلسمه فروری باچا خان بابا ناجوړه شه
- 1981 په دیارلسم اگست د افغانستان صدر ببرک کارمل وغوښتو چې په ځنې اهمو مسئلو ورسره خبرې اترې وکړي
- 1981 په شپږم نومبر د افغانستان نه هندوستان ته روان شه
- 1982 په وږومبی جنوری د هندوستان نه افغانستان ته واپس راغی
- 1982 په درېم مارچ باچا خان بابا په جلال اباد کښې دکت نه پرېوتو او ژوبل شه او د هغې له وجې د کابل په هسپتال کښې داخل کړی شه

- 1982 په اتويشتم اپرېل باچا خان بابا واپس پاکستان ته راغی
- 1983 د حکومت له خوا د کالاباغ ډېم جوړولو خلاف ئې تحریک شروع کړه
- 1983 د ټولې صوبې دوره ئې شروع کړه چې د حکومت له خوا د کالاباغ ډېم جوړولو خلاف اولس بېدار کړي
- 1984 باچا خان بابا د کالاباغ ډېم د مخالفت کولو په وجه په خپل کور کښې نظر بند کړی شه
- 1984 په وږومبی اپرېل باچا خان بابا د علاج دپاره افغانستان ته روان شه
- 1984 په شپږمه مئی د افغانستان نه واپس پاکستان ته راغی
- 1984 په نولسمه جولای باچا خان بابا د عبدالولي خان ، مېرمن نسیم ولی خان او محمد اعظم خان سره افغانستان ته لاړه
- 1984 د ستمبر په نهه ویشتمه نېټه د افغانستان نه واپس پاکستان ته راغلو
- 1985 د ال انډیا کانګرس په دعوت باچا خان بابا د سلمې کلیزې نمانځلو له په شپږويشتم دسمبر هندوستان ته روان شه ، په دغه موقع عبدالولي

- خان او د باچا خان نمسے ذوالفقار علی خان هم ورسره وو
- 1986 د جنوری په څلورم تاریخ باچا خان بابا د هندوستان نه راستون شه
- 1986 باچا خان بابا خپل اخري تقرير د پښتو عالمی کانفرنس ته په نولسم اپریل وکړه
- 1987 د مئی په میاشت کښې باچا خان بابا سخت ناروغه شه او د پېښور په لېږي ريډنگ هسپتال کښې داخل کړه شه
- 1987 د جون په څلورم تاریخ پرې د فالج حمله وشوه ، د هندوستان د حکومت په بلنه د ال انډیا مېډیکل انسټیټیوټ اف مېډیکل سائنس ته منتقل کړه شه چې تر شپاړسم اگسته پورې هلته وه
- 1987 باچا خان بابا له د هندوستان د ټولو نه لومړی ایوارډ بهارت رتن ورکړه شه
- 1987 د اگست په میاشت کښې بېرته پاکستان ته راوستلې شه او په لېږي ريډنگ هسپتال کښې داخل کړه شه.
- 1988 د اگست نه تر شلمې جنورۍ باچا خان بابا بې هوشه پاتې شه او اخر په شلم تاریخ سحرپینځه

- دېرش منته کم اووه بجې ئې ساه ورکړه
- 1988 په یوویستمه جنورۍ د بابا جنازه جناح پارک کښې درې بجې ماسپښین ادا کړه شوه
- 1988 په دویمه جنورۍ د خپل وصیت مطابق په جلال اباد کښې په خپل کور کښې خاورو ته وسپارلې شه

حوالې:

1. ډي جي ټنډولکر Faith is Battle
2. فرید احمد ، خان عبدالغفار خان
3. شېرزمان طائز، Bacha Khan in Afghanistan
4. باچا خان ، زما ژوند او جدوجهد
5. شیل کور، Khan Abdul Ghaffar Khan Congress Centenary
6. د ارکائیوز لائبرېری د باچا خان متعلق دستاویزات
7. اپکنت ایسورن، Badshah Khan

قلندر مومند

کاش چې هغه بيا هم رهمنا وي

خان عبدالغفار خان د نن نه يو ولس کاله^۱ وړاندې زمونږ نه جدا شۀ. په هغه ورځ چې کله ما د هغوي د وفات دا غمژن خبر واورېده نو لکه چې زړه مې اړې اړې شۀ. باچا خان د پښتون د تاريخ هغه زرين باب دے چې د هغې شروع کېدو سره پښتنو د نوي دور ترقي پله گامونه واخستل. دغه وخت زما په زړه کېنې قسم قسم وسوسې پېدا کېدې. ما سوچ کولو چې د پښتنو د انگرېز سامراج د سياسي، تعليمي، معاشي او ثقافتي استحصال نه بچ کونکے او د پاکستان جوړېدو نه پس د دې تقسيم شوي بدقسمته قوم د راغونډولو د پاره هر وخت متحرک او د ازادۍ د شمعي د پتنگانو سرخېل خود دنيا نه د تللو نه پس به مونږ څوک د استحصال نه بچ کوي خو وروستو راته دا خبره واضحه شوه چې دا زما جذباتيت وه خو دا هم يو حقيقت دے چې کله د چا پلار وفات شي نو غم او درد صرف

هغه ته ورسېږي. باقي خلق خود هغې غم درد نه نه خبرېږي کوم چې د ځوي په زړه تېرېږي. د تېرېدونکي وخت د هرې لحظې سره ما د باچا خان سره په تېر شوي ژوند غور کولو او د تېر وخت کړۍ مې د يو بل سره پېوست کولې او اخر دا چې د تار سر زما گوتوله راغے. ما چې د باچان سره څومره ژوند تېر کړے وه. دې دوران کېنې وخت په وخت ماته د دې خبرې احساس کېده چې مونږ يوه بې بها ملغلره لگيا يو ضائع کوو. د پښتنو يونېه يا بد عادت دا دے چې هغوي څوک دځان نه زورور نه مني او د ځان نه لوړ سر نه مني او دا صرف د پښتنو پورې محدود نه ده، د هر انسان دا فطرت دے چې د ځان د پاره د يو بڼه مقام سوچ کوي او په دغې لاره کېنې چې کوم خنډ مخې له ورځې د هغې لري کول فرض عېن گڼي. د پښتنو دا بدقسمتي د باچا خان په لړ کېنې هم خنډ جوړه شوه او د مير جعفر او مير صادق حواريانو د بهرنو بادارانو د خوشحاليولو د پاره د هغوي خلاف يوه بې بنياده پروپېگنده وکړه او ساده زړي پښتانه ئې د هغه نه متنفره کړل او د يو وړوکي مقام د حاصلولو په خاطر ئې دا قوم د يو عظيم مصلح نه ناخبره وساته.

باچا خان چې په کومه کورنۍ کېنې پېدا شوے وه هغه د خپلې علاقې يوه با اثره کورنۍ وه. د باچا خان پلار بهرام

۱. دا مضمون په کال ۲۰۰۰ء کېنې ليکله شوے دے (مؤلف)

ځا ۾ نه وي دوزخ کښې به غوږې وئې - دغه شان د اسلام نه ناخبره ملا د خپلې کم فهمۍ او د لږې فائدي د پاره پښتانه د تيارو کندی ته غورځولي وو - باچا خان چې به دا حالت لیدو نو ډېر به خفه کېده خو څه لار ئې په فهم کښې نه راتله - په مشن سکول کښې د تعلیم په دوران کښې باچا خان د براه راست کمېشن د پاره درخواست ورکړه چې د معمولي کاروایی نه پس منظور شه - باچا خان به اکثر فرمائیل چې فوځ ته د تلو شوق زما په زړه کښې زمونږ د نوکر باراني کا کا قیصو راپیدا کړې وه کومې چې به هغه ماته کولې - دغې دوران کښې به باراني کا کا منظر کشي هم کوله او د فوځیانو په تعریف کښې به ئې هغه څه وئیل چې د ډېرې مبالغې نه به ډک وو - دغه شان په غېر محسوسه توګه دا خبرې زما په نفسیاتو خورې شوې چې زه به هم فوځي افسر جوړېږم خو قدرت ته داسې منظوره نه وه - د کمېشن ملاوېدو نه پس باچا خان پېښور ته د یو دوست ملاقات له راغې څوک چې په کېولري کښې افسر وه - باچا خان د هغه سره ولاړ وه او خبرې اترې ئې کولې چې دغه وخت کښې یو انګرېز لېفټیننټ راغی - دغه وخت د باچا خان دغه دوست سرتور سر ولاړ وه - بناسته زلمه وه - وېښته ئې ډېر ښه جوړ کړي وو او لږ وېښته ئې په تندي پراته وو - انګرېز افسر د یو دېسي افسر دا انداز برداشت نه کړې شه او سخت غصه شه او د باچا خان په وړاندې ئې هغه ته ډېر بد رد ووي - د باچا خان

خان د علاقې په لویو خانانو کښې شمېرلې شه خو لکه د نورو خانانو ئې چرې هم د انګرېز حکم ته سر نه وه ټیټ کړې او چې د چرته نه هم ورته یو مظلوم د امداد خواست کړې وه نو سمدستي ئې ورله ځان رسولې وه - د باچا خان نیکه سیف الله خان د سرکاوی په جنگ کښې د ازادي خوښو خلقو ملګرتیا کړې وه او د پېرنګي د بونېر قبضه کولو اراده ئې د خاورو سره خاورې کړې وه - د باچا خان مور بي بي هم یوه مېلمه دوسته او د لومړي نظر مالکه مېرمن وه - د چم ګاونډ غریبو او خوارو زنانو د پاره به ئې روټۍ په خپله پخوله او په هغوي به ئې تقسیموله - په داسې یو ماحول کښې د باچا خان پالنه وشوه او هغه د یو پښتون قام پرست په شکل کښې مخې ته راغی - هغوي په حالاتو ډېر ژور نظر لرلو او ورته د اول نه د دې خبرې احساس وه چې د پښتنو د ژوند په هر اړخ استحصال روان دی او د هغې وجه صرف دا ده چې دوي د علم نه لرې دي - د باچا خان په وختونو کښې د هغوي علاقه په پنجاب کښې شامله وه - پېرنګي په پنجاب کښې یو څوسکولونه جوړ کړي وو خو د بدقسمتۍ نه په دې علاقه کښې داسې څه انتظام نه وه - بل که سکولونه وو هم په هغې کښې تعلیم په مورنۍ ژبه کښې نه وه ځکه نو مقامي خلقو ته به په زدکړه کښې ډېر مشکل پېښېده - بل خوا د ملیانو دا پروپګنډه هم روانه وه چې سبق د مدرسې وئې د پاره د پېسې وئې جنت کښې به ئې

به ټول تعليم يافته شي او نورو قومونو سره به د سيالۍ جوگه شي او خپل حبثيت به وپېژني. د باچا خان د پښتنو په طاقت او قوت، د هغوي د خپل کار سره مينه، ايماندارۍ او اخلاص كله باور وه. په دې لړ كښې قسمت هم د هغوي ملگرتيا وكړه او داسې ملگري ئې وركړل چې ثاني ئې نه لرله. د باچا خان خواهش وه چې پښتانه په هر مېدان كښې ترقي وكړي او د خپلو مشرانو نومونه راژوندي كړي. د دې مقصد حاصلولو د پاره دوي په مختلفو وختونو كښې د مختلفو اړخونو نه د پښتنو د يو كولو جدوجهد جاري وساتلو. باچا خان به د پښتنو د خپلو روايتونو او ثقافت نه په لرې تللو سخت غمژن كېده. د هغوي وېنا وه چې هر قوم په خپله ژبه ژوند كوي كه يو قوم خپله ژبه هېره كړي نو دنيا هغه قوم هېر كړي او كه د يو قوم نه خپله ژبه وركه شي نو هغه قوم ورك شي. لكه چې بره بيان وشه د باچا خان د كور ماحول او تربيت او ذهني مېلان قوم پرستۍ پله وه ځكه نو باچا خان يو كلك او مخلص قوم پرست وه. هغوي به فرمايل چې صرف هغه قومونه ترقي كولاى شي د چا چې د خپلې خاورې سره مينه وي او چې څوك د خپل وطن وفادار نه وي هغه پښتون نه دى. باچا خان نه يواځې په تعليمي مېدان كښې د پښتنو سره د كېدونكې سلوك ازاله كول غوښتل بلكې د خدايي خدمتگار تحريك په ذريعه ئې د پښتنو د تربيت اغاز هم كړى وه او هغه خلق ئې مخې ته

دوست هم دغصې نه كك سور شه خو د جواب وركولو همت ئې نه لرلو. باچا خان د دې واقعي نه پس ډېر زيات خفه شه او د پېرنكي د نوكرۍ نه ئې زړه وټكېده. باچا خان به يو طرف ته د پښتنو د تېرو وختونو عظمت او دېدې قرار له نه وركولو او بلې خوا ته د انگرېز سامراج د پښتنو استحصال خوب ته نه پرېښوده او د دې واقعي نه پس خو باچا خان ډېر په سنجيدگۍ د پښتنو د مستقبل په حقله غور او فكر شروع كړه. د باچا خان د پاره دغه وخت كښې د لارې د مشالونو په توگه يو څو مجاهدين موجود وو خو باچا خان د يو نوي فكر بوټۍ نال كړه او د هغې وحشي قوم د سمولو د پاره ئې د يو مشن اغاز وكړه چا چې به په معمولي خبره پوره پوره خاندانونه په وينو لاملبول.

ما به اكثر د هغوي نه دا تپوس كوه چې د دې گران كار سر ته د رسولو د پاره خو ډېر وخت پكار دى ځكه چې يو داسې قوم چې د صدو نه د علم نه ناخبره پاتې شوى وي، د هغې وجه كه هر څه وي هغوي د علم په كالو بناسته كول د يو تن د وس كار نه دى نو تاسو دا ذمه واري څنگه په خپلو اوږو اخستې ده نو هغوي به ماته لكه د پلار په ډېر شفقت وفرمائيل چې دا كار به چا خو شروع كوه. الله پاك په ما مهربانه شه او ما له ئې د خپل قوم د خدمت موقعه راكړه. اوس ما سفر شروع كړى دى او انشاء الله هغه ورځ به ډېره زر راشي چې پښتانه

لومړی مشران د نژدې نه ولیدل - مسلمانانو مشرانو کښې اکثریت د نوابانو ، جاگیردارانو او وډېره گانو وه او باچا خان په خپله یو دروېش او مسکین سړی وه - دوهمه لویه وجه د هغوي د پښتنو خلاف تعصب وه چې د هغې له وجې باچا خان او نور مسلمانان مشران یو ځای نه شو -

باچا خان به د پنجاب یوه واقعہ ماتہ اکثر بیانوله (شاید له دې وجې چې زما تعلق د صحافت سره وه او دا واقعہ هم د صحافت سره متعلق وه) فرمائیل ئې چې دا پنجابیان عجیبه خلق دي یوه ورځ د زمیندار اخبار په دفتر کښې ناست وم په خبرو خبرو کښې ما اخترعلي خان ته ووي چې مونږ ښه دوستان یو که نه ؟ نو که د پنجاب ټول اخبارونه زما خلاف لیکي نو زه امید لرم چې زما دوست به زما متعلق پنجاب له غلط معلومات نه ورکوي - د هغه جواب زما د پاره ډېر حېرانونکې وه ، هغه په زوره وخنډل او وې وئیل چې مونږ اخبار والہ نه د پنجاب سره همدردی لرو او نه د هندوستانی لیدرانو سره - زمونږ خو د یو ښه خبر سره کار وي که د هغې په حاصلولو کښې د دواړو ډلو بې عزتي ولې نه وي او ډېره عجیبه خبره دا وه چې باچا خان سوشلزم خوښولو او نور مسلمانان مشران ئې مخالف وو - د دوي په مقابلہ کښې د خدایي خدمتگار او کانگرس یو بل سره مینه ډېره وه چې د هغې بنیادي وجه د کانگرس د پېرنگي سره دشمني وه -

راوستي وو چې په عام ژوند کښې ئې څه خاص حیثیت نه لرلو - د نورو خانانو نوابانو برعکس به باچا خان غریبانانو خلقو سره په ناسته پاسته کولو خوشحالیده او د هغوي به ئې هر قسم امداد کولو - د باچا خان دې طرز عمل دغه کمزوري خلق د هغه مئینان کړل او پښتانه لکه د لېونو په خدایي خدمتگار تحریک کښې شاملېدل شروع شو - د دې نتیجه دا شوه چې خانان یواځې پاتې شو او داسې په بالواسطه طریقہ د پېرنگي حکومت ته خطري رامخې ته شوې ځکه چې د دې نوابادیاتي کالونی - دا دېسي پېرنگیان د انگرېزانو د پاره ډېر اهمیت لرونکې او د کار خلق وو - پېرنگي چې کله دا صورت حال ولیده نو د باچا خان نگراني ئې شروع کړه او دغسې د یو خدایي خدمتگار خلاف د هغې وخت لومړی قوت مېدان ته راغی خو افرین دې وي په دې ستر او لوړ پښتون مشر چې په هر محاذ ئې سامراج له ماتې ورکړه او په خپلو اصولو او مضبوط کردار ئې د ازادۍ بې شمېره پتنگان د ځان نه راچاپېره کړل خو باچا خان د هغې افاقي دین پېروکار وه چې د امن درس ئې ورکولو - له دې وجې نه باچا خان پښتنو له د عدم تشدد تعلیم ورکړه - د هغوي وېنا وه چې تشدد نفرت او عدم تشدد مینه پیدا کوي - باچا خان د خدایي خدمتگار تحریک د قیام نه مخکښې د تحریک اصلاح الافاغنه نه د دې جدوجهد شروع کړې وه - دغې دوران کښې هغوي د هغه وخت لومړی

کانگریس په هر قیمت ازاد او خودمختار هندوستان غوښته او مسلم لیگ د هندوستان تقسیم غوښته. هندو سره نژدېکت باچا خان د عوامو په نظر کښې مجرم وگرځولو ځکه چې د مسلم لیگ نعره دا وه چې مسلمان وي نو هغه به مسلم لیگ کښې وي او باچا خان ښکاره باره د کانگریس حمایت کولو. دا اوس د سوچ مقام دے چې مسلم لیگ خو حق لري چې ځان ته د ټولې ابادۍ د یوې برخې نمائنده ووايي خو چې کله هغه حق باچا خان استعمالوي نو غدار او د هندوانو اېجنټ گڼلې شي او دا هغه بنيادي وجه وه چې باچا خان ئې مسلم لیگ ته نژدې کېدو ته پرې نه بنوده. باچا خان به فرمائیل چې هر قوم حق لري چې د خپلې ترقۍ د لارو د پاره په خپله سوچ وکړي نو بیا مونږ د خپل مرام او منزل نه ولې منع کولې شو؟ د پښتون قوم د حقونو د پاره هغوي د هرې سختې په روڼ تندی مقابله کړې وه. بعضې وخت خو به تر دې وشوه چې انگریز سامراج به په یوه مقدمه کښې جرمانه کړه نو د جرمانې په بدل کښې به ئې د هغه جائداد د مارکیټ د نرخ نه د کمو پیسو حساب کړه او هغه جرمانه به ئې ترې وصول کړه او دغسې د پښتنو د ازادۍ په لاره کښې قسم قسم خنداڼ ودرولي شو خو د باچا خان سفر جاري وه. دې دوران کښې پېرنګیانو د هندوستان د تقسیم منصوبه پېش کړه چې د کانگریس مشرانو مسترد کړه ځکه چې پېرنګیانو ته دا حق حاصل نه وه چې د تجارت په بهانه د

کوم ځای نه راغلي، یو لوی وطن ئې قبضه کړی او بیا ئې هغه ټوکړې ټوکړې کولو. باچا خان د هند تقسیم د مسلمانانو تقسیم گڼلو. د تقسیم په مسئله د کانگریس، مسلم لیگ او وائسرائے خو ځله مذاکرات وشو او اخر دا چې د تقسیم په دې منصوبه اتفاق رائي پیدا شوه. د فارمولې مطابق دا مقرر شوي وو چې کومې صوبې او ریاستونه پاکستان یا هندوستان کښې شاملېدل غواړي هلته به د صوبې اسمبلي، د ریاست مهاراجه یا جرگه فېصله کوي. د اصولو لاندې د پنجاب او سندھ اسمبلو نه رایې وغوښتې شوه او د هغوي د فېصلو احترام هم وشو او د بلوچستان فېصله د جرگې په ذریعه وشوه. اوس زمونږ د صوبې څه حال شه. د یو سازش لاندې دلته مقتدر کانگریس نظر انداز کړی شه او د رېفرنډم اعلان وشه. باچا خان د کانگریس اسمبلي د دې غېر جمهوري اقدام سخت مخالفت وکړه او د بائیکاټ اعلان ئې وکړه. د رېفرنډم د نتیجو منظر عام ته راتلو سره معلومه شوه چې ۴۹ فیصده عوامو د پاکستان په حق کښې ووټ ورکړی دے او په حکومت ئې د عدم اعتماد اظهار کړی دے. په دې وخت کښې د جناح صاحب په ژوند د ریاستي دهشت گردۍ او هارس تړېدنګ ابتدا وشوه. د کانگریس د اسمبلي غړي څه په زور او جبر او څه د لالچ ورکولو په ذریعه د اسمبلي اجلاس کښې د شریکېدو نه منع کړی شو او دغسې یوه منتخب

دې خبرې ډېر زيات افسوس وه چې د هغوي له طرفه حکومت ته د پوره مرستې او يقين دهانۍ ورکولو باوجود په هغوي د دروغو مقدمې جوړې کړې شوې او د پښتون قوم د ترقي نه د منع کولو د پاره قسم قسم منصوبې جوړې کړې شوې خو باچا خان دغه ټولې منصوبې د پوره کېدو نه مخکېني مخکېني د خاورې سره خاورې کړې. د پاکستان جوړېدو نه پس د باچا خان ټوله توجه صوبايي حقونو حاصلولو طرف ته وه او په پاکستان کېنې ئې په وړومبي ځل د نېشنل ازم نعره پورته کړه او په دې تحريك کېنې ورسره د بلوچستان او سندھ او پنجاب محب وطن خلقو هم ملگرتيا وکړه او دغسې د پاکستان حکومت په يو وخت د څلورو گاندهيانو خلاف د کاروايۍ اغاز وکړه. د پنجاب، سندھ او بلوچستان گاندهيان خو په دې ځغل کېنې وروستو پاتې شو خو سرحدي گاندهي د دې مشن سر ته رسولو د پاره عوامي نېشنل پارټي جوړه کړه چې هغې يو اهم کردار ادا کړه او لگيا ده اوس هم ادا کوي خو د باچا خان مشن لا سر ته نه دے رسېدلې. د دې مشن سر ته رسولو د پاره اوس ځوانانو له مخکېني راتلل او په علم او ادب، تاريخ او جغرافيه او د زمکې او اسمان په وسعتونو کېنې خپل مقام پېدا کول پکار دي ځکه چې د باچا خان قول دے چې د ازادۍ بوټۍ د ځوانانو په وينو لويېږي. نن ضرورت د دې خبرې دے چې که مونږ خپلې خاورې د پاره د نور څه کولو

ايني اداره پامال کړې شوه او جمهوريت مضبوط کړے شه. مسلم ليگ د پاکستان د جدوجهد د پاره حق لري نو ولې باچا خان د پښتنو حقونه نه شي غوښتي. دا هغه ناقابل فهم نکته ده چې ملک کېنې ئې غېر يقيني کيفيت ختمېدو له ورنه کړه خو د قيام پاکستان نه پس د دستور سازې اسمبلۍ د يو غړي په حيثيت باچا خان مسلم ليگ ته د مکملې مرستې پېشکش وکړه خو بيا هم چا په ارام پرې نه ښوده. باچا خان به اکثر د پېرنگي د دور او د قيام پاکستان نه پس د هغه سره د شوي سلوک موازنه کوله او ډېر په جېراني به ئې تپوس کولو چې انگرېز ظلم کولو نو هغه خو زمونږ دشمن وه او مونږ د هغه خو د يو اسلامي جمهوري ملک له طرفه چې زه ولې بې شمېره ځله جېلونو ته لارم. دا زما په پوهه کېنې نه راځي. د پاکستان جوړېدو نه پس باچا خان د پښتنو د حقونو د پاره خپل جدوجهد جاري وساتلو او د هر يو ظلم ئې په نره مقابله وکړه. د حکومت د باچا خان سره د تعاون دا حال وه چې پېرنگي په دور کېنې باچا خان پينځلس کاله جېل تېر کړے وه او د پاکستان جوړېدو نه پس په ابتدايي اتلسو کالو کېنې دې ستر انسان پينځلس کاله په جېل دننه تېر کړل. د هغوي قصور څه وه؟ دا خو د تاريخ په پاڼو کېنې محفوظ شوي دي خو دا خبره هم فېصله شوې ده چې که پښتانه باچا خان خپل محسن ونه گڼي نو بيا هم د حقيقت نه انکار نه شي کېدے. باچا خان ته د

قابل نه یو نو کم نه کم دا دعا خو کولې شو چې اے خدایه! د پښتون قوم د رهنمایی د پاره یو بل باچا خان راکړې. شاید دې سره پښتانه د خپل محسن سره د کړي سلوک کفاره ادا کړې شي.

پروفیسر میا عنوان الدین کاکا خېل

باچا خان او د هغه خدایي خدمتگار تحریک

د پښتو د ستر قامي شاعر خوشحال خان خټک چې د توري او قلم خاوند وه، وېنا ده:

مړه هغه چې نه ئې نوم نه ئې نشان وي
تل تر تله په بڼه نوم پايي ښاغلي

زمونږ د ستر ملي قهرمان باچا خان هم په داسې ښاغليو کښې یو ځانته ښکاره مقام لري د چا ژوند او شخصیت چې د دې سیمې، د برصغیر بلکې د نړۍ په سیاست او تاریخ ډېر ژور اثر غورځولې دے، که مونږ د دوي په حقله تاریخ بحث کوو نو خبره به اوږده شي او بیا به هم نیمگړې پاتې شي نو ځکه زه خپل بحث د باچا خان د قامي غورځنگ، افکارو، نظریاتو او اهدافو پورې محدود ساتم او په هغې کښې به هم غټ غټ پانګې را اوچت کړم.

باچا خان د وړوکوالي نه د غور او فکر اموخته وه، په هر خبره، هره واقعه او په هر حرکت به ئې غور کولو. په ټپوسونو ټپوسونو به ئې د هر علت او معلول ژورتیا ته ځان

رسوۀ چې زلمۀ شۀ نو نه صرف د غور او فکر قوت ئې سېوا شۀ بلکې د ژورې پخې قوت مشاهدې او تېزې قوت حافظې علامې هم پکښې راڅرگندې شوې او کله چې ځوان شۀ ، د دې خدايي صلاحیتونو په برکت ئې د پښتون قام او د دې خاورې د عام اولس بدحالي ، بې علمي او په بدو ورځو ککړ ژوند ته ئې پام شۀ . د دې صورت حال لټون ئې شروع کړۀ او د غور او فکر نه پس په دې نتیجه ورسېدۀ چې زما د خوارې کښ قام د بې اتفاقي ، دښمنو ، ترېگنو ، د تعليم د نشت والي ، د زنا او د حقوقو خيال نه ساتلو ، د غلطو رسمونو ، رواجونو د پېروي کولو او په تېره تېره د پېرنگي غلامي د جاگير دارانو د زور گيرۍ او ناوړې سلوک له سببه د دې زېلي اولس دا حال شوۍ دۍ . د جهالت ، مايوسۍ ، بې عملۍ د ژورې کندې نه د راوبستلو د پاره باچا خان په شعوري توگه يو کړن لاره وټاکله . هم خيال او هم راز ملگري ئې پېدا کړل چې په زړۀ کښې د قام مينه ، درد ، همدردي او خپرخواهي وه ، لکه د باچا خان د قام په دې زېلي او ناوړې حالت دلگير ، خفه ، پرېشانه او خوږمن وو . د دې ملگرو په صلا او مشوره ئې د انجمن اصلاح الافاغنه بنياد کښېښودۀ . باچا خان د خپلو ملگرو سره د دې صوبې او سيمي کلي په کلي ، کوڅه په کوڅه ، حجره په حجره او جومات په جومات وگرځېدۀ . د سهولتونو او وسيلو د نېشت والي له کبله دا اوږدې مزلې ئې پياده کړي دي . هر ځای د قام

د يو والي ، اتفاق ، اتحاد او ورورولۍ خبرې ئې کوله . ټولو ته به ئې د يو موتي کېدو وېنا کوله . د عمرونو زړې خونړۍ دښمنۍ ئې د جرگو مرکوله لارې په دوستۍ کښې بدلې کړې . خلق ئې د غلطو رسمونو ، رواجونو د تباهي بربادۍ نه خبر کړل . د تعليم په اهميت ئې پوهه کړل . دغه شان ئې د قام د ښېرازۍ ، سوکالۍ ، ترقي پېغام د خپل عدم تشدد د فلسفې سره د سيمي گوت گوت ته ورسوۀ .

د قام د بچو د ابتدايي او بنيادي تعليم د پاره ئې مدرسې جوړې کړې . په لږو وسائلو کښې په مختلفو علاقو کښې د ازاد سکولونو جال ئې خور کړۀ . دا په هغه زمانه کښې د وېرېا او خپراتي تعليم خورولو يوه لويه کارنامه وه . د هغه د پېغام صداقت ، د هغه د شخصي کردار سپېڅلتيا ، د هغه د شېرين بياني له کبله د باچا خان په جلسو کښې به خلقو ډېر په جوش او جذبه ، شوق او مينه گډون کولو .

کله چې باچا خان دې نتيجې ته ورسېدۀ چې قام زما په اواز د زړۀ د اخلاصه راپورته کېږي نو د ملگرو په صلا ئې د خدايي خدمتگار تحريک په نوم يو تنظيم جوړ کړۀ . ډېر زړ په دې تحريک کښې د زلمو ، ځوانانو او بوډاگانو شمېر دوو لکو ته ورسېدۀ . د هغه وخت د ابادۍ په لحاظ دا ډېر لوی تعداد او غټ قوت وه . د دې تحريک چلولو نه د باچا خان مطلب د

پښتنو سماجي او اقتصادي حالاتو کښې د بدلون راوستل او پښتانه د ترقۍ او ښېرازۍ طرف ته رابلل وو.

ولې د پېرنگي سامراج ذهن د باچا خان دا مقبولیت د هغه پېغام پذیرایي او د ټول قام او اولس په یوه چغه د هغه د ذات نه راچاپېرېدل کله زغملې شو. پېرنگي یو غاصب قوم وه. هغه خپله چارۍ په اوبو کښې ولیده. پېرنگي د تشدد، ظلم، بربریت، جبر او سختۍ خپلې استعماري حربې شروع کړې. خپل بریسي ئې د باچا خان مخالفت او د هغه د تحریک ملګرو مزاحمت ته ودرول. قصه خوانۍ، ټکر، گوجر ګرۍ، میروس ډېرۍ، هاتي خېل، سپین تنګه او داسې نورو ډېرو ځایونو، کلو او بانډو ته د ازادۍ په جنگ کښې د تاریخي سنگرونو اعزاز حاصل شه. د باچا خان ډېر ملګري د شهادت په رتبه سرفراز شو.

ځان چې د مذهبي دنیا نمائنده او بادرار ګڼلو، د هغه پېرنگي د لاسه د باچا خان او د هغه ملګرو سره هغه ناروا او ناوړه سلوک وشه چې تاریخ به ئې په یادولو او قلم به ئې په لیکلو شرمېږي. ولې د حریت فکر، د عدم تشدد د فلسفې علم بردار، د ملي غورځنګ د قافلې د سالار او د هغه د سربازانو او سر په تلي کښې اېښي تنګیالو ملګرو پېغام د دنیا ګوټ ګوټ ته ورسېده. د هغه وخت اخبارونه په دې ګواه دي.

د پېرنگي زور، ظلم، زیاتي، جبر او تشدد چې د حد نه زیات شه نو باچا خان او د هغه ملګرو د هندوستان د مسلمانانو یوې سیاسي ډلې مسلم لیګ مشرانو ته د مرستې او ملاتړ خواست وکړه. د هغې غاړې څه حوصله افزا ځواب رانه غلو، مجبوراً باچا خان او د هغه ملګرو کانګرس ته لاس اوږد کړه. هغوي ورسره د کلکې مرستې او ملګرتیا لوظ وکړه. دا اتحاد د پاکستان تر جوړېدو قائم وه.

پېرنگي رخصت شه. پاکستان جوړ شه. باچا خان د ماضي تراخه یادونه هېر کړل او په ۲۳ مه فروری، کال ۱۹۴۸ء ئې د پاکستان د ائین سازې اسمبلۍ د غړیتوب سوګند پورته کړه.

ولې په دې کښې هم باچا خان خپلو مخالفینو، مفاد پرستو عناصرو په آرام پرېښوده. د سازشونو او دسیسو او مخالفانه پروپېګنډې هغه پخوانۍ سلسله هغسې روانه وه. جیلونه، حوالونه، سزاګانې، صوبه بدري د خدایي خدمتګارانو په برخه وې. باچا خان سره چې خپلو او پردو څه وکړه هغه اوس د تاریخ حصه ده.

دلته مونږه د خپل بحث دوهم پړاو ته راوړسېدو چې د باچا خان د سماجي اولس خدمتونه او سیاسي تحریک په حقله د راپورته شوي فکر انګېزه سوالونو لڼده شان جائزه واخلو. د باچا خان د خدایي خدمتګارۍ د بې پناه زور او شور،

کامیابی او مقبولیت په حقله خبرې کېږي چې دا څنگه ؟ ولې ؟ ورومبې خبره خو دا ده چې باچا خان د مرض صحيح تشخیص کړی و، بیا ئې د علاج د پاره یوه کامیابه او تیربه هدف نسخه تجویز کړې وه. د باچا خان په ځان باور او د خپل مشن په صداقت پوخ یقین وه. د هغه د پېروکارانو د هغه په ذات اعتماد وه. د هغه مشن ئې خپل مشن گڼلو. بل باچا خان یو عملي انسان وه. د هر کار شروع به ئې د خپل ځان نه کوله. لکه په ازاد سکولونو کېږي د غني خان او ولی خان داخلول، د هر پښتون د حجرې جارو کولو په مهم کېږي په خپله برابر شریک وه. باچا خان یو سپین نیتي ، ډاگیز ، سادگي پسند او قناعت پسند انسان وه. د هغه ټول ژوند هم د دغه اصولو نه عبارت وه. دغه وجه وه چې د پښتون غوندې سرکشه ، باغي او ځیگروړ قوم کېږي په کامیابی سره د عدم تشدد د فلسفې بوتي نال کړه. د پښتنو په روایتی ORTHODOX معاشره کېږي د زنا او د حقوقو علمبردار وه. د هغه په جلسو کېږي به په گڼ شمېر کېږي د زنا او د شرکت اهتمام کېده. په داسې یوه جلسه کېږي د یوې اوچتې ډېرې د پاڅه زنانه راجمع شوې وې (په تفصیل کېږي نه ځم، دا به په خود ستایي کېږي راشي) کله چې باچا خان زلمو ته په تحریک کېږي د شمولیت او په جوش او خروش د برخې اخستلو اپیل کولو نو په دغه زنا او کېږي یوې تنگیالی پېغلې په اوچت ولې په پرسوز او از کېږي دا ټپه

هوا کېږي زمزمه کړه او د ملالې د تاریخي ټپې یاد ئې تازه کړه :

که د زلمو نه پوره نه شوه

فخرا فغانه! جینکۍ به دې گتینه

دوي د خپل تحریک او هلو ځو کامیابولو د پاره هره روغه لار خپله کړې وه. په دې سلسله کېږي د پښتو ژبې او ادب نه هم ډېره فائده اخستې وه. د تحریک ORGAN ارگن د پښتو ورومبې رساله "پښتون" د هر لوستي پښتون کورته رسېدلې وه. د تحریک پیغام ئې هر گوټ ته رسولی وه. ښځو او سړو به په لیکلو کېږي یو شان برخه اخسته. د دې رسالې په برکت د پښتو په ادب کېږي غټ غټ نومونه ښکاره شو. باچا خان یونیورسټي چارنده او عبدالولي خان یونیورسټي مردان کېږي د ایریا سټډي سنټرز ته پکار دي چې په داسې موضوعاتو تحقیق او څېړنه وکړي. دا به د نوي کول د لارې روښانه کولو د پاره د لیت کار وکړي.

د باچا خان په قافله کېږي د وطن پاله قام پرستو ادیبانو او شاعرانو یوه غټه ډله شامله وه. د دوي د ډرامو ، مشاعرو درز په ټولو سیمو کېږي خور وو چې تحریک ته ئې ډېرې ښېگړې رسولې دي. دا نن چې د پښتو ژبې او ادب باغ بارۍ داسې سمسورې دي ، دا هم د دغه تحریک او مشرانو برکت دۍ. (دا هم د تحقیق یوه غوره موضوع ده).

سياسي کاميابو د پاره جبل ته تلل ضروري نه دي ولې حالاتو دا هم ثابت کړي ده چې داسې کاميابۍ پائيدارې او مفيدې نه وي. اول د خپل ملک پاکستان ننني حالاتو ته وگورئ. بل گمان کوم چې داسې کسان د دې حقيقت نه ولې سترگې پټوي چې زمونږ د ملک په تاريخ کښې ډېر ځله داسې شوي دي چې کسان په چترۍ راکوز شي او تيار خانک ته پرلت ووهي. د ټوپک ډز او د کونک د ډب نه خبر نه شي. نن پرون هم د ملک په سياسي فضا کښې په چترۍ خلق خېژي او کوزېږي. دې ته به څوک کاميابي ووايي؟

د تاريخ مطالعه دا بنايي چې د دنيا د لويو لويو تحريکونو مشرانو جېلونو خوړلي دي. تکليفونه ئې گاللي دي ، سختې ئې زغملي دي. بيا ئې چرته کاميابي او کامراني ښکل کړې ده. داسې خلق نن هم د اولس په زړونو حکومت کوي. په برصغير کښې گڼ نومونه شمېرلې شي ولې په ننني دور کښې نلسن مېنډېله ، انگ سانگ سونچي مثالونه زمونږه د وړاندې دي ، ولې افسوس دا دے چې مونږه خپل قامي او ملي اتلان هغسې ونه قدرول څنگه چې د هغوي حق دے.

باچا خان او د هغه خاندان ته الله تعالیٰ ORATATION او NARRATION يو بې سارې قوت وربخښلې وه. د تقرير او بيانیه تحرير په ناوياته قوتونو ئې نمانځلي وو. په دې يو مثال

بله غټه خبره دا ده چې پښتنه معاشره د پېړو نه په طبقاتي اډانه ولاړه ده. ولې باچا خان په خپله د هشتنغر د يولو ځان ځوړ وه. ولې هغه د دې امتيازاتو او جاگيردارانه ذهنيت هېڅ پروا نه کوله. دغه وجه وه چې د خدايي خدمتگار تحريک عهدي د معاشرې د بې وزله خلقو او کسب گرو په لاس کښې وې. دا هغه وخت څه چې نن هم يو ډېر ناشونې کار گڼلې شه.

باچا خان د خپلو پېروکارانو او کارکنانو باقاعده سياسي تربيت کولو. هر يو غړي به ئې په شخصي توگه پېژندلو. د دې تربيت د کبله د خدايي خدمتگارو او ټول پښتون قام سياسي شعور او سياسي بيداري هغه سطح ته رسېدلې وه چې نن ئې هم صفتونه کېږي. يو غټ مثال دا دے چې د ولې خان د ليکلي کتاب " باچا خان او خدايي خدمتگاري" په سر پاڼه باندې د سوونو تربيت يافته باوردي کارکنانو يو تصوير دے. باچا خان سره د خپلو ماشومانو د پرېت په سر کښې ولاړ دے. زه چې کله دا کوتلے تصوير ووينم نو د باچا خان د هغه ملگرو او تحريک قدر مې په زړه کښې نور سپو شي. د دې تربيت اثر وه چې زمونږ په کورونو ، خواوشا گاونډيانو بلکې د ټولې سيمې په کورونو کښې زنانو دغه سرې جامې د يو مقدس امانت په طور ساتلې.

ځنې کسان وايي چې بعضې ليدرانو خو په جبل کښې يوه شپه هم نه ده تېره کړې او کاميابي ئې موندې ده. د

خبره ډېر نه اوږدوم خو يو حقيقت ته ستاسو توجه راگرځول غواړم - بې شکه چې باچا خان د پښتنو په پاڪه او بختوره خاوره پېدا شوې وه او مونږه پښتانه ئې خپل ستر ملي اتل گڼو ، ولې د امن او د عدم تشدد د دې قداور استازي اقوال ، افكار ، سياسي ، سماجي نظريات ، فلسفه فكر او نكته نظر د اصل نسل خاورې او پولې حدود نه وتي دي - د انسان او كلهم انسانيت د پاره د امن ، خوشحالي او سوکالۍ زېرمه گرځېدلې دې او د باچا خان پېغام دې اعلى ، مقدس او پياوړي مقصد ته غاړه غټۍ شوې دې - زه چې وينم نو په دې سلسله كښې ماته د هغه مقام د امن د درنو درنو استازو نېلسن منډېله او انگ سانگ سونچې وغېره نه هم اوچت ښكاري - زمونږ سكالرز او ريسرچر ته پكار دي چې د باچا خان د عدم تشدد په فلسفه تاريخ ريسرچ او تحقيق وكړي او هغه مقام ته ئې ورسوي چې د ملل متحد د چارتر حصه وگرځولې شي - د دنيا ستر طاقتونه ترې د دنيا د پوخ امن د پاره كار واخلي - داسې به د بدامني ، بې انصافي او سړي خوږگۍ ښكار دنيا د امن ، سوکالۍ او خوشحالي زانگو وگرځي -

به زما دا خبره په ډول واضحه شي - كله چې د اوږدې جلاوطنۍ نه باچا خان وطن ته واپس راغلو ، د جلسو سلسله بيا پېل شوه - په کالو خان كښې جلسه وه - مونږه خو ملگري هم دغه جلسې ته تلي وو ځكه چې د ډېرې اوږدې مودې نه پس د باچا خان ليدو ته هر كس لېواله وه او تقرير اورېدو ته ئې د هر چا تلوسه وه - بل مونږه دا هم كتل چې د دومره غېر حاضري نه پس به د باچا خان په ملگرو او پېروكارانو څه شوي وي او كنه؟ جلسه ډېره زياته درنه وه ، د خوا و شا كورونو په كوټو زنانه هم جلسې ته ناستې وې - باچا خان چې تقرير ته اوږدېد PEN DROP خاموشي شوه - باچا خان مړۍ تازه كړه ، وئيل ئې زما قامه ! بيا ئې لږه وقفه وكړه په دوېم ځل ئې بيا ووي زما قامه! ساه نيولې شئ ، ټولې جلسې ته ئې يو خوا بل خوا وكتل او په درېم ځل ئې په غريو نيولي اواز كښې دا ټكي پوره نه وو وئيلي چې اے زما قامه چې په جلسه كښې د يوې زبردستې ژړا يوه غلبله پورته شوه - ښځو يو بل له غاړې وركړې - سړو په ډرك ډرك وژړل - زمونږ جذبات هم بې قابو شو - يو ملگري په ژرغوني اواز تپوس وكړ ، اے دا څه چل دے؟ ما ورته ووي معجزه وشوه - د اورينټېشن معجزه ، دې ته ORATATION وايي - باچا خان د خپل اورينټېشن په برکت په دوو ټكو كښې خپل پېغام قام ته ورسولو - څه گړۍ شېبه پس چې حالات قلار شو باچا خان خپل تقرير شروع كړه -

خبره به د خدایي خدمتگاری د تحریک د ستر ملي
قهرمان او پښتو ژبې د انقلابي شاعر اجمل خټک مرحوم په دې
شعري پای ته ورسوم :

نن ټول خلق د هغه محبوبا سندرې وايي
ختک چې به د خان سره ژپله کله کله

م-ر- شفق

طنز او مزاح د باچا خان په خبرو کښې

د خپلو مشرانو پوهانو نه به مې اورېدل او بیا مې
پخپله هم یو څو ځله په خپله هم دا تداره کړې ده چې په یوه
لویه درنه جلسه کښې به د تقریر او خطابت په فن پوهه ماهرانو
، سیاسي مشرانو او دیني عالمانو داسې شاندارې وېناگانې
وکړلې او داسې زړه راښکونکي بحثونه به ئې وکړل چې د
راپېښو مسئلو هېڅ یو اړخ به ترې پاتې نه شو او بیا د نور څه
وئیلو به هډو امکان نه وه. لکه په یو وخت په سټېج به سردار
شوکت خان، نوابزاده نصرالله خان، چودري ظهوالهی، قاسم
ملک ، شورش کاشمیری، عبدالولي خان ، مولانا مفتي
محمود او د اجمل خټک غوندې نوموړو وېناوالو د جوش
جذبې نه ډک ، فصیح او بلیغ تقریرونه وکړل نو د ټولو اخر ته
به باچا خان ته د خبرو کولو بلنه ورکړې شوه.

داسې مهال کښې د تقریر او خطابت په نشه مستو
مئنانونو تاثرات او احساسات به عموماً دا وو چې اوس د نورې
وېنا پاتې څه دي ؟ بابا خو به زوړ تار غږوي . هم هاغه زړې
خبرې بیا بیا کوي څه خوند مزه به ونه کړي .

د باچا خان د تقرير په بابله دا رایۍ او تبصره بې ځايه هم نه وه. واقعي چې د بابا فخر افغان په الفاظو کښې شاعرانه حسن او رنگيني نه وه. نه پکښې ټوکې وشتې وې، نه پېڅې نڅرې، خو د پښتنو دغه سل کلني مشر او د ازادۍ عظيم مجاهد به چې په قلاړه پسته، خوږه او رعب داره لهجه کښې ساده سوده پښتو کښې خبرې شروع کړې نو يو دم به په ټول ماحول يوه خاموشي خوره شوه او رږدونکي به غوږ غوږ شو او د ټولو توجه به ئې داسې رابښکله لکه مقناطيس چې ځان ته وسپنه راکاږي.

د باچا خان د وېنا شروع الفاظ به عموماً داسې وو:

زما وروڼو!

دا زه چې تاسو له راغلي يم او دا ستاسو په

مخکښې چې ودرېدلې يم نو دا ځکه چې تاسو

زما عزيزان يئ. تاسو زما قام يئ. زه تقرير نه

کومه، زه خو تاسو له په جرگه راغلي يم. فکر

وکړئ، دا زمونږ څه حال شه!!!!

د باچا خان ټولې خبرې به د شروع نه تر اخره پورې ډېرې ساده او اسانې وې. بيان به ئې له حده زيات سپېڅلې او صفا وه. نه به پکښې پېچ وه او نه څه کړلېچ، لوستي نالوستي، زاړه او ځوانان، ښځې او ماشومان به پرې يو شان پوهېدل. ټولو به ورته د زړه غوږونه تکی کړي وو. د بابا فکر او پېغام

سره به ئې مينه پېدا شوه. د خواخوږۍ جذبه به ئې رابېداره شوه. دا ځکه چې د باچا خان خبرو کښې به د زړه مينه او اخلاص وه. د هغه په زړه کښې د قام درد وه. د قام خدمت ئې عبادت گڼلو. وييل به ئې "الله پاک ته د چا د خدمت ضرورت نشته. د الله خدمت دا دے چې د الله د مخلوق خدمت وکړم شي". دې اوصافو د باچا خان په ژبه او وېنا کښې بې حسابې اثر او تاثير پېدا کړم وه.

باچا خان په هر موقع دا خبره کړې ده چې:

"زه سياست دان نه يم. خدايي خدمتگار يم" يعنې

چل ول او ټگي توري ئې نه کوله. د اخلاص او انساني

خواخوږۍ دغه جذبه وه چې د باچا خان وېنا به د ډېرو ښه ښه

تقريرونو نه پس هم، خلقو تر اخره پورې په ډېره مينه او احترام

اورېدله. په اورېدونکيو صرف هغه خبرې ترسکونې او ښې

لگي چې د طنز او مزاح، چټني او مالگه مرچکې پکښې گډ

وي. دا د تقرير او خطابت په فن کښې لازمي توکي گڼلې شي،

که يو سره لومړی عالم، ستر مفکر او ژور فلسفي وي خو چې

د موقعې مناسب د ټوکې وشتې حس نه لري، په شونډو ئې

مُسکا نه وي يا په جملو کښې ئې د خدا الفاظ او شگفتگي

نه وي نو عام اولس ته به د ده د ذهن دنيا يوه دشته سوراړا

ښکاري او څوک چې په دې صفتونو ښائسته وي نو کلام او

بيان به ئې لکه د سپردي گل تر او تازه محسوسېږي.

راتلې شي خو داسې چې اورېدونکې پرې د ازغي د څوکې
سوم هم محسوس کړي خو په شونډو به ئې لکه د گل مسکا
هم خوره وي.

د يو پښتون قامي راهنما په حيث د باچا خان په
وېناگانو او خبرو اترو کښې به کله کله څه لږ ډېر مزاح او د
زورور طنز رنگونه راخوړه شول.

زه دلته د ليدلو ، اورېدلو او لوستلو واقعو په حوالو د
باچا خان وېناگانو کښې ځينې جملې او خبرې وړاندې کوم
چې د طنز او مزاح شوخ رنگونه پکښې په شعوري او غېر
شعوري توگه ځلېږي خو ارمان چې په ليک کښې ما د باچا خان
د لهجې خوند پېدا کولې شوې.

استحکام او غداری:

د کال ۶۵-۱۹۶۴ زماڼه وه. فيلډ مارشل محمد ايوب خان د
پاکستان صدر وه. باچا خان د علاج د پاره لندن ته لېږلې
شوم وه. وروستو د ډاکټرانو په مشوره د افغانستان کابل او
بيا جلال اباد کښې مېشته شئ. د پاکستان صدر مردان کښې
يو تقرير کښې باچا خان ته "غدار" وئيلي وو. دغو ورځو
کښې کابل رېډيو د باچا خان تقرير نشر کړه چې زموږ

باچا خان په عام ژوند کښې يو اعتدال خوښ، عاجز خويه او
سنجيده انسان وه. په بنيادي توگه يو مصلح وه. "اصلاح
الافغانه او خدايي خدمتگار تحريک" د انساني خواخوږۍ په
بنياد د قام د اصلاح او لارښودنې ښکاره ثبوتونه دي. باچا
خان د قران او اسلام د تعليماتو په رڼا کښې د غلطو پلټو
رسمونو او رواجونو ختمولو هاندې هڅې کولې. د خلقو په
ذهن کښې ئې بدلون راوستو د حق پېژندلو او حق اخستلو
پوهه او احساس ئې ورکولو. دې مقصد او مرام ته د رسېدو د
پاره باچا خان د الله تعالی د پېغمبرانو ښودلې لاره خوښه کړې
وه. کومه چې د ازغو ډکه ده. خپلو وېناگانو کښې به ئې په
خصوصي توگه د حضرت نوح عليه السلام، حضرت عيسي
عليه السلام او د پاک رسول خاتم الانبياء حضرت محمد صلی
الله عليه وسلم او بيا د هغه د اصحابو مثالونه ورکول.

فطري خبره ده چې کوم لار ښود او مصلح رهنما د
قامي ژوند کښالو او عذابونو سره مخ وي او په تېره تېره د
پښتون قام د اصلاح ذمه واري ئې په سر اخستې وي نو د هغه
لهجه کښې به تريخوالې هم پېدا کېږي او کله کله به له ډېره
سوخته خدا هم ورځي نو په خبرو کښې طنز او مزاح هم د دغه
قسمه کيفيت په اثر کښې مخ ته راځي او دا بېخي فطري عمل
وي. مصنوعي نه وي. مزاح ته موږ د توقې يا د خدا معنی
ورکولې شو او طنز لکه د "ټک" يا "پېغور" په مفهوم کښې

پښتونخوا کښې زيات شمېر خلقو په ډېره مينه اورېدلې وه .
باچا خان ويلي وو:

ايوب خان ما پسې کلي ته سوال جواب کړې وه
، زه چې هلته (پاکستان) کښې وم نو ده به ما ته
کاكا وې.. ما ورته وې ته څه غواړې؟ ده وې ،
استحکام — ما ورته وې استحکام په څه راځي
؟ ده وې په فوځ، ما وې — استحکام په فوځ
نه په قام..... ته استحکام غواړې ؟
باچا خان زياته کړه

دې ما ته غدار وايي ، يلکه (يا هلکه) د ازادۍ
د پاره خو جنگ مونږ کړې دې ، دا پېرنگې خو
مونږ د ملک نه شړلې دې ، نو زه غدار شوم او
ته وفادار شوم .

شه نشاهيت او باچا خان:

دا به د کال ۱۹۷۲ء ورځې شپې وې ، د پاکستان پخوانی وزير
اعظم ذوالفقار علي بوتو مردان ته راغلې وه . د هوتي د نوابانو
په ځای کښې ئې تقرير کړې و چې په رېډيو او ټيلي وژن نشر

شوم وه . باچا خان پسې ئې يو څو شتۍ خوشې کړې وې .
وييل ئې ، دې ځان ته بادشاه خان وايي ، کلي له ئې نوم
شاهي باغ اېښې دې . دې شهنشاهيت غواړي . يو څو ورځې
پس اخبار کښې د پخواني سياسي گوند نېشنل ډېموکريټک
له خوا اخباري خبر راغې چې باچا خان به د هوتي فرشي پل
سره جومات کښې د جمعې د مانځه نه پس خلقو ته خطاب
کوي او د بوتو صاحب د خبرو جواب به کوي . دا خبر د ځينو
مشرانو د پاره نا اشنا ځکه وه چې باچا خان په خپل ټول ژوند
کښې چرې هم جوابي بيانونه نه ورکول . کله چې د جمعې
مونځ وشه نو سويل طرف ته برانډه کښې د باچا خان د وېنا
کولو اهتمام کښې ځای جوړ کړې شه . باچا خان په خپله
مخصوصه قلاړه لهجه کښې بيان شروع کړه چې د بوتو
صاحب حواله ئې ورکوله نو وې وييل :

زه خو ستاسو دې وزيراعظم ته پېکر (فکر)
وړې يم ، هغه بله ورځ چې ده دلته ما پسې
خبرې کولې نو ما په کاغذ ليکلي دي .

(باچا خان د نظر عېنکې ولگولې او د جېب نه ئې د کاغذ يوه
پُرزه راوېسته) بيا ئې ووي :

بوتو صاحب وايي ، دې ځان ته باچا خان وايي
، يلکه (يا هلکه) زما نوم عبدالغفار دې ، باچا
خان خو راته خپل قام د مينې نه وايي ، بوتو

صاحب بله خبره دا کوي چې کلي له ئې شاهي
باغ نوم اېښه دے، دا شاهي باغ نه دے، شهي
باغ دے او دا خو زمونږ د تربورانو کله دے -
زمونږ کله خو اتمانزو دے، ده ته دومره هم پته
نشته. دے لاهان ته وزير اعظم وايي !!!! درېمه
خبره بوټو صاحب دا کړې ده چې زه (باچا خان)
شهنشاهيت غواړم، نو تاسو ما ته وگورئ،
ما کښې د شهنشاهيت څه دي؟ شهنشاهيت
خو دے غواړي -

د قام درد او مينه

د کال ۱۹۷۲ء دسمبر په څلوريشتمه نېټه چې د باچا خان په
يو عظيم الشان تاريخي جلوس کښې د افغانستان نه پېښور
ته راوسته شه نو جناح پارک کښې ئې په لکهاو خلقو ته يو ډېر
اوږد او تفصيلي تقرير کړه وه، د وېنا په مهال کښې ئې له
ډېره سوخته ووي:

ميرې ته چې خداي په قار شي نو وزرې ورله
ورکړي او پښتون ته چې خداي په قار شي نو
په زړه کښې ورله د قام مينه پېدا کړي، زه ئې
په دې کار اخته کړم يم -

عجيبه ملك:

باچا خان په يوه موقعه (۲۴ دسمبر ۱۹۷۲ء) وئيلي وو:
مونږ په يو عجيبه ملك کښې اوسېږو، عجيبه
خو په دې دے چې دلته خدمت کول جرم دے او
چرته چې خدمت کول جرم وي هلته د خدمت
خلق نه پېدا کېږي او په کوم قام کښې چې د
خدمت خلق نه وي د هغوي دنيا هم تباہ شي او
آخرت ئې هم تباہ شي -

د کار خبره:

د دې تاريخي تقرير په اخر کښې باچا خان خلقو
ته په ډېره عاجزۍ يو خواست وکړه چې تاسو
کښې که ما له څوک د کار خبرې له راځي نو
سحر د نهو بجو نه يولسو بجو پورې به ستاسو
خدمت کښې حاضر يم، د سلام د پاره مه
راځئ. سلام وشه. ستاسو د دې مينې او
محبت ډېره شکريه؛ چې په دې دومره يخۍ
کښې د لرې لرې نه راغلي يئ او ډېر کړاو مو
کړه دے. ستاسو ډېره ډېره شکريه. اوس که

ما له څوك د كار خبرې له راځي نو راتلې شى ،

"درشنيان" نه

د كار خبره به څه وه ؟ د قام او ملك د ابادۍ ودانۍ او خبر
بنېگري خبره ، ډاكټر محمد يونس بټ (ورځپاڼه جنگ ۱۲م
نومبر ۱۹۹۳ء) په خپل كالم "عكس در عكس" كښې ليكلي
دي :

د بي بي سي لندن يو نمائنده خان عبدالغفار
خان سره د مركې كولو په غرض ورغلى وه ، خان
صاحب ورته وې ، گوره! كه ته ما سره په پښتو
ادب او شاعرۍ خبره كول غواړې نو زما ځوي
غني سره كښېنه، په سياست راسره خبرې كوي
نوبته به دا وي چې ولي خان له ورشه او كه چېرې
څه د كار خبره كول غواړې نو بيا ما سره خبره
وكړه.

سن باته (د نمر پيتاوم)

محترم مفلس دراني (ورځپاڼه وحدت ۱۴م مارچ ۱۹۹۱ء) يوه
واقعې ليكلي ده :

زه يو ځل د قلندر مومند صاحب په وېنا باچا
خان سره مركې كولو ته لارم ، دغو ورځو كښې

باچا خان د كابل سين په غاړه يوې ډاك بنگله
كښې نظر بند وه ، د ژمي موسم وه - زه چې
ورغلم نو باچا خان كټ كښې پيتاوي ته ناست
وه - اترويو چې وشوه نو ما د دې خبر سرخي
داسې لگولې وه چې He was taking sun
bath ، هغه پيتاوم كوه..

په سبا له يوې اردو ورځپاڼې د خبر ترجمه داسې
كړې وه ؛ باچا خان په نمر كښې په سين كښې
لامبل - باچا خان چې خبر لوستې دې نو ما
(مفلس دراني) ته ئې په تيلي فون غږ كړ
وكړه:

يلكه ! دا خلق به څه وايي چې باچا خان لېونې
شوم دې چې په دې يخ ژمي كښې په سين
كښې لامبي ؟؟؟!!

غوا:

زما والد صاحب مولانا عنايت الله مرحوم وئيل چې
د يو لوم اختر په ورځ خاكسار حاجي صاحب ،
حاجي عبدالحكيم سره د باچا خان ملاقات له
سردرياب ته تلو - چارسده كښې ما بنام خسرو خان سره

یلکه! د ازادی جنگ خو تاسو کړه دے،
قربانی تاسو ورکړي دي، کورونه ستاسو تباہ
شوي دي، قېدوننه تاسو تېر کړي دي او سختی
کړاونه خو تاسو زغملي دي او که تاسو پېرنګه
د ملک نه وې اېستلې نو پاکستان به چرته وه.
تاسو دومره نه پوهېږئ، دا ملکونه په چارېتو
جوړېږي؟

وېش او اختلاف:

باچا خان په ډېرو موقعو، په خصوصي توګه د پاکستان
ورومبی دستورسازه اسمبلۍ (فروري ۱۹۴۸ء) کښې:
چې کله د پاکستان د فاداري سوګند پورته کوه
، دا خبره سپینه کړې وه چې ما د پاکستان نه
بلکې د تقسیم (وېش) مخالفت کوه او دا
مخالفت مې په ډېر اخلاص کړه دے. ځکه
چې دې سره به د هندوستان د مسلمانانو قوت
تقسیم شي او ما چې کومې خطرې محسوسولې
هغه اوس دا دي تاسو پخپله هم وینئ خو هر کله
چې پاکستان جوړ شه او زموږ صوبه پاکستان

ایسار شو. ډوډۍ مو ورسره وخوړه. هلته راسره یو
زور خدایي خدمتګار ملګرې شه. مخالفینو باچا
خان پسې داسې پروپګنډې کولې چې په څلور مذهب
به ناروا وې. ځینې ساده باده خدایي خدمتګار به پرې
هم تېرول. مونږ به د هغوي د پوهولو کوشش کوه.
دغه سپین ږيري په لاره لاره یوه داسې خبره وکړه چې
ما له ئې خندا راوسته. ما ورته وې سردریاب ته چې
ورسو نو پخپله به د باچا خان نه تپوس وکړه او بیا
ئې په خپله د باچا خان نه پوښتنه وکړه:

باچا خان دا رښتیا دي چې ته غوا نه حلاله وې؟
باچا خان ورته په غور وکتل خو په خله ئې هېڅ ونه
وئیل، بزرګ خدمتګار بیا ووې، باچا خان! زه ټوکه
نه کوم. سم تپوس درنه کوم، خلق وایي چې دے غوا
نه حلالوي. باچا خان ورته زر جواب ورکړه:
یلکه! دا زه درته قصاب ښکارم چې غواګانې به
حلالوم.

چارېته:

د کال ۱۹۷۷ء انتخابي هلې ګولې وې، باچا خان ملازو
کښې یوې جلسې ته تقریر کوه:

کښې راغله نو اوس به یواځې د خپلې صوبې نه
، د ټول ملک خدمت کوو۔

د پېښور ملازو کښې عام اولس ته خپله وېنا کښې ۱۹۷۷ء ،
په ساده باده الفاظو کښې د دغه نظریاتي اختلاف څرگندونه
وکړه :

ما خو دوي ته هاغه وخت وئيلي وو چې دا
تقسیم غلط دے (د پاکستان د دواړو برخو
مغربي او مشرقي پاکستان تر مینځه زر میله
فاصله ده) دا خو لکه چې دوو تربورانو له یو
پرتوگ ورکړې ، یو به یوه پینځه راکارې او بل
به بله پینځه راکارې نو خښتگ به ئې وشلېږي۔
نو ولې ، ونه شلېده څه ؟؟

(په کال ۱۹۷۱ء کښې پاکستان دوه ټوټې شے، مشرقي حصه
ترې بېله شوه)

مړه پيشو :

د کال ۱۹۷۸ء خوا او شا خبره ده ، د بوټو صاحب د حکومت
تخته اوږېدلې وه ۔ د پي اېن اے (پاکستان قامي اتحاد)
تحريك د عروج نکتې ته رسېدلې وه خو نتیجه کښې ئې
جرنېل محمد ضياء الحق په اقتدار کښې راغے ۔ جرنېل

صاحب اول درېو میاشتو کښې دننه او بیا څه موده پس د
ټولټاکنو (عام انتخابات) کولو لوظونه کول ، حېدرآباد
تربونل مات شوے وه ۔ دغو ورځو کښې ښاغلی عبدالولي
خان هم دورې کولې او پاکستان کښې به هر ځای د دوي
دروند استقبال کولے شے خو د باچا خان رایې او فکر بل شان
وه ، د زېدې عبدالعزيز خان کاکا په حجره کښې ناست وه ۔
دپوهنتون طالبعلمانو ترې گېر چاپېره وو ۔ په روانو سیاسي
حالاتو خبرې اترې کولې شوې ، بابا فخر افغان وئیل :

دا نسیم ولی خو ماته لېونی ښکاري ، دوي
چې د قامي اتحاد په سټېج تقریر وکړي او
زرگونه خلق ورته لاسونه وپرقوي نو دوي وایي
گنې مونږ قومي لیډران شو، یلکه! دا سټېج خو
ستاسو نه دے ، د دې گټه خو به پنجاب ته
وځي ۔ تاسو ځان له سټېج پیدا کړئ چې گټه ئې
ستاسو جولی ته راشي۔۔۔۔۔

بابا زلمو هلکانو سره په شگفته موډ کښې دا خبرې کولې او د
اېن ډي پي په مشرانو ئې بونه نه دوړول نو عبدالعزيز خان
کاکا خواله ورغے او په غوږ کښې ئې ورته څه خبره وکړه ۔
(مطلب ئې غالباً دا وه چې دا هلکان دي هسې نه۔۔۔۔۔ ستا د
خبرو نه بل څه تاثر واخلي) خو بابا خبره صفا کوله ، مسکے شے
او بڼه په اوچت اواز کښې ئې ورته ووي :

وه ---- مړې پيشو! (د مينې لفظ) دا په تاڅه

شوي دي؟ ته خو خدايي خدمتگار يې، ستا

خو خپل سټېج وه کړه!!!

په دې خبره عبدالعزیز خان او نور ناست کسان هم شکفته شو.

شومتیا که سادګي:

د باچا خان په حقله د خلقو یوه لویه مغالطه دا هم ده چې د "شوم" د - تر دې چې ځینو لویو شخصیتونو هم برناحقه دغه تاثر قائم کړی د لکه مولانا ابوالکلام ازاد غوندې شخصیت "انډیا ونز فریدم" کښې د نامعلومه صاحبانو په بیان تېروتنې دې، په ۱۹۷۷ء کښې مارشلايي دور کښې چې هېدرآباد ټریبونل مات کړی شئ او ملي رهبر عبدالولي خان او د هغه ملګري راخلاص شو نو د هرکلي د پاره جوپې جوپې خلق ولي باغ ته ورمات وو. د طورو عبدالمجید خان اېډوکېټ سره ملګرو کښې زما دوست ښاغلی پرویز اقبال سلام او پخېر راغلي ته حاضر شوي وو. دوي اول باچا خان له ورغلل. د سلام نه پس باچا خان یو زلمي ته ووي "په دې مېلمنو چاې وڅښوه" خو دوي ورته ووي چې مونږ چاې ناشته کړي دي. نو بابا ورته ووي چې چاې نه څښئ نو دا مېوې دڅه د پاره پرته دي؟ د دې نه واخلي. دا ستاسو د پاره دي. مجید

خان او ملګرو په ډېره خوشحالي یو یو کینو را اوچت کړه، پرویز اقبال وایي زمونږ د پاره خو تبرک وه. بیا چې دوي ولي خان سره بره ګړه وکړل او د دوي په لاسو کښې ئې کینوان ولیدل نو مجید خان ورته په خندا کښې ووي "دا مونږ له بابا راکړل" ولي خان وې "ښه بیا خو ګټه د اړولو ده" ټول په خندا شو خو ولي خان ورته بیا په دې حواله د ټوقې وشتې په انداز کښې وضاحت وکړه:

بابا چې به چرته په دوره بهر ته لاړه نو د کور بندیانو به ساه واخسته ځکه چې کشر کول د بابا په وېنا عمل نه شي کولې، د پوتې پوتې څیز حساب کوي، که پینځه مېلمانه راشي نو بابا وایي چې د مېلمنو په حساب دې اخلې پخلې وشي او چې مېلمانه د شمېر دي نو بیا دې دومره کټوو پخولو ته څه حاجت دې. دا خو فضول خرچي ده.

باچا خان چې د قام اصلاح کوله نو صرف د خلې خبرې ئې نه کولې د کفایت شعاری او ساده ژوند تېرولو عملي نمونه به ئې پېش کوله. په دې خبره به ئې زور ورکوه چې د خپل څادر سره پېښې غزوي.

د چارغولۍ سبزعلی خان د باچا خان کورنۍ په خصوصي توګه عبدالعلی خان او باچا خان سره د بې تکلفه دوستانه

تعلقاتو دعویٰ کوي - طورو کښې زمونږ ځای ته راغلې وه -
وئیل ئې چې د چراگاه یوسف خان صاحب د ښاغلي عبدالولی
خان او د هغه د ملگرو په درناوي کښې د مازیگر مېلمستیا
کړې وه - باچا خان بابا هم راغلې وه - ماله ورايه سهي کړه چې
بابا یو گلاب جامن لاس کښې نیولې دے او د چایو نه گوټ هم
کوي ؛ زه په تندی خواله ورغلم :

بابا! تاسو هم دا متیايي گلاب جامن خورئ ؟ بابا ورته ووي نو
ولې زما پرهېز دے څه ؟ ښاغلي سبزعلي خان ورته ووي
"مونږ خو دا اورېدلي دي چې د بابا خوراک څښاک
ساگ، سکرک شوملې ، غوټه پیاز او چکی گوره ده" د دې په
جواب کښې ورته بابا پوره تفصیل بیان کړه ،

چې د قام د اصلاح د پاره تحریک چلوو نو په
خدایي خدمتگارو به مې سختي کوله - ما ته د
دوي کمزوري معلومي دي - د پېسې درک به
ورسره نه لگي ، د مېلمه دپاره به په قرضو
سودا راوړي ، که غم وي او که ښادي ، بې ځایه
خرچونه به کوي - دېگونه به سواره کړي ،
چرگان او پولونه به پخوي - خپل ځان لوټ کړي -
خپل بچي خوار کړي او بیا د پولې پرې ته
کښېني او دا جلسې جلوسونه څه یوه ورځ خو
به نه وه - کله به یو ځای ته تلو کله بل ځای ته

او څه لس او شل به هم نه وو ، دا خو به په
سوونو او زرگونو خلق وو نو ما نه غوښتل چې
دا ټول دې د یو تن یا څو کسانو اوږو بار شي -
ما به په کلکه وېنا کوله چې خدایي خدمتگاران
به ځان سره غوټه پیاز وي که سوکرک ، د خپلې
ډوډۍ بندوبست به پخپله کوي او اوس هم په
دې عمل کوم چې ساده کار پکار دے

سبزعلي خان ورته ووي :
نو دا اوس تاسو وگورئ دا خو ساده کار نه دے - سره کړي
چرگان دي----- باچا خان ورته غوږ ډبه ووي :
یلکه! نو دا یوسف خان خو ددې علاقې خان
دے ، توان ئې شته - ده پرې څه ؟

دال او پلاو :

په دې موضوع ځان له یو خوندرو بحث کېدے شي - سادگي او
کفایت شعاري ، فضول خرچي او شومتوب جدا جدا فکري او
ذهني رویې دي - زما ورور ښاغلي اسرار د طورو د بغداري
امیر محمد خان په حواله یوه واقعیه بیان کړې ده - دے د
مشهورې شاعرې ادیبې ډاکټر سلمیٰ شاهین او ډاکټر نگار
پلار وه - سور سپین ښکله بنیادم وه - په هلکوانه کښې د

خدایي خدمتگاري، تحريك کڻبي جبل ته تلے وء ، له دې کبله په خدایي خدمتگارو کڻبي د وړو کي امير محمد په نوم يادېده ځکه چې ستر امير محمد خان د بناغلي محمد اعظم خان پلار "خان لالا" وء. د بغدادې امير محمد خان ، د گوجرو گړۍ، ميا شاکر الله باچا ، باچا خان سره لاهور ته تلي وو. د ميا محمود علي قصوري صاحب مېلمانه وو. هلته چې اورسېدل نو باچا خان حسب معمول ميا قصوري صاحب ته يادگيرنه ورکړه چې ځان ډېر مه کړوۍ. د ساده ډوډۍ بندوبست وکړۍ. هغه ورته لاس په نام شه خو ميا شاکر الله باچا ورته پټ غوندې ووې. باچا خان دې خوري ساده مونږ له سم انتظام وکړه. ميا صاحب دوي له هم تسليي ورکړه چې فکر مه کوۍ ، هر څه به وشي. باچا خان ئې جدا کمرې ته بوتلو ، اوبه ، صابون، توليه ئې ورته کښېښودل چې مونږ اودس او لږ ارام وکړي. څه وخت پس باچا خان ته ډوډۍ کښېښودې شوه ، ساده دال ماسته وو ، باچا خان ورته ووې ، هغو نورو دوو ته هم ووايۍ چې راشي. ميا قصوري ورته وايي: هغوي له هلته ډوډۍ يوړلې شوه. تاسو دلته په ارام وخورۍ. باچا خان ورته ووې "خبر دے که هغوي نه راځي نو زه به ورشمه ، مونږ خو يو ځای راغلي يو. نو په يو ځای به ډوډۍ وخورو. بيا باچا خان د دالو رکبۍ او ډوډۍ په لاس کښې نيولې د هغوي کمرې ته ورغے ، هلته سره

کړي چرگان وو ، غوښه او پلاو ، فېرني وغېره په مېز پراته وو. باچا خان ورتلو سره وړومبۍ خبره دا وکړه :
نفس درباندي داسې غلبه وکړه چې هر څه درنه هېر شو. تاسو لا ځان ته خدایي خدمتگار وايې. بيا ئې ووې :
په خپله خو راغلۍ پلاو چرگانو ته کښېناستۍ نو دا دال خور درته زه ښکاره شوم ؟

عجيبه مصنف:

ځينو اترويوگانو کښې به چې د باچا خان نه د غوره او خوښ کتابونو او مصنفانو په بابله پوښتنه وشوه او بيان به ئې کوو نو مسکې به شه او صحافيانو ته به ئې په انگرېزي کښې ليکلې کتاب "گولډ اينډ گنز" په حواله وئيل :
تاسو به دنيا کښې داسې مصنف هډو ليدلۍ نه وي چې په خپل کتاب ئې پخپله پابندي لگولې ده.

يادگيرنه:

دا مضمون ما د نوي سره ترتيب کړه خو دې کښې ما بيا هم د باچا خان د کتاب "زما ژوند او جدوجهد" څخه استفاده نه ده کړې. باچا خان چې خپل کتاب کښې د جبل د سختيو،

خوراك څښاك د انتظامي معاملو د قېديانو د رويو ، د يو قېدي د لباس پوشاك ، د عدم تشدد په فلسفه د عمل كولو او د صبر استقامت د مظاهرو ذكر كوي نو دې كښې هم د بابا د شگفته مزاح او ځام په ځام د خوږ او تېره طنز مثالونه شته د دې خوپكار دي چې دغه كتاب لوستونكي پخپله ولولي .
و ما توفيقى الا بالله

ميا وکیل شاه فقیر خېل

د باچا خان تحریک او پښتو ادب

د پښتونخوا په دې سیمه کې د پښتنو یو څو تحریکونه د وخت د تقاضو په سبب راولاړ شوي وو . د دغه تحریکونو مقصد او نصب العین یو شان وو . هغه دا چې پښتانه په لسانی ، مذهبي ، سیاسي ، شعوري ، ثقافتی او تمدني لحاظ سره یو ځانگړی لوړ مقام لري او دوي ته دې هم دغه مقام حاصل شي خو د دغه مقام حاصلولو د پاره په دغه لار کې استعماري او جابر قوتونه څرندېد او دغه تحریکونه کې د بایزید پیر روښان تحریک ، د ستر تنگیال خوشحال خان خټک تحریک او د ستر فخر افغان باچا خان تحریک په نظر راځي . د دې درې واړو تحریکونو کړی د تاریخ مطالعه کوونکیو ته په قامي او سیاسي توگه د یو بل سره تړلې ښکاري خو دلته دا وضاحت ضروري گڼم چې د بایزید روښان تحریک په اول کې صوفیانه ، مذهبي او اصلاحي تحریک وه چې بیا ئې ورستو د قامي او سیاسي تحریک رنګ واخسته . بایزید روښان او ستر خوشحال خان بابا دواړه د هغه

وخت استعماري او پښتون دشمن قوت مغل سره په جنگ مخ
وو. ستر خوشحال خان بابا خود افغان تنگ او پت ژړلو ځکه
ئې نعره کړه :

د افغان په تنگ مې وتړله توره
تنگياله د زماني خوشحال خټک يم

خود دې دواړو تحريکونو سره سره په هغه وخت کښې
د پښتو ادب دوه مکتبونه وجود کښې راغلل ، دواړو
مکتبونو په خپل ژور علمي انداز کښې د پښتو ادب او ژبې
خدمت په فراخه توگه کړې دې او پښتو ادب ته ئې ډېر څه
ورکړي دي. د روښانيانو ډلې د صوفيانه شعري ادب خورولو
او وده ورکولو کښې لومړی کردار ادا کړې دې ، دغه مکتب
د مرزا خان انصاري ، دولت خان لواني ، علي محمد مخلص
او ارزاني غوندي د لوي پائي شاعران پېدا کړل. د روښاني
مکتب لويه کارنامه د پښتو ژبې رسم الخط ايجادول وو او
بايزيد روښان هم د دغه رسم الخط ابتدا د خپل کتاب
خبرالبیان په ليکلو سره کړې وه او دغه شان خوشحال بابا هم
د خپل مکتب سرخپل وه او دغه مکتب پښتو ادب ته په
تاريخي ، تحقيقي ، نثري او شعري لحاظ سره لوړ مقام
ورکړې دې او د پښتو ژبې ليک لوست ئې د وخت د تقاضو

مطابق په نوي رسم الخط سره اسان کړې دې. دغه مکتب د
اشرف خان هجري ، سکندر خان خټک ، گوهر خان خټک ، صدر
خان خټک ، عبدالقادر خان خټک او افضل خان خټک غوندي
لومړی شاعران او عالمان پېدا کړي وو او تر اوسه دغه
مکتب د پښتو ادب گلستان ښېرازه کړې دې. زما د دې
بحث مطلب دا دې چې د پير روښان او خوشحال خان بابا
تحريکونه سوچه قامي او سياسي وو. دې تحريکونو ته مونږ
په خصوصي توگه ادبي تحريکونه نه شو وئيلي بلکې دا وئيلي
شو چې د دغه تحريکونو په وجه د پښتو ادب دوه مکتبونه په
وجود کښې راغلل او د دغه ادبي مکتبونو په دغه تحريکونو
کښې د مخکښې بوتللو لومړی لاس وو.

اوس راځو د شلمې صدۍ يو ډېر لومړی منظم تحريک
طرف ته چې مونږ ورته تعليمي ، ادبي ، قامي ، سياسي او
شعوري تحريک وئيلي شو. د دغه تحريک محرک ستر پښتون
مبارز فخر افغان باچا خان دې چې د جهالت په تيارو کښې
پروت د بې علمه ، بې اتفاقه او بدحاله پښتون په حالت غمژن
او ويرژن کېږي او د دغه ارمان خاکه ئې ارواښاد فضل محمود
مخفي د دې الفاظو سره مخکښې کوي :

زه د قوم په غم ژوند مې دغه غم به په زړه تل وي
په ځيگر سوه له دې يم سر کښې اور مې دې نه بل وي

خدایه داسې ژوندون راکړې چې مې زړه کښې غم د قام وي
 په دې غم کښې لېونې وې دغه غم په ما بارتل وي
 خدایه داسې وخت به راشي چې زموږ جهاز به هم وي
 لکه باد به په هوا شي په ترڅو اوبو به سم وي
 زه به خپل جرنېل پسې يم په دشمن به داو کول وي
 په ارمان ارمان له دې يم خدایه داسې وخت به کل وي

باچا خان یو سوچ خپل کړو، که چېرې پښتون په
 تعلیمي او علمي لحاظ سره معمور شي نو هله به د خپل
 لسانی، سیاسي، شعوري، ثقافتی او تمدني حالت نه خبر شي
 او د جهالت د تیاری نه به بهر شي او پښتون قام به د ترقۍ په
 لار مخکښې لاړ شي او دغه قلم او کتاب به د ده د روښانه ژوند
 ضمانت وگرځي.

په دې باره کښې باچا خان د خپل کتاب "زما ژوند
 او جدوجهد" کښې لیکي:

زه په مشن سکول کښې د خپل هېډ ماسټر او د
 هغه د ورور ډاکټر وگرم نه ډېر متاثره وم. د
 هغوي قربانیو راباندې ډېر اثر کړم وه. زما هم
 دا خیال پیدا شوه وه چې د دې قام او وطن
 خدمت مې وکړي. په دغو ورځو کښې زموږ د
 قام د جهالت په وجه ډېر بد حالت وه. نه د

حکومت له خوا خه انتظام وه او نه د قام له خوا. د
 تعلیم کولو هېڅ انتظام نه وه او که په کوم کلي
 کښې به پرائمری سکول وه هغې ته به هم ملایانو
 څوک نه پرېښودل نو ما غوښتل چې د پښتنو د
 بچو د تعلیم د پاره په ملک کښې اسلامي مدرسې
 جوړولو کوشش وکړم او خپل ژوند به په دې
 خدمت کښې تېروم. په ۱۹۱۰ء کښې ما او
 مولوي عبدالعزیز صاحب یوه مدرسه په اتمانزو
 کښې جوړه کړه او د نورو مدرسو جوړولو د پاره
 مو په نورو علاقه کښې دوره شروع کړه. د خلقو
 توجه مې د علم طرف ته کړه او د پښتنو په زړونو
 کښې مې د علم د ضرورت احساس پیدا کړه او
 دغه شان مو ورو ورو په مختلفو علاقه کښې د
 مدرسو جوړول شروع کړل په لږ وخت کښې ډېرې
 مدرسې جوړې شوې.

تاریخ گواه دے چې هر تحریک یو نصب العین او
 مقصد د پاره شروع کېږي نو په مخالفت کښې ئې خامخا څوک
 راوچتېږي نو دغه شان هم په دغه ورځو کښې د مدرسو
 جوړولو مخالفت کښې د هغه وخت ملایان، پیران او خانان
 راوچت شول او مخالفت ئې شروع کړه او په خپل تقریرونو
 کښې به ئې خلقو ته ویل:

سبق د مدرسې وايي
د پاره د پېسې وايي
په جنت کېنې به ئې ځای نه وي
په دوزخ کېنې به غوږې وئ
خلقو چې به دا واورېدل نو خپل بچي به ئې منع کول -
په دغه حقله باچا خان وايي:

په دغه وخت کېنې قام د ملایانو او باباگانو په
جال کېنې کېږ وه او د هغوي د اثر لاندې د بل چا
اثر ئې لانه وه منلې او یو قام هله د چا اثر قبلوي
چې اثر والا پکېنې پیدا شي کله چې ملایانو
زمونږ د مدرسو مخالفت شروع کړه نو د خپلو
مدرسو د پاره مونږ د ترنگزو حاجي صاحب
سرپرست وټاکه نو په دې طریقه مونږ څه نا څه د
ملایانو د تخریب نه بچ شو - د حاجي صاحب په
وجه مونږ ته په دې کار کېنې ډېره کامیابي
حاصله شوه - (زما ژوند او جدوجهد صفحه ۲۹)

هر کله چې انگرېز په دې خبر شه چې پښتون قام په
تعلیمي لحاظ پرمختګ غواړي او دغه تعلیمي پرمختګ سره
به په پښتون قام کېنې انقلاب راشي او دغه انقلاب زموږ د
پاره د یو لوی طوفان ذریعه وګرځي او دا یو داسې قام دے
چې زموږ د مقابلې طاقت او جرات لري نو ولې دې مونږ د

دوي دغه منصوبې ختمې نه کړو او هم په دې کوشش کېنې
لګيا شو - د دغه مدرسو جوړولو تحریک ناکامه کولو د پاره ئې
هر قسم طریقې خپلې کړې - په دې دوران کېنې د خلافت
تحریک شروع شه او د هجرت کولو اواز پورته شه نو د دې
سیمې پښتانه هم افغانستان ته په هجرت لاړل - په دغه کېنې
باچا خان هم په هجرت لاړه چې پنځلس کاله پس راغی نو وايي:
د افغانستان او ازاد قبائلو چې مې حالت ولیده
او پنځلس کاله مې په هندوستان قبائلو او
افغانستان کېنې غرزې پرزې وکړې نو په دې
نتیجه ورسېدم چې انقلاب د منډې کار او دومره
اسان څیز نه دے - انقلاب د سړې سینې کار دے -
انقلاب علم او پوهه غواړي ، انقلاب عالمان او
پوهان غواړي - د انقلاب د پاره د اشخاصو
ضرورت دے - ته ګوره چې زموږ جذباتي ملګري
په څومره جوش راوتلي وو ، ټول لاړل خواره واره
شول نو کېنېناستم د ځان سره مې ښه فکر وکړه ،
په دې نتیجه ورسېدم چې زموږ د قام نه تجارت
خوا ته توجه شته ، نه د صنعت خوا ته ، نه د
زراعت خواته او نه د تعلیم خواته - د بلې خوا په
رسمونو رواجونو کېنې تر غوږو ډوب دے - په
خانه جنگو اخته دے - داسې قام انقلاب نه شي

سپوري لاندې په اتمانزو کښې د ازاد سکول بنياد کښېښوده. د دې سکول په بنياد کښېښودو کښې د باچا خان سره قاضي عطاء الله ، ميا احمد شاه ، حاجي عبدالغفار خان ، محمد عباس ، عبدالاکبر خان اکبر، تاج محمد خان ، عبدالله شاه او خادم محمد اکبر ملگري وو. په دې حقله باچا خان په خپل کتاب زما ژوند او جدوجهد کښې ليکي:

مونږ د خلقو د پوهولو او پکښې د مينې محبت، ورورۍ او قامولۍ د پېدا کولو د تعليم شوق د پېدا کولو او د قام نه د غلطو رسمونو رواجونو ختمولو او د قامي مدرسو د پاره د مرستې حاصلولو په غرض کلي په کلي کور په کور دورې شروع کړې او په خلقو کښې مو د ژوند احساس پېدا کړو. زما د دورو پېرنگي سره ويره پېدا شوه. سر هملتين زمونږ د صوبي چيف کمشنر وه ، هغه زما باباجان وغوښته ، ورته ئې ووي چې دا څو دې څه کارونه کوي ، ټول خلق لمسوي. منع ئې کړه. د ده سکتور سعدالله خان د عمرزو خان وه. هغه مې باباجان ته ويلي وو چې ته گوره چيف کمشنر ستا څومره احترام کوي. څومره چې ستا مني هغه څومره د چا نه مني. ته د ده د خوشحالي

کولې او دا قام د دې بلاگانو خلاصول په کار دي چې سياسي شعور پکښې پېدا شي او دا کار يوه پرامنه فضا غواړي. تر دغه وخته پورې زه په دې عقیده وم چې دا ټول کارونه انقلاب غواړي. تشدد راته د انقلاب نږدې او د کاميابۍ لار ښکارېده خو د تجربې نه وروستو راته معلومه شوه چې د جنگ په وخت کښې اسونه نه تيارېږي نو ځکه مې اراده وکړه چې خپل کلي ته واپس کېږم او د عدم تشدد د اصولو په بنا به کار کوم ، اول به د انقلابي اشخاصو د تعليم او تربيت د پاره قومي مدرسې جوړوم نو ځکه اتمانزو ته راغلم. زه چې د هجرته بېرته راغلم نو د هغو مدرسو بېرته جاري کولو کوشش مې کولو چې پېرنگيانو د جنگ په زمانه کښې بندې کړې وې. (زما ژوند او جدوجهد ، مخ ۱۸۲-۱۸۳)

باچا خان دغه تعليمي او اصلاحي تحريک په منظم ډول مخکښې بوتلل غوښتل نو په ۱۹۲۱ء کښې د انجمن اصلاح الاهاغنه په نوم ټولې ئې جوړ کړه چې د هغې مقصد او نصب العین د پښتنو د غلطو رسمونو ، رواجونو د اصلاح کولو د تشدد نه د منع کولو او پکښې د قامولۍ د مينې او محبت پېدا کول وو او هم په دغه کال ۱۹۲۱ء کښې ئې د انجمن د

ملگري په خپلو ارادو کښې کلک دي او دوي مونږ هېڅ کله هم د خپلې لارې نه اړولي نه شو. دوي په پېسو اخستې نه شو او دا تحريک په خان، ملا، پير باندې نه ناکامه کېږي نو بله لار ورسره نه وه نو باچا خان ئې سره د انجمن اصلاح الافغانه د ملگرو د دفعه 40 FCR لاندې په دسمبر ۱۹۲۱ء کښې گرفتار کړل نور ملگري ئې خوشي کړل خو باچا خان ئې درې کاله قېد کړه او په جېل کښې ورسره ناروا سلوک وشه او تکليفونه به ئې ورکول چې دې به د خپلې خبرې نه واوړي خو دغه د غېرت او پټ ډک پښتون چرته د خپلې خبرې نه اوږده. مرگ ته تيار وه خو د پښتون غلامي ئې نه منله. د انگرېز دا خيال وه چې د باچا خان نيولو سره به د مدرسو جوړولو دغه تحريک او انجمن اصلاح الافغانه به ختم شي خو دې تعليمي تحريک په کلي کښ د مدرسو جال خور کړه وه او مرکزي مدرسه د اتمانزو ازاد هايي سکول وه او بيا هغه وخت راغلو کوم چې فخر افغان باچا خان سترگې په لار وه، د دې مدرسو په ذريعه په هلکانو کښې د ديني، مذهبي، تاريخي او سياسي شعور پېدا شو او هم دې مدرسې د ماستر عبدالکريم غوندي پوهه عالم، اديب، شاعر او دانشور پېدا کړه او هغه به دغه تحريک کښې د خپل دماغ، قلم او ژبې په ذريعه جوش او ولوله پېدا کوله. دې مدرسې د عبدالولي خان غوندي يو بې باکه جري ستر سياستدان پېدا کړه. دې مدرسې د عبدالغني خان غوندي د لويې پاې شاعر،

د پاره خپل ځوړ منع کولې قدرې نه شي. بابا مې راغی، زه ئې کښېنولم، راته ئې وئيل چې ځويه د دې کارونو نه لاس واخله، ځان دې په مصيبت اخته کړه دے. سرکار هم خفه کېږي چې نور څوک ئې نه کوي ته ئې څه کوي. ما ورته وې چې ښه ده بابا چې ته وايې مه کوه نه به ئې کوم، ډېرو خلقو چې مونږ پرېښه دے نو زه ئې هم پرېږدم خو ته به بيا ما ته نه وايې چې مونږ ولې نه کوي؟ بابا مې راته وئيل چې مونږ خو فرض دے. ما ورته وې بابا دا علم خو هم فرض دے. بابا مې وې ښه ده څه کوه او بيا چيف کمشنر ته ورغی ورته ئې وئيل چې صاحبه مونږ ستاسو د خوشحالي دپاره خپل دين نه شو پرېښودې. (زما ژوند او جدوجهد مخ ۱۵۸-۱۸۲)

د باچا خان دا ارمان وه چې د پښتون بچي دې د زمانې د نوي تعليم او د خپل ثقافت، ژبې، تاريخ نه واقف شي نو ځکه باچا خان مغربي او مشرقي علوم دواړه د پښتنو بچو ته په دغه مدرسو کښې ورکول غوښتل چې پښتون به د تعليم په وجه اتفاق او ورورولي مينه وپېژني او د ټوپک په ځای به د قلم او کتاب په ذريعه خپل مرام ته ورسې. پېرنگې په خبره پوهه شو چې دا تحريک اوس د ختمېدو نه دے او باچا خان او د هغه

خبر شه او د انگرېز نه ئې د ازادۍ مطالبه وکړه. باچا خان پوهه شه چې زما حکمت عملي رنگ راوړه ځکه چې هغه د مخکښې نه د عدم تشدد لار خپله کړې وه. د ټوپک په ځای د قلم نه کار اخسته او د قلم او کتاب په ذریعه ئې پښتون قام راویښ کړه. باچا خان او د هغوي ملگري په دې پوهېدل چې د دې تحریک د کامیابۍ انحصار په خلقو کښې جوش جذبه ولوله او غورځنگ به هله راپېدا کېږي چې زمونږ د تعلیمي تحریک په نتیجه کښې جوړو شویو مدرسو کوم عالمان ، پوهان، شاعران ، ادیبان ، دانشوران، فنکاران او سیاستدانان پېدا کړي هغوي دې کلي په کلي کور په کور حجره په حجره او جومات په جومات وگرځي او د خپلو ملي او قامي انقلابي شعرونو ، لیکونو او تقریرونو په ذریعه خپل پیغام پښتنو ته ورسوي او هم دغه شان دې ثقافتی ، ادبي جرگې او تنظیمونه قائم کړي. انجمن اصلاح الاغانه دا فېصله وکړه چې هر کال به د دې انجمن د سپوري لاندې کلیزې جلسې کولې شي ، په دغه جلسو کښې به مشاعرې او ډرامې هم کېږي او په دې سره به د پښتو ادب او ثقافت ارتقا ومومي. د دې فېصلې په رڼا کښې انجمن اصلاح الاغانه په اپرېل ۱۹۲۷ء کښې د یو طرحي مشاعرې او ډرامې اهتمام وکړه او کومو شاعرانو چې ښه نظمونه وئيلي وو هغوي ته ئې انعامونه او تمغې هم مقرر کړې. د دغه اولنۍ مشاعرې طرحه وه :

ادیب ، فلاسفر پېدا کړه. دې مدرسې د عبدالروف قربان غوندې شاعر او سیاستدان په درگۍ ملاکنډ کښې پېدا کړه. دې مدرسې د سعادت خان جلیل په شان ملي شاعر پېدا کړه چې تر مرگه د باچا خان لمن ئې نه وه پرېښې او دغه شان په صوابۍ ، نوبتار ، مردان ، کوهات ، بنو ، ډېره اسماعیل خان ، هزاره او قبائلي اېجنسو کښې د دې مدرسو نه چې څومره هلکان فارغ شوي وو هغوي د خپلو تقریرونو ، نظمونو ، تحریرونو په ذریعه اوده قام راویښول شروع کړل او دغه شان په پښتنو کښې د باچا خان د زړه ارمان په دمه دمه پوره کېده او پښتون قام د علم د رڼا لیتکي بلول او په مخکښې تگ ئې کولو لکه څنگه چې وئيلي کېږي چې د هر تحریک په شا د هغه ژبې د ادب لاس وي او دغه ادب د اجتماعي فکر ترجمان شي او بیا د هغه ژبې قام ته د خپل منزل لارې ښايي او په دغه لارو بیا هغه قام یون کوي او په دې هرڅه کښې د ادیب او شاعر ، عالم ، پوهاند ، دانشور لاس وي او دغه وجه وه چې دغه مدرسو کښې لوستونکیو هلکانو ته د میا احمد شاه ، مولوي محمد اسماعیل ، خادم محمد اکبر ، تاج محمد تاج ، حاجي عبدالغفار خان ، عبدالاکبر اکبر ، محمد عباس خان غوندې پوهانو ، عالمانو ، ادیبانو ، شاعرانو رهنمائي او د استاذۍ شرف حاصل وه. د باچا خان دې هلو ځلو سره پښتون راویښ شه ، خپل اقدار ئې وپېژندل ، د خپلې ژبې ، ثقافت او تاریخ نه

"که زلمي چري په خپل وطن قربان شي"
 په دې مشاعره کښې اول انعام ارواښاد عبدالخالق خلیق صاحب د سرو زرو تمغه واخسته، دویم انعام ارواښاد فضل محمود مخفي صاحب د سرو سپینو گډه تمغه واخسته او درېم انعام د کوهاټ مولانا گل احمد صاحب ته د سپینو زرو تمغه ورکړې شوه. د ارواښاد خلیق صاحب د نظم خو شعرونه په دا رنگ وو:

د سرحد صوبه به هم یو گلستان شي
 که زلمي چري په خپل وطن قربان شي
 چې د خپل وجود اختیار ئې لاس کښې نه وي
 په تش نوم به څه امیر شي څه به خان شي
 هېڅ مشکله ازادي نه ده خلیقه
 خو که څوک د اتمانزو په پل روان شي

او دغه شان په دغه جلسه کښې د عبدالاکبر خان اکبر لیکلې شوې ډرامه "درې یتیمان" په نوم سټیج شوې وه. خان عبدالولي خان په دې ډرامه کښې د مشر یتیم کردار ادا کړی و. عبدالولي خان په خپل کتاب "باچا خان او خدایي خدمتگاري" کښې د دې ډرامې په حقله لیکي:

دا د یو غریب زمیدار د کورنۍ قیصه وه چې هغه عاجز د مالیې د ورکولو نه وه نو په هغې

کښې ئې کور تالا شوی و او هغه زندان ته لېږلې شوی و. د هغه نه وروستو دوه ماشومان بچي پاتې شوي وو. زه پخپله په دغه ډرامه کښې وم او د مشر یتیم کردار مې په غاړه و او چې زمونږ کور تالا شو، پلار رانه پولیس د ملک په ښودنه بوتلو نو یو ساعت پس زما دا کشر ورور ما ته په سټیج په ژړا شو. وې وېم یم، سټیج ته مخامخ په زرگونو خلق ناست وو، په دې ډرامه کښې بالکل بوخت، دې هلك چې ما ته په دویم ځل ووي چې لاله وېم یم نو په دې مخامخ ناستو تماشگیرو نه یو بوډا راپاڅېده، ښځه سټیج ته راغی، ما چې ورته وکتل نو سترگې ئې د اوښکو ډکې وې، هغه ئې د پټکي په پلو اوچې کړې، د ترخ د جیب نه ئې څه راوېستل او ما له ئې په لاس کښې کښېښودل او ډېره په تسله ئې ما ته ووي چې بچۍ خفه کېږه مه، دا واخله او خپل دې ماشوم ورور له پرې ډوډۍ واخله، ما چې وکتل نو هغه زما په لاس کښې یوه روپۍ او شپږ انې پرېښې وې.

(باچا خان او خدایي خدمتگاري مخ ۳۷۷)

دغه شان د پښتونخوا په دې سیمه دغه اولسي مشاعرې اولنۍ مشاعرې او دغه ډرامه "درې یتیمان" اولنۍ سټیج ډرامه وه چې اعزازي دغه انجمن ته حاصل دے.

د گران پوهاند ډاکټر همايون هما صاحب د وينا مطابق:

رضا همداني "درې یتیمان" ته د پښتو ادب

ورومبۍ تسويدي ، عملي او منظمه ډرامه

وئيلې ده - (پښتو مجله ، درې مياشتنۍ -

جولايي، ستمبر ۲۰۰۷ء صفحه ۵۲)

په کال ۱۹۲۸ء کښې د اپرېل په يويشتمه نېټه په کليزه دستوره کښې په اتمانزو کښې يوه بله طرحي مشاعرې د حاجي عبدالغفار د صدرات لاندې وشوه چې طرحه ئې دا رنگه وه :

"که دې خيال د ازادۍ د خپل وطن شي"

هم په دغه جلسه کښې يوه بله ډرامه د عبدالاکبر خان اکبر ليکلې د "تربور" په نوم سټیج شوې وه ، دغه هم يوه اصلاحي ډرامه وه ؛

د دې جلسې باره کښې عبدالخالق خلیق صاحب په خپل کتاب "زه او زما زمانه" کښې ليکي:

په دې کال کښې چې موسم وه د بهار

صدارت کښې د حاجي عبدالغفار

اتمانزو کښې جلسه وشوه عاليشانه

عالمونه وو راغلي له هر خوا نه

د تېر کال په شان ډرامه پکښې هم وشوه د پښتو مشاعرې پکښې هم وشوه طرحه دا وه که د چا ياده تر نن وي "که دې خيال د ازادۍ د خپل وطن وي" کوم يو نظم چې له ټولو وه بهتر هغه شمېر شو د خادم محمد اکبر دويم نظم د تورسم کاکا حساب شه د شپړپاو فضل واحد درېم کامياب شو (زه او زما زمانه ، صفحه: ۴۲)

د دغه ډرامې باره کښې سيد صابر شاه صابر په خپل کتاب "د رڼاگانو محفلونه" کښې ليکي :

په کال ۱۹۲۸ء کښې د ازاد سکول په کليزه غونډه کښې په اتمانزو کښې بله ډرامه هم د عبدالاکبر خان اکبر د "تربور" په نوم د سټیج په سر وښودلې شوه. دې ډرامې اصلاحي اړخ لرلو. د دې ډرامې اصلي کاپۍ په ۱۹۳۰ء کښې هغه وخت د مينځه لاړې چې د عبدالاکبر خان اکبر د کور تلاشي انگرېز سرکار وکړه او هغه "تربور" نومي ډرامه ئې هم د هغه د نور ډېر منظوم کلام سره په خپله قبضه کښې واخسته.

(د رڼاگانو محفلونه، د ادبي جرگو مرکو تاریخ،

مخ ۴۴)

په ۲۱م اپریل ۱۹۳۰ء په اتمانزو کښې یوه ډېره درنه جلسه وه چې د صوبې د گټې گټ نه ورته پښتانه راغلي وو. په دغه جلسه کښې د انجمن اصلاح الافاغنه او د خدایي خدمتگارو جرگې الحاق وشه. په دغه جلسه کښې یوه درنه مشاعره هم شوې وه چې په گڼ تعداد کښې شاعرانو په کښې گډون کړې وه. د دې طرحې مشاعرې طرحه دا رنگه وه:

جنگ د ازادی له همېشه زلمي وتلي دي
د دې مشاعرې په حقله احمد کاکا په خپل کتاب "خدایي خدمتگاري" کښې لیکي:

شپې له مشاعره وه، د ټولې صوبې نه شاعران راغلي وو. قابل ذکر کسان پکښې دا وو؛ گل احمد د مرغز، تورسم د دوه سرو، فضل واحد ملا د شېرپاو، حبیب الله کاکا د ترنگزو، سیدرسول رساد بدرېنو، عبدالاکبر اکبر د عمرزو، عبدالخالق خلیق د ماڼکي، خادم محمد اکبر د چارسدې، میا شاکرالله د نوبنار، نصرالله د اتمانزو او نور هم ډېر وو خو ماته ئې نومونه نه دي یاد. د مشاعرې طرح دا رنگه وه:

"جنگ د ازادی له همېشه زلمي وتلي دي"

د مرغز گل احمد په دې طرح دا نظم وئیلې وه:

جنگ د ازادی له همېشه زلمي وتلي دي
را به وړي غونچې د گلو نن پرون کښې تلي دي
باز که د غماز په منگل ناست د هېڅ پروا نشته
مونږ د زړه په غوښو باتوران ورته ساتلي دي
نه کوي تعلیم د ازادی پښتونه وړند شولې
تا د غلامۍ په مدرسه کښې خه لوستلي دي
جنگ د ازادی له همېشه زلمي وتلي دي
را به وړي غونچې د گلو نن سبا کښې تلي دي
نخبه د مراد زمونږ به درنگ ساعت له ولگي
مونږ ورله خپل کور د اتفاق گولۍ ساتلي دي
مه کوه غفلت پښتونه نور اوس وینښ د خوبه شه
خه رنگ چې الفاظ د گل احمد له خپې وتلي دي
جنگ د ازادی له همېشه زلمي وتلي دي
را به وړي غونچې د گلو نن پرون کښې تلي دي

دا نظم گل احمد او فردوس اورلې وه. د دواړو اوازونه ډېر ښکلي وو. مشاعره تر ډېره وخته پورې جاري وه. د دې د پاره خلیق صاحب، خادم صاحب او تورسم دوي مقرر وو چې نمبرې ورکړي. دوي گل احمد له اول، فضل واحد ملا له دویم او تورسم له درېم نمبر ورکړه. په انعامونو کښې د

چاندی تمغې، نومونه ورباندې لیکلي وو - دې
مشاعرې خلق داسې کړل لکه چې په اور تپل
واچوې-
(خدایي خدمتگار تحریک وپرومپے ټوک، احمد کاکا-
صفحه: ۱۸۷، ۱۸۲، ۱۸۵)

عبدالخالق خلیق په خپل کتاب "زه او زما زمانه" کښې د دې
مشاعرې په باره کښې لیکي:

په شلم او یویشتم میاشت د اپرېل
اتمازو ته خلق راغلل ډېر په سپل
سالانه جلسه وه بیا د انجمن
ورته راغلل عالمونه د وطن
پکښې وشو قسماقسم تقریرونه
رنگارنگ هم پکښې وشو تجویزونه
د شپې وشوه بڼه درنه مشاعره
گل احمد صاحب ته ورکړې شوه تمغه

د انجمن د کلیزو مشاعرو او ډرامو نه علاوه نورې
مشاعرې او ډرامې د انجمن له اړخه شوي دي لکه په ۱۹۳۰ء
کښې د عبدالخالق خلیق لیکلې ډرامه "د خدایي خدمتگار"
په نوم د فخر قوم میا صاحب په خواهش په زیارت کاکا

صاحب کښې په یوه جلسه کښې سټیج شوې ده - د دغې
ډرامې هیرو د خلیق صاحب ورور عبدالملک وه-
په دې باره کښې گران پوهاند ډاکټر محمدمایون هما
صاحب درې میاشتني پښتو جولایي - ستمبر ۲۰۰۷ء، په
خپله یوه مقاله "ښکلا" کښې لیکي:

د پښتو اولنۍ ډرامې "درې یتیمان" نه پس چې
کومې ډرامې زمونږ مخې ته راغلې هغه د رضا
همداني د وېنا له مخه د امیر نواز خان جلیا
"درد" (۱۹۳۰ء)، د عبدالخالق خلیق "خدایي
خدمتگار" (۱۹۳۰)، او شهیده سکینه او د فضل
رحیم ساقی "سپېره مرگه" (۱۹۳۵ء):

او هم په دغه مقاله کښې ډاکټر پروفېسر هما صاحب بل ځای
لیکي:

د پښتو د وپرومپۍ طبعزادې ډرامې "درې
یتیمان" مصنف عبدالاکبر خان اکبر د "جونگره"
په نامه خپله دویمه ډرامه په کال ۱۹۴۵ء کښې
لیکلې وه چې عمرزو او شاهي باغ کښې سټیج
شوه او په کال ۱۹۴۲ء کښې چاپ کړې شوه - په
جونگره کښې د اولس د معاشي بدحالی او د
شته منو د لاسه د هغوي د تریخ ژوند نقشه
رانیکلې شوې وه او ورسره قام ته د سیاسي شعور

خپلې ژبې ترقي کولې نه شي او په هغوي کښې علوم او فنون پيدا کېدې نه شي. ما دا اراده کړې وه چې ضرور به يوه رساله په پښتو کښې د خپل قوم د پوهولو، د دنيا د حالاتو نه د خبرولو او د خپلې ژبې طرف ته مائل کولو (مخ کولو) د پاره جاري کوم او د دې کوشش به هم کوم چې انجمن پخپله ژبه کښې د بچو د پاره د ابتدائي تعليم انتظام وکړي. حقيقت دا دې چې دغه وخت په پښتو ژبه کښې هېڅ نه وو او پښتو د چا ياده وه؟ او پښتون قوم دومره ناپوهه، نادانه وه چې دا خپله ژبه ورته سپکه ښکارېده او چې کوم قوم ته خپله ژبه سپکه شي نو هغه سپک شي او چې خپله ژبه ترې ورکه شي نو هغه وروک شي. د راتلو سره ما دا دوه خبرې انجمن ته پېش کړې، انجمن دې خبرو سره خو اتفاق وکړه لېکن د مالي مشکلاتو په وجه پرې عملي قدم فوراً اخستلې نه شوه. د رسالې ذمه واري ما په خپل سر واخسته او عبدالاکبر خان او عبدالله شاه ته دا خبره حواله شوه چې د رسالې د جاري کولو د پاره اجازت نامه دې د حکومت نه واخلي لېکن په مينځ کښې درې کاله تېر شو او

يو درس هم په کښې موجود دے. (درې مياشتنۍ پښتو، جولايي، ستمبر ۲۰۰۰)
باچا خان چې د پښتون قام د پوهې، علم، تعليم، د خپلې ژبې ثقافت، تاريخ نه د خبرېدو او په عملي شکل کښې راوستولو د پاره کومه حکمت عملي خپله کړې وه هغه په هغې د کاميابۍ په طرف تگ کولو روان وه او کاميابي ئې موندله. هغه په دې نتيجه اورسېده چې ما کوم تحريك شروع کړے دے نو په پښتو کښې د دې تحريك د کاميابۍ د پاره نورې ذريعې لټول پکار دي او هغه د پښتو ادب دے چې دا د ابلاغ يوه لويه ذريعه ده. لکه څنگه چې مخکښې په تفصيل سره ذکر وشه چې د انجمن له خوا د مشاعرو او د سټيج ډرامو اهتمام په ډېر زور او شور سره وشه او د پښتو ادب په ترقي کښې دغه صنفونو ډېر لږ کړدار ادا کړه او تحريك ئې د صوبي په گوټ گوټ کښې متحرک کړه خو باچا خان لاهغسې پوره مطمئن نه وه، ولې چې هغه د پښتون قام سره يوه لېونۍ مينه لرله او دې مينې هغه په قلاړ نه پرېښوده. هغه د خپل قام او د پښتو ژبې ترقي غوښتله ځکه خو باچا خان په خپل کتاب "زما ژوند او جدوجهد" کښې ليکي:

په جېلخانه کښې ما د خپل قام په حالاتو په ښه شان سره غور کړے وه. زه په دې نتيجه ورسېدم چې په دنيا کښې هېڅ يو قوم بغير د

هغوي د اجازت نامې د پاره يو درخواست قدرې هم ونه كړې شه. زه پوهه شوم چې بغېر زما نه دا كارنه شي كېدې او د ۱۹۲۷ء په اخر كښې ما دې كار ته پخپله ملا وتړله او دا كار مې په خپل لاس كښې واخسته. د اجازت نامې د پاره مې حكومت ته درخواست وركړه. اجازت نامه مې حاصله كړه او په ۱۹۲۸ء كښې مې د پښتون په نوم يوه رساله د پښتو په ژبه كښې د اتمانزو نه جاري كړه. افسوس خو په دې دې چي پښتون دومره لومړي قوم او خداي ورله د نعمتونو او دولتونو ډك ملك وركړې دې، نه د ده په خپله ژبه كښې يوه رساله او نه يو اخبار شته. دا د پښتو ژبې اولنۍ رساله ده چې د پښتنو په ملك كښې جاري شوه. پښتون قوم ډېر خرچي دې لېكن دې قسم خيزونو باندې پېسې نه لگوي او په دې قسم خيزونو خرچ كولو سره نا اشنا او نابنده دي. ډېرې پېسې ما د خپل جېب نه پرې خرچ كړې. دې رسالې د پښتنو په ښځو او نرو كښې يوه نوې زندگي پېدا كړه او دا رساله په پښتنو كښې ډېره هردلعزیزه شوه. دا خپل ملك خو پرېږده په

يورپ، امريکه او استرېليا كښې د دې نه خبر شو نو هغوي به غوښته او امداد به ئې هم ورسره كوه. د پښتنو ئې پښتو طرف ته شوق پېدا كړه.

(زما ژوند او جدوجهد، مخونه: ۲۳، ۲۳۴، ۲۳۳)

د پښتون رسالې د وړومبۍ گڼې مدير عبدالغفار خان باچا خان وه او كشر مدير ئې خادم محمد اكبر وه. د پښتون رسالې په وړومبې مخ يعنې وړومبۍ پاڼه باندې د قامي شاعر خادم محمد اكبر دا شعر ليك وه:

نه كلونه د غلام په غلامۍ كښې
نه ساعت د ازادۍ كه ځنكدن وي

محترم پروفېسر ډاكټر محمد همايون هما صاحب په خپل كتاب "په سرحدې صوبه كښې د صحافتي او او د بي مجلو روايت" كښې ليكي:

"پښتون" په دغه زمانه كښې د پښتو وړومبۍ رساله وه او په دې كښې به د هغې وخت د ټولو نوموړو شاعرانو او د قلم د خاوندانو ليكونه چاپ كېده. په كال ۱۹۳۰ء كښې چې كله باچا خان د پېرنگي حكومت ونيولو نو د پښتون اشاعت هم بند شه.

په مئي ۱۹۳۱ء کښې رساله په دوهم ځل جاري شوه او په دغې دوهم دور کښې نوموړې شاعر او اديب عبدالخالق خلیق د پښتون مدیر وټاکل شئ. هغه د دسمبر ۱۹۳۱ء پورې پرچه بڼه په باقاعدګۍ سره جاري وساتله خو تر دغې میاشت پورې د اتو اشاعتونو نه پس د باچا خان د گرفتارۍ په وجه بیا بند شوه. په کال ۱۹۳۸ء کښې په درېم ځل د پښتون اجراء وشوه او چې کله په ۱۹۴۱ء کښې د مجلې د واکمنو نه حکومت ضمانت وغوښته نو د مالي تنګسیا په وجه په مجبورۍ رساله بند کړې شوه. په کال ۱۹۴۵ء کښې په سرحدی صوبه کښې د ډاکټر خان صاحب د وزارت په وخت کښې د پښتون اشاعت په څلورمه پېره شروع شئ او د پاکستان د جوړېدو پورې جاري پاتې شئ. په کال ۱۹۴۷ء کښې د حکومت له اړخه د رسالې په اشاعت پوځ بندېز ولګېده. (صفحه: ۵۲، ۵۳، ۵۴)

ګران ډاکټر هما صاحب هم په دغه کتاب کښې وړاندې لیکي: د "پښتون" عمومي مزاج سیاسي وه. د خدایي خدمتګار تحریک خبرونه د باچا خان تقریرونه د ملک د سیاسي مشرانو د اهمو تقریرونو ترجمې

به په مجله کښې په باقاعدګۍ سره چاپ کېدې. وخت په وخت به په کښې د معلوماتي، اصلاحي رنگ، ادبي، تاریخي او تحقیقي لیکونه هم چاپ شو. باچا خان په ذاتي توګه د پښتون رسالې په اشاعت کښې ډېره دلچسپي لرله. په اتمانزو کښې د هغه حجره د مجلې دفتر وه. وروستو دغه دفتر سردریاب ته منتقل شئ. پښتون د خپل وخت یوه درنه معلوماتي مجله وه او د پښتو صحافتي ادب په تاریخ کې دوامی نقشونه ثبت کړي دي (صفحه: ۵۵، ۵۴).

که مونږ د باچا خان د تحریک یوه لنډه شان جائزه واخلو نو مونږ په دې نتیجه رسو چې د باچا خان تحریک د پښتون د پوهې، علم او ترقۍ د پاره وه. هغه د پښتون ژوند د سوکالۍ او خوشحالی سره لیدل غوښتل، هغه د عدم تشدد قائل وه. هغه پښتون د جهالت د تیارو نه بهر کول غوښتل. هغه په پښتون قام کښې د ځان پېژندګلو غوښتنه. هغه پښتون د تجارت، صنعت او زراعت په میدان کښې اختیارمند جوړلو د پاره هلې ځلې کولې نو څنگه چې ویلي شي ادب او ژوند سره لازم او ملزوم دي نو هغه هم د خپل تحریک د کامیابۍ د پاره د پښتو ادب لمن هم ټینګه نیولې وه او هم په دې پوهه وه چې د هر تحریک په شا د ادب لاس وي او که مونږ سوچ وکړه نو د باچا

خو چي پڻستونو خپله ژبه زده کړې نه وي نو تر هغې دوي ته د علم او پوهې مقام ته رسېدل گران دي . لکه ستر مشر عبدالولي خان په خپل کتاب "باچا خان او خدايي خدمتگاري" کښې ليکي :

چې کله به دويم جماعت پاس پښتون هم په پښتو کښې خبرې کول خپله بې عزتي گڼله په اردو کښې خبرې کول او اردو کښې خط ليکل په خپله پښتو ژبه کښې په خبرو کښې د اردو او فارسي غټ غټ ټکي ورتومبل به خلقو ته د تهذيب او تعليم نخښې ښکارېدې او چې چا له به خو ټکي انگرېزي ورتلله نو هغه خو بيا را پرې مه شي . هغه خو به ځان د باچا (انگريز) سره سيال گڼلو او د وخت بې وخته او د بې ضرورته انگرېزي ټکي استعمالول به ئې اورېدونکي متاثره کړي او په هغوي د خپل علم او پوهې رعب کښېنوي . کله چې خپلې ژبې پښتو ته د خلقو توجه راوگرځېده نو هغې سره ضروري وه چې پښتون د ژوند په دغه اړخ به هم ډېر ښه اثر وشي ، چې کله ليکل او لوستل په پښتو کښې شي نو د لوستلو د پاره ورله تابيا پکار ده نو باچا خان په خپله يوه مياشتنۍ رساله د پښتون په نوم د اتمانزو نه وېستله او په دې طريقه په پښتو ژبه کښې په اول ځل د قلمي انقلاب بنياد کښېښودې شه . انقلاب ورته زه ځکه وایم چې اولنۍ قدم په دې سلسله کښې پښتنو شاعرانو پورته کړه . شاعري اوسه پورې يواځې گل او بلبل، سڼه او وړبل نه

خان تحريک که په اصلي معنو کښې د سياسي بيداري تحريک وه نو ورسره ئې په قام کښې د ادبي شعور د بيدارولو د پاره هم کوشش کړې دے ولې چې ادب خو په مدرسو کښې زده کړې او د هغه دغه مقصد او نصب العین وه چې پښتو ژبه او پښتون قام دې د نورو ژبو او قامونو سره په يو صف کښې اودرېږي . دغه وجه ده چې باچا خان او د هغه ملگرو پښتون قام د مشاعرو، ډرامو د تحرير او تقرير په ذريعه په هر مېدان کښې د انقلاب راوستلو درس او پېغام ورکړې دے . دا اعزاز او فخر باچا خان او د هغوي ملگرو ته حاصل دے چې په دې سيمه ئې د اولنۍ مشاعرۍ او سټېج ډرامې بنياد کېښود او ولې به ئې نه کښېښوده ځکه چې انجمن اصلاح الافاغنه په بنيادي نکاتو کښې دا دوه خبرې شاملې وې :

- ❖ دا جرگه به د پښتو ادب په خاطر په کال کښې يو ځل په اتمانزو کښې د ټولې صوبې د شاعرانو د مشاعرې او په سالانه جلسه کښې د شموليت دعوت ورکوي .
- ❖ دا جرگه به د اولسي شاعرانو حوصله افزايي کوي او ناچارو سره به حسب توفيق مدد کوي .

(د برصغير پاک و هند ازادۍ کښې د پښتنو برخه ، مخ ۷ ، ۸ . عبدالاکبر خان اکبر ، انجمن اصلاح الافاغنه)
د دې نه معلومېږي چې د انجمن اصلاح الافاغنه مشرانو ته دا پته وه چې دا تحريک بغير د پښتو ادب نه نيمگړې دے او تر

چاپېره چورلېده ، ولې دې نوي انقلاب سره شاعري د اولسي بڼېگړې يوه ذريعه وگرځولې شوه . پښتنو شاعرانو او ليکوالانو ته يوه نوې نخښه کښېښودې شوه چې به هغوي پرې خپل متونه وگوري .

(باچا خان او خدايي خدمتگاري - مخ: ۳۷۲، عبدالولي خان) مونږ په دې نتيجه رسو چې دا تحريک د پښتون قام او ژبې ، ثقافت ، تهذيب ، تاريخ ته د لوړ مقام ورکولو تحريک وه او د دې تحريک د پرمختگ د پاره د پښتو ادب په لاره خپل تگ کول دي ، هله به خپل مرام ته رسي خو ورومې به دا تحريک د پښتو ژبې او ادب تحريک گرځول وي او هم هغه شان وشو . دې قامي تحريک يو پښتو ادب ته لويه برخه ورکړه ځکه نو مونږ ورته د پښتو تحريک هم وئيلې شو . ځکه چې دې تحريک پښتو ادب کښې ستر پوهان ، اديبان ، شاعران ، دانشوران او ليکوالان پېدا کړي دي چې پښتو ژبه ئې ژوندۍ ساتلې ده . په دې حقله ستر پوهاند ، اديب ، شاعر او محقق ډاکټر هما صاحب په خپله يوه مقاله کښې "تحريک او ادبي تحريک" د سر خط لاندې ليکي:

په شلمه صدۍ کښې د باچا خان د قامي تحريک په رڼا کښې چې کوم ادب پېدا شه هغه البته د تحريک غوښتنه پوره کوي او مونږ دغې ادب ته د قامي تحريک نوم ورکولې شو .

(مياشتنۍ تنگ ناموس، مردان- ۱۹۹۲ء)

د دې دومره اوږد بحث نه دا نتيجه راولاړېږي چې د باچا خان تحريک پښتون قام ته ډېر څه ورکړي دي . پښتون قام ئې د تعليم ، علم ، پوهې په رڼا منور کړې وه او د جهالت د تيارو نه ئې راوېستې او خپل مقام د پېژندگلو لار ئې ورته د پښتو ادب په ذريعه ښودلويوه هڅه کړې وه چې نن هغه ارمان د هغه ستر بابا پوره شه او پوره کېږي .

دلته به د علامه اقبال د يو فارسي شعر سره دا مقاله ختمه کړم:

شعر کجا و من کجا شعر و سخن بهانه ايست
سوئے قطار مي کشم ناقه بے زمام را

ترجمه:

چرته شعر او چرته زه ، شعر او سخن خو تشه يوه بهانه ده . د ملت د بې مهاره اوښې د وحدت د قطار په لوري راسمول دي .

کتابیات:

1. زما ژوند او جدوجهد. عبدالغفار خان ، کابل چاپ ۱۹۸۳ء
2. باچا خان او خدایي خدمتگاري وړومبې ټوک - عبدالولي خان، د چاپ ځای پېښور، ۱۹۹۲ء
3. د برصغیر پاک او هند په ازادۍ کښې د پښتنو برخه - عبدالاکبر خان اکبر ، انجمن اصلاح الافغانه ، ینورستي پبلشر افغان مارکیټ قیصه خوانۍ پېښور ، ۲۰۰۹ء
4. له پیر روښانه تر باچا خانۍ - علی خان محسود - دانش خپرندوي ، قیصه خوانۍ پېښور
5. په سرحدي صوبه کښې د صحافتي او ادبي مجلو روایت ، د ۱۸۵۴ء تا ۱۹۷۵ء پورې - ډاکټر محمد همایون هما ، سهیل پرتیز مردان ۲۰۰۹ء
6. خدایي خدمتگار تحریک - احمد کاکا ، ینورستي بک ایجنسي، پېښور ۱۹۹۱ء
7. زه او زما زمانه - عبدالخالق خلیق ، اداره اشاعت سرحد پېښور ، ۱۹۷۴ء
8. د رڼاگانو محفلونه - سید صابر شاه صابر ینورستي بک ایجنسي خېبر بازار پېښور ۱۹۹۴ء

9. د عبدالخالق خلیق د ژوند او ادبي خدمات - مذكر شاه خلیل، ملت پرتیز لاهور، ۲۰۰۱ء
10. د ښکارندوي غوري په قصیده مشاعره - گل باچا الفت ، کابل چاپ ۱۹۸۳ء
11. د پښتو پرون ، نن ، سبا - اسیر منگل ، دانش خپرندوي، قیصه خوانۍ پېښور ۲۰۰۵ء
12. د پښتو ادبي تحریکونه - ډاکټر راج ولي شاه خټک ، پښتو اکېډمي پېښور ینورستي ۱۹۸۹ء
13. میاشتنۍ ناموس - مردان، ۱۹۹۲ء

ڊاڪٽر محمد زبیر حسرت

د باچا خان بابا خبري

- ❖ په ماشوموالي ڪنبي چي خه عادتونه په بچو ڪنبي پيدا شي نو چي بيا غٽ (لوم) شي نو هم پڪنبي وي او په ډېره مشكله د هغو بدو عادتونو نه خلاصيد م شي.
- (زما ژوند او جدوجهد ۱۷ مخ)
- ❖ رښتيا خبره دا ده چي ظالمان بهادران نه وي ، ډېر بُزله او بي ايماننه وي ، بهادر سره هېچري په چا ظلم نه کوي (مخ ۲۲)
- ❖ يوه ورځ زما پښه گزک شوې وه ، ڊاڪٽر وگرم خبر شه ، راغی، زه ئي خپلې بنگلې ته بوتلم اوبه ئي گرمې کړې زما پښه ئي ووينځله او بيا ئي زما په پښه پټي ولگوله . رښتيا خبره خو دا ده چي زمونږ د رسول صلی الله عليه وسلم په قول "خير الناس من ينفع الناس" باندې دوي عمل کړی دے ، وايه زمونږ ، چي ناس يعني د خدا م مخلوق خو لا پرېږده د خپل قام، ورور او عزيز خدمت کولو ته تيار نه يو ، خدمت خو لا پرېږده په اور ڪنبي

رانه ولاړ وي او ځکه خو خدا م خوار او ذليل کړي يو . ما ڪنبي چي د انسانيت ، قوم پرستۍ ، ورورۍ ، عزيزولۍ او وطن دوستۍ او د خدا م د مخلوق د خدمت کومه جذبه پيدا شوې ده په هغې ڪنبي زما د دې استاذ وگرم ډېر لاس دے . ما به دا فکر کوه چي دوي د کوم ځا م نه راغلي دي ، زمونږ د قامه نه دي ، زمونږ په مذهب نه دي ، دلته راغلي دي او زمونږ د بچو خدمت کوي او غريبانانو ته د خپلې گېډې برخه ورکوي او زمونږ خپل وطن دے ، زمونږ خپل بچي دي ، زمونږ خپل قوم دے او مونږ د هغوي د پاره هېڅ نه کوو. بيا به مې دې خپل قوم او ملک طرف ته خيال لاړ نو ما به دې ته ډېر فکر کاوه چي زمونږ خانان ، نوابان ، ملايان او تعليم يافته خلق سره د دې چي مونږ يو قوم يو، يو وروڼه او يو مذهب يو خو دا جذبه را ڪنبي نشته چي د دې خپل غريب قوم د بچو سره امداد وکړو .

(۲۸-۲۹ مخونه)

- ❖ زه د وړوکوالي نه کفايت شعاره وم او د خپل خرڅ د پېسو نه به مې بچت کاوه . هم دا وجه ده چي ما پخپل ټول عمر ڪنبي د چا نه قرض نه دے غوښته او نه چاته محتاج شوم يم . خلقو زما نه قرضونه اخستي دي چي

دا سلسله به روانه وه - پښتانه به په خپلو کښې اړم وي او مونږ پېرنګيانو ته به ئې توجه نه وي. (۵۱ مخ)

❖ که په پښتون کښې علم راشي قام به ترقي وکړي نو مونږ به هم ترقي وکړو (۲۵ مخ)

❖ د قام مينه او خدمت او د حریت جذبه يواځې په تعليم نه ده - مونږ چې د قام خدمت او ازادۍ تحريك شروع کولو زه په ښارونو کښې تعليم يافته و پسې ډېر وگرځېدم ، ما په هغوي کښې داسې خلق پېدا نه کړم شول چې د خداي د پاره د قام خدمت ته تيار شي - (۲۹ مخ)

❖ او چې د دوي نه ما يوسه شوم ، ښارونه مې پرېښودل او کلو بانډو ته ووتم او عوامو له ورغلم ، په څلورو مياشتو کښې دومره خلق راسره راپاڅېدل چې پېرنګم ورنه وويرېده - زه دولس کاله په تعليم يافتو و پسې گرځېدلې يم خو د دوي نه ما يوسه شوم او کلو ته ووتم نو په زرگونو خلق راسره ملګري شول - (۲۹ مخ)

❖ ما سره د خپل قام د ښځو ډېر قدر او عزت وه او ډېره همدردي مې ورسره وه ، ولې چې زمونږ په قام کښې هم لکه د نورو مشرقي قومونو په شان د ښځو قدر نه وه - دوي به د سړو نه ښکته ګڼلې شوې - حالانکې چې پستي او بلندي په عمل ده ، که د چا عمل پست وي ،

ډېرو رانه خوړلي دي او زما د ورور خان صاحب مټ لږ اړت وه. (۲۹ مخ)

❖ خداي بې نياز ده - هېڅ شي او هېڅ چا ته محتاج نه دے - که خبراتونه دي که زکات دے که صدقات دي ، که مونځ دے ، که روژه ده ، که حج دے ، دا ټول زمونږ د ښېګړې دپاره دي ، که ښه کوې د ځان دپاره دي او که بد کوې هم د ځان دپاره دې دي. (۳۹ مخ)

❖ ډېر خلق خپلې لونه د پېسو د پاره ورکوي - پکار دي چې د سړيتوب په لحاظ خپلوي وشي - دا نه چې د دولت دپاره ځوانه جينۍ بوډا ته کښېنولې شي - (۴۹ مخ)

❖ نو د دې داسې پېښو مخ نيوې پکار دے ، بايد چې د هلك او جينۍ نه پښتنه کېږي ځکه چې دا خو دوي د ژوند د ملګرتيا سوال دے. (۵۰ مخ)

❖ پېرنګيانو جرګې د انصاف او امنيت برقرارولو د پاره نه وې جوړې کړې ، بلکې پېرنګيانو جرګې په پوره تدبير د دې غرض د پاره جوړې کړې وې چې په جرګو کښې انصاف نه کېږي ، پرې وي ، جمنې وي او اکثر چې به ګناه ګار سړي په سفارش يا په بډو رشوت خلاص شو نو مخالفې ډلې به د بدل اخستلو کوشش کاوه او په دا شان به دا دښمنۍ پېړو په پېړو چلېدلې او

هغه نړوي كه ښځه ، پكار دي چې پست وگڼلې شي او د چا عمل چې اوچت وي ، نړوي كه ښځه، پكار دي چې په درانه نظر ورته وكتلې شي. خداى خو نړاو ښځه د دنيا د ابادۍ دوه ملگري پېدا كړي او د بشريت د گاډي دا دوه پايې دي. دا گاډى په يوه پايه نه شي چلېدلى او بيا زمونږ د پښتنو ښځې خو ډېرې پاك لمنې، حياناكې، مينه ناكې او وفادارې دي او ډېرې خدمتگاري دي. (۷۵ مخ)

❖ پښتانه اوس هم د اخبار لوستو شوق نه لري ، په چټي خيزونو، په بې ځايه رواجونو په زرگونو روپۍ خرڅ كوي خو په اخبار يوه پېسه نه وركوي او هم دا وجه ده چې د دومره بهادر او لوى قوم پخپله ژبه كښې يو قومي اخبار نشته.

❖ چونكې زمونږ د اخبار سره مينه نشته نو ځكه زمونږ پخپله ژبه كښې اخبار هم نه وه. څنگه چې ئې د اخبار سره مينه نه وه دغسې ئې د خپلې ژبې سره هم مينه نه وه. د تعليم يافته كسانو سره به مې چې د ژبې په باره كښې خبرې وكړې ، راته به ئې وويل چې پښتو لاد څه ژبه ده ؟ په دې كښې علم نشته، پښتو كښې څه دي؟ ما به ورته وې چې هلكه! دا نورې ژبې خو د اسمانه نه دي راكوزې شوې ، د هرې ژبې ويونكو خپلې ژبې ته

ترقي وركړې ده ، پښتنو چې خپلې ژبې ته توجه نه ده كړې ، دې كښې د پښتو ژبې څه گناه ده؟ دا خو زما او ستا گناه ده.

❖ اخبار لوستل ډېر ضروري خيز دى ؛ دې كښې د ټولې دنيا حالات دي..... د پښتنو ښځې د نارينه و نه ذهينې دي.... زما به همېشه دا كوشش وه چې د ښځو د مغزو نه د كمترۍ احساس لرې كړم . ځكه چې په دوي كښې دا احساس خود غرضو او ناپوهو سړو پېدا كړى دى. ما به خپل ټبر سره په دې خبره بحث كولو چې ښځه او نر دواړه د خداى په نزد يو شان دي ، دروندوالى او سپك والى په عمل دى او دا به مې هم ورته وئيل چې د دې احساس په پېدا كولو كښې تاسو ښځې پخپله هم گرمې يئ. ځكه چې ځوي ته په يو نظر گورئ او لور ته په بل نظر او د وړوكوالي نه د جينكو په مغزو كښې دا خبره كښېنوئ چې هلكان او نارينه خداى د جونو او ښځو نه بهتر او لوى پېدا كړي دي. بيا به مې ورته وې چې انسان د خداى په ټول مخلوق كښې اشرف گڼلې شي نو په دې وجه ئې د نور مخلوق نه ذمه واري زياته ده خو زه چې دې خپل قوم ته گورم نو ماته په دوي او ځناورو كښې فرق نه ښكاري. د دوي سره هم د خپلې گېډې غم دى او ځناور سره هم د خپلې

❖ پښتون ژوند ۾ قوم دے ، خو چې د ژوندي کولو خلق پکښې پېدا شي ، تر څو چې په يو قوم کښې د ژوندي کولو د پاره خلق پېدا نه شي ، هغه قوم ژوند ۾ کېد ۾ نه شي . - (۸۵ مخ)

❖ د زمانې د بدلون سره که قام بدل شي ترقي وکړي ، که نه وروستو پاتې شی .- (۸۵ مخ)

❖ رسم او رواج پر پبنودل اسان کار نہ دے۔ پہ ربتیا ډپر
گران دے او اخلاقی جرات غواړي۔ (۸۵ مخ)

❖ د غلطې پراپښکندې مقابله کول پکار وي ، چې سره پاڅېږي ، ملا وتړي او خلق په حقيقت پوهه کړي او دا هله کېدای شي چې د بې غرضو هم خيالو مضبوطه ډله وي ، چې د خلقو اعتماد ئې حاصل کړي وي . اوچت شي چې ملک کښې وگرځي او خلقو ته غلطه خبره او حقيقت سم وښکاره کړي . (۱۰۶ مخ)

❖ د دې دنيا تاريخ خوزمونږ په وړاندې پروت دے، چاته چې مذهب راغلے دے او هغوي منلے او عمل ئې پرې کړے دے، په دې دنيا اباد شوي دي، د خوشحالي او امن ژوند نصيب شوم دے۔ تاسو عربو ته وگورئ

جالې غم وي - دوي هم بچي راوړي او د خپلو بچو
غم خوري او ځناور هم بچي زېږوي او لويوي ئې نو دوي
په څه اشرف المخلوقات وبللې شي - دوي هم لکه د
ځناورو په شان يو بل وژني ، دوي به هله اشرف
المخلوقات وگڼلې شي چې دوي کښې اجتماعيت ،
وروري، عزيزولي، مينه او محبت پيدا شي - تش په دې
چې نور ځناور په څلورو پښو گرځي او انسان په دوه
پښو، اشرف کېدۍ نه شي - نارينه چې مړ شي ، ښځه
کنتون کوي او چې ښځه مړه شي نارينه سمدستي بله
ښځه وکړي - پکار خو دا دي چې د ښځې خښتن مړ شي
چې هغه هم بل مېړه وکړي - (۷۷ تا ۷۹ مخونه)

❖ د دنیا تاریخ گواه دے چې په کوم قوم کښې داسې اشخاص پیدا شوي دي چې هغوي د خپل قوم د اصلاح د پاره پاڅېدلي دي نو د اقتدار خاوندانو ئې مخالفت کړې دے۔ ولې چې هغوي خپل اقتدار په خطر ۍ کښې لیدلې دے ، تاسو دې خپل د خدایي خدمتگارو تحریک ته وگورئ ، سومره چې قوم کښې پوهه راغلې ده هم هاغه هومره د اقتدار د خاوندانو قدرت کم شوی دے او د خپل پیغمبر صلی الله علیه وسلم ژوند مطالعه کړئ چې خپلو ترونو ، تربورانو ئې مخالفت وکړه ، د خه د پاره؟ د اقتدار د پاره او د مدینې خلقو

❖ مونږ د خلقو د پېغورونو له کبله ډېر غلط کارونه کوو. (۱۴۸ مخ)

❖ د پښتنو ودونه له رواجونو ډک وو، ما د هغو اصلاح غوښتنه نو ځکه مې د ځان نه شروع وکړه او د شریعت مطابق مې اول ډولۍ راوړه. په سبا له مې ولیمه ورکړه او یو وخت مې ښه ډوډۍ د کلي خلقو، دوستانو او خپلوانو له ورکړه. خلقو راته د ښندرې په دود روپۍ را اوچولې خو ما ونه منلې. که څه هم په ډېرو زمونږ پورې وې، په ډوډۍ کښې مو د رسم او رواج د اصلاح کولو په باره کښې تبادله خیال د خلقو سره وکړه. په هغه وخت کښې دا دود وه چې په واده کښې به ټولو کسب گرو له واده ته راغلو مېلمنو پیسې ورکولې، چا به ائینه ښوده، چا به سپېلني لوگي کول، چا به ډول وهلو، چا به گلونه راوړي وو، چا به رباب کښې چاربېته وئيله، په مېلمنو به یو لوت مار وه، که د چا زړه به وه او که نه خو د خپله شرمه به ئې دا حساب کسب گرو ته ادا کولو. زما په واده کښې د اول ځل د پاره دا کارونه ما بند کړل او کسب گرو ته مې دا ووئیل چې تاسو به مېلمنو له تکلیف نه ورکوئ. ستاسو د ټولو حق به زه ورکوم ولې چې تاسو زما کسب گریۍ دغه شان ډمې به گډېدې، مېلمنو به که د چا زړه وه که

چې د اسلام نه مخکښې د هغوي څه حال وه؟ او چې اسلام راغی او عمل ئې پرې وکړه. د هغوي څه حال شو؟ د اسلام په وجه دوي د حکومت، دولت او عزت خاوندان شول. تاسو د هغه وخت د مسلمانانو د ژوند په هر اړخ نظر واچوئ، غور او فکر پرې وکړئ او د اسلام د دې تېکه دارانو په خبرو غور او سوچ وکړئ چې دا دوي چې کوم اسلام بیانوي، دا هغه د خداي او د رسول (ص) اسلام دې که د سرمایه دارو؟ او دوي چې څه وايي، د خداي دپاره ئې وايي که د سرمایه دارو د پاره ئې وايي؟ (۱۱۱ مخ)

❖ خداي پاک په قران کښې د بنی اسرائیلو د عالمانو ذکر کوي چې هغوي به د لږو پیسو د پاره د خپلو خواهشاتو د پوره کېدو د پاره د تورات او زبور په ایاتونو کښې تحریفونه او تاویلونه کول. هر مذهب او مسلک چې د خود غرضو او چالاکو خلقو په لاس ورشي بیا پکښې هغه اولنې انقلابیت او روح پاتې نه شي، بیا د سرمایه دارو مذهب ترې جوړ شي او تش کالبوت شي. (۱۲۰ مخ)

❖ په غلامۍ کښې د انسان نه انسانیت هېر شي او انساني خوبۍ پکښې پاتې نه شي. (۱۴۱ مخ)

چې کالج ته ورغلم نو د یو جماعت د هملکانو نه مې دا تپوس وکړه چې "شما کیستید؟" دوي به راته وویل چې "افغان هستم" بیا مې ورته ووي چې "ملک شما؟" دوي به ووي "افغانستان" بیا مې ورته ووي "افغاني مېداني که افغان هستي؟" نو غلي به شو ، غږ به ئې نه کوۀ نو ما به ورته وویل چې څنگه افغان یی او څنگه د افغانستان اوسېدونکي یی چې خپله ژبه نه درځی.

❖ دغه شان محمود طرزي صاحب سره چې د افغانستان وزیر خارجه وه او ډېر لائق سړی وه ، په یوه لویه مېلمستیا چې ده د مهاجرینو د پاره کړې وه ، د ژبې بحث راغی ، یو سړي ورنه پښتنه وکړه چې دا څنگه افغانستان دے چې افغاني پکښې نشته . طرزي صاحب وویل چې فارسي هم زمونږ د ملک ژبه ده نو ما ورته وویل چې طرزي صاحب! پښتو خو د افغانستان ملي ژبه ده او د اکثریت ژبه ده ، په ټوله دنیا کښې د اکثریت ژبه هم سرکاري وي ، هم دفتری ، هم تعلیمي وي. (۱۲۳-۱۲۴ مخونه)

❖ د افغانستان او ازادو قبائلو حالت چې مې لیده او پینځلس کاله مې په هندوستان ، قبائلو او افغانستان کښې غږزې پرزې وکړې نو په دې نتیجه ورسېدم چې

نه ، پېسې به ئې ورکولې . ساریان به وو ، جنجونه به وو ، ټوپکې او غریبنونه به خلاصېدل . لنډه دا چې ډېر فضول خرڅونه به وو . زما په واده کښې دا ټول ما بند کړل او دا مې د دې د پاره وکړل چې د قام او ملک د پاره ډېر نقص دے او خلق ترې تنگ وو خو چا کښې ددې د پرېښودو اخلاقي جرات نه وه . ما د دې شیانو د مخنیوي ابتدا د خپل واده نه وکړه او خلقو ته مې هم وویل چې تاسو هم دا بې ځایه رواجونه پرېږدئ. (۱۵۲ مخ)

❖ یوه ورځ زه د امان الله خان ملاقات له تللے وم ، ډېرې خبرې مې ورسره وشوې . په خبرو خبرو کښې مې ورته دا ووي ، تاله ترکی درځي ، فارسي درځي او نورې ژبې هم درځي خو خپله ژبه نه درځي . زما خبرې په هغه ډېر اثر وکړه او وعده ئې راسره وکړه چې زده کوم به ئې . کله چې له افغانستانه ووستلے شه ، زه بمبې ته د ده لیدو له ورغلم نو هلته ئې ماسره پښتو کښې خبرې وکړې . (۲۳ مخ)

❖ په کابل کښې زمونږ تعلقات د نادر خان او د ده د کورنۍ سره ډېر وو . دې په خپله وزیر دفاع وه او ورور ئې سردار عبدالعزیز خان د معارف وزیر وه . یوه ورځ ئې ما ته ووي ، څه ورشه د حبیبې لېسه (کالج) وگوره

انقلاب د منډې کار نه دے ، او دومره اسان څيز نه دے ، انقلاب د سرې سينې کار دے ، انقلاب عمل او پوهه غواړي ، انقلاب عالمان او پوهان غواړي چې د پوهې سره قام وروزي او انقلاب ته ئې اماده کړي ، د انقلاب د پاره د اشخاصو ضرورت دے . ته گوره چې زمونږ جذباتي ملگري په څومره جوش راوتلي وو ، ټول لارل خواره شول نو کښېناستم د ځان سره مې ښه فکر وکړه ، زه په دې نتيجه ورسېدم چې زمونږ د قام د تجارت خوا ته توجه شته نه د صنعت خواته ، نه د زراعت خواته او نه د تعليم خواته . د بلې خوا نه په رسمونو ، رواجونو کښې تر غوږونو ډوب دي ، په خانه جنگو اخته دي ، داسې قام انقلاب نه شي کولای او دا قام د دې بلاگانو نه خلاصول پکار دي چې سياسي شعور پکښې پېدا شي او دا کار يوه پرامنه فضا غواړي ، تر دغه وخته پورې زه په دې عقیده وم چې دا ټول کارونه انقلاب غواړي ، تشدد راته د انقلاب نږدې او د کاميابۍ لار ښکارېده ، خو د تجزې نه وروستو راته معلومه شوه چې د جنگ په وخت کښې اسونه نه څرېږي نو ځکه مې اراده وکړه چې خپل کلي ته واپس کېږم او د عدم تشدد د اصولو په بنا به کار کوم ، اول به د انقلابي اشخاصو د تعليم او تربيت د پاره قومي

مدرسې جوړوم نو ځکه اتمانزو ته راغلم . زه چې له هجرته بېرته راغلم ، د هغو مدرسو د بېرته جاري کولو کوشش مې کولو چې پېرنگيانو د جنگ په زمانه کښې بندې کړې وې . (۱۲۸ ، ۱۲۹ مخونه)

❖ چې په ډلو کښې اختلاف پېدا شي که ډېر ښه او زورور خلق وي هم بې کاره شي او د هغوي طاقت د يو بله په غورزولو کښې صرف شي . په خدمت کښې اختلاف نه راکځي ، اختلاف د خودغرضۍ نه پېدا کېږي . (۱۷۳ مخ)

❖ پښتانه ډېر ښه قام دے ، دوي په افسانو او قيصو ډېر نه پوهېږي . که هر ښه کار چې په دوي کوي نو ځان ورته نمونه کړه چې ته روان شوې ، دوي هم درېسې روانېږي . (۱۷۵ مخ)

❖ هغه کار چې سره ئې په ښکاره نه شي کولای او پټ ئې کوي ، سره کمزور کوي او د خپلو اصولو نه ئې وباسي او په سرې کښې ويرې او بزدلي پېدا کوي . (۱۸۹ مخ)

❖ زما د ابتدا نه دا عقیده ده چې پښتون ډېر ښه قام دے ، ډېر زر ئې اصلاح کېدے شي . په شرط د دے چې څوک ئې پوه کړي . دا نن چې دے په داسې بد حالت

کښې دے ، د دې وجه دا ده چې څوک ئې غم نه خوري
 او نه ئې پوهوي. (۱۹۵ مخ)
 ❖ مونږ ټول پښتانه يو قام يو وروڼه يو ، د يو بابا اولاد يو ،
 زموږ عزت او ذلت يو دے ، که چرې مونږ د رسول الله
 صلى الله عليه وسلم په دې حديث عمل وکړه چې " په
 ځان دې څه پېرزو نه وي په بل ئې هم مه پېرزو کوه " نو
 ډېر زر به کامياب شو ، مونږ چې د خپل پښتون ورور
 سره د هر سلوک اراده وکړه ، پکار دي چې د لږ ساعت د
 پاره په هغې غور وکړو او خپل گروان کښې وگورو که
 چرې دا کار بل څوک ما سره وکړي نو زه به پرې
 خوشحاله شم که خفه ؟ که چرې زه په دې خوشحاليږم
 نو هغه کار کول پکار دي او که زه پرې خفه کېږم نو
 پکار دي چې دغه کار مونږ ونه کړو . بله دا چې مونږ
 پښتنو کښې که يو سره بد کار وکړي نو په دې وجه د
 هغه ملگرتيا پکار نه ده چې دے پېښور دے يا
 بنووال دے يا کوهاټه دے يا ډېره وال دے او زما د
 علاقې دے ، د بد کارو او بد چلنه خلقو ملگرتيا نه ده
 پکار ، که په ځان زموږ ورور هم وي ځکه چې د دې د
 لاسه قام او سوسائيتي ته نقصان رسېږي او هم دا خلق
 قام تباہ کوي .

مونږ له پکار دي چې همېشه د حق ا و بنو خلقو
 ملگرتيا وکړو ، که په مونږ کښې يو سره بد کار
 وکړي مونږ ټولو له پکار دي چې د خپلې ورورۍ او
 عزيزولۍ نه ئې وباسو که هغه بنو وال وي ، که
 پېښور دے وي ، که کوهاټه وي ، که ډېره وال وي ، که
 مونږ په رښتيا په دې لاره روان شو نو زر به هغه کسان
 چې په بدو لارو روان دي او د چا د لاس چې پښتانه په
 دې مصيبت اخته دي د خپلو بدو کارونو نه به واوړي .
 دا نن چې پښتانه په بدو لارو روان دي ، د دې وجه دا ده
 چې مونږ د بنو او بدو فرق نه کوو او نه څوک شته چې د
 بنو او بدو په فرق مو پوهه کړي . يو بد عمله سره چې
 ووينې چې زما په بد عملۍ کښې ملا تر کېږي نو هغه
 به ولې د خپلې بد عملۍ نه لاس اخلي او که مونږ د بنو
 بدو فرق وکړو او لکه چې هر ماستختن په نمانځه
 کښې د خداي سره وعده کوو چې " ونخلع و نترك من
 يفجرک " يعنې څوک چې ستا نافرمانی کوي ، مونږ به
 هغوي پرېږدو ، کور کله به ورسره نه کوو ، که دا وعده
 په ځامه کړو ، پښتون به يکدم بدل شي نو مونږ له
 پکار دي چې په دې خبرو هر پښتون پوهه کړو او دا
 خبرې د هر پښتون غوږو ته ورسوو . (۱۹۸-۱۹۹
 مخونه)

❖ دا خود دې دپاره دې چې مونږه دا امتياز لري کول غواړو او د دې په ځای مساوات قائلول غواړو او تر هغه وخته پورې دا امتياز لري کېدې شي چې تر کومه پورې مونږه کامياب شوي نه يو او واک اختيار زمونږ په لاس کېنې راغلې نه وي. (۲۱۳-۲۱۴ مخونه)

❖ افسوس چې مونږ خلق د بل د ارام او تکليف خيال نه ساتو گنې هم دغه ذکر مونږ ورو او پټ هم کولې شو لېکن د دې خبرې کمې هم زمونږ په عامو مسلمانانو او هندوانو کېنې موجود دې. مونږ همېشه پخپل خيال پسې ځو او د بل فکر نه کوو. دا يو لومړی کمې دې. مونږ له پکار دي چې همېشه د خداي د مخلوق د تکليف او ارام فکر او خيال وساتو او څه چې کوو نو چې اول ئې په ځان وگورو که چرې ځان له ئې خوښوو (بيا پکار دي) چې بل ورور له ئې هم خوښ نه کړو. (۲۱۴-۲۱۵ مخونه)

❖ پښتانه هم دغسې خلق دي لکه څنگه چې تاسو د هندوستان هندوان، سيکان او نورو قوميتونو او ذاتونو خلق یئ. څنگه چې تاسو کېنې ښه او بد خلق شته، دغه شان په پښتنو کېنې هم شته. دا ټولې خبرې د پښتنو دښمنانو جوړې کړي دي او د هغوي پراېيگنډه ده، د دې خبرو مطلب ئې ستاسو تېراېستل

❖ جگړه او فسادونه مه کوي خپل مشقت کوي او چا له رشوت مه ورکوي. (۲۰۲ مخ)

❖ د قام او ملک د خدمت د پاره خلقو قسم قسم تکليفونه اوچت کړي دي او دا د خداي يو امتحان او تېرېنگ دې، د خداي کارونه ټول د خبر دي. ما له صبر کول پکار دي ځکه چې خداي د صبرناکو ملگر دې. اخر به ئې نتيجه په خبر وي، ټول عمر به دا کړاوونه نه وي اخر به راحت راشي. (۲۰۴ مخ)

❖ زما دې خپلې صوبې او پښتنو سره دومره مينه ده چې زه ئې بيان نه شم کولې. خپل ملک کېنې خپل قام سره اوږدې تېرې او په تکليف کېنې خوښ يم نه په بل ملک کېنې په عېش او عشرت کېنې. (۲۰۴ مخ)

❖ پېرنگيانو چې کوم امتياز قائم کړې دې، دا په نېک نيتۍ نه دې، دا ئې په دې غرض قائم کړې دې چې په مونږ کېنې داسې بې اتفاقي او گېږې وي خو زه د دې په حق کېنې هم نه يم چې دې خبرو له دې مونږ دومره اهميت ورکړو چې زمونږه تعلقاتو او تحريك ته پرې نقصان ورسي ځکه مونږ چې څه کوو نو د ځان د پاره نه بلکې د خپل قام او خپل ملک د پاره ئې کوو. د بل د پاره خو ئې نه کوو. او بله دا چې تاسو ته به معلومه وي چې دا نن مونږ حکومت سره په جنگ يو،

دا ټولې نلکې د یوې چینې نه راغلي دي نو څنگه یوه پاکه او خوږه شوه او نورې ناپاکې او ترخې شوې؟ او اسلام خو دا تعلیم ورکوي چې د مسلمان به په دې کتاب هم ایمان او عقیده وي او په وړاندینیو مذهبونو او کتابونو هم "والذین یومنون بما انزل الیک و ما انزل من قبلك" دا د دې ثبوت دے چې اسلام ټولو مذهبونو سره رواداري غوره کړې ده. (۲۵۰-۲۵۱ مخونه)

❖ د هندوستان خلق هله د ترقۍ او ازادۍ معراج ته رسېدے شي چې هر چا له د خپلې عقیدې او خیال ازادي ورکړو او د هېڅ قسمه ظلم او جبر په چا ونه کړو. (۲۵۲ مخ)

❖ مذهب خو دنیا ته د دې د پاره نه دے راغلے چې د خلقو په مینځ کښې نفرت پیدا کړي بلکې مذهب خود مینې محبت علمبردار دے. (۲۵۴ مخ)

❖ زموږ د صبر جنگ دے ، موږ د وهلو او کنځلو بدل نه اخلو، موږ به صبر کوو او ځان به خدا دے ته سپارو ، موږ خو خدایي خدمتگار یو ، خدا دے به زموږ بدل اخلي ، د خپلو زړونو نه خود غرضي او نفاق لرې کړئ ځکه چې د دې د لاسه برباد شوي یو ، ځان کښې ښه اخلاق پیدا کړئ ولې چې د ښو اخلاقو نه بغیر څوک

او زموږ بدنامول دي ځکه چې تاسو ونه وپروي او موږ بدنام نه کړي نو بیا به په دې ملک بادشاهي څنگه کوي؟ (۲۱۹ مخ)

❖ زموږ په خلقو کښې دا یو لومے کمے او نقص دے چې موږ همېشه د بل د کمزوریو او عیبونو د راوښکلو او لټولو په فکر او غم کښې یو او خپلو کمزوریو او عیبونو ته فکر نه کوو او په دې وجه خو موږ نن په دنیا کښې برباد او نېستمند یو ، په ځاے د دې چې موږ بل ته گوته ونیسو ، ځان ته گوته نیول پکار او د نورو د اصلاح نه ورومې د ځان اصلاح فرض ده ، اول ځان دے بیا جهان دے. (۲۲۰ مخ)

❖ افسوس په دې دے چې موږ سره څوک ښه سلوک کوي هغه ته ښغ یو او چې څوک مو سر په ډنډه وهي نو هغه ته ټیټېږو او دا ډېر خراب عادت دے او موږ له داسې عادتونه پرېښودل پکار دي. (۲۳۰ مخ)

❖ ما د تالستیا د یو کتاب کښې چې شپږویشتم قیصې ئې پکښې لیکلي دي، دا قیصه لوستې ده چې یوه چین د هغې نه هر یو محلت ته نلکه راغلې ده خود هر یو محلت خلق په دې کښې نښتي دي چې زموږ به نلکې ابه پاکې او خوږې دي او د دې نورو نلکو اوبه ناپاکې او ترخې دي، دې ته هېڅوک فکر نه کوي چې

بغیر د قوم د امداد نه مونږ خپل منزل ته رسېدے نه شو. غم او فکر هغه چا سره وي چې د ځان د پاره کار کوي او څوک چې د خدا ۛ د پاره کار کوي هغوي هېڅ غم او فکر نه کوي. (۵۶۱ مخ)

❖ بې شکه چې دروغ د څه وخته پورې په خلقو کښې غلط فهمي پېدا کولے شي خو چې رښتيا راشي نو دورغ پاتې کېدے نه شي. (۵۶۲ مخ)

❖ اے وروڼو! هر څه چې تاسو سره کېږي په هغې صبر کوئ، د ازار نه چا بازار موندلے نه دے او د ظلم کاسه نسکوره ده، څومره چې پېرنگيان په مونږ ظلم او زياتے کوي هغه هومره به زر تباہ شي او مونږ به ترې خلاص شو. (۵۶۴ مخ)

❖ څه رنگه چې د خدايي خدمتگاري تحريک خدايي او بې غرضه تحريک دے نو کله چې خدايي خدمتگارو يو رښتینے خدايي خدمتگار اسمبلۛ ته کامياب کړے دے، هغه د دوي پکار راغلے دے او کله چې يو سړے دوي د خپلو غرضونو او تعلقاتو په وجه ودرولے دے نو اول خو هغه ناکامياب شوے دے او که څوک کامياب شوے هم دے نو هغه هم د دوي په فائده نه دے راغلے بلکې د فائدي په ځاے جماعت ته نقصان رسولے دے. (۵۹۸ مخ)

ترقي کولے نه شي، بله اے پښتنو وروڼو! زه په دې نه پوهېږم چې تاسو ولې د پېرنگيانو نه ويرېږئ؟ دوي خو ستاسو په شان بنيادم دي، ستاسو په شان يو قوم دے، تاسو خو پرو جنبو او نفاق تباہ کړئ، ويره در کښې پېدا شوې ده، د چا په زړه کښې چې د خدا ۛ ويره وي نو د هغه په زړه کښې د بل چا ويره نه راځي او د چا نه نه ويرېږي او د چا په زړه کښې چې د خدا ۛ ويره نه وي هغه د هر چانه ويرېږي نو په دې وجه چې مونږ د حکومت افسر ووينو نو ويرېږو. اے وروڼو! تاسو په زړه کښې د خدا ۛ ويره پېدا کړئ.-----

چې کوم کلي کښې جلسه وي نو هلته ډوډۛ چاې مه کوئ او مه پاتې کېږئ او د کلي خلقو ته مې هم ووي چې چا له چاې ډوډۛ هم مه ورکوئ. مونږ غريب قام يو خلقو له چاې ډوډۛ نه شو ورکولې.----- اے وروڼو! تاسو د خدا ۛ د پاره يوه ورځ روژه نيوي نه شي؟ او که څوک ډوډۛ درله پخه هم کړي نو تاسو ئې مه خورئ نو چې يو ځل خلقو ته ډوډۛ پاتې شي نو بيا به داسې نه کوي. (۵۵۷-۵۵۸ مخونه)

❖ مونږ خو د خدا ۛ د پاره لگيا يو د دې قوم خدمت کوو، که قوم زمونږ ملگرتيا وکړه نو دوي به ازاد شي او که زمونږ مخالفت ئې وکړه نو دوي به برباد شي ولې چې

- ❖ ما ته بې اتفاقي د مقصد په لاره کښې خنډونه
ښکارېدل او هره يوه ډله کښې چې بې اتفاقي پېدا شي
نو د کاميابۍ په ځای ناکاميا به شي. (۲۰۸ مخ)
- ❖ قومونه خو په تشو خبرو او دعوو ترقي نه شي کولې ،
چې په کومو قومونو کښې ښکېل پاکان او بې غرضه
او د خداي دپاره د خدمت خلق پېدا شي نو هغوي
ترقي وکړي . خداي دې په مسلمانانو کښې داسې
خلق پېدا کړي. ۲۱۰-۲۱۱ مخونه)
- ❖ افسوس چې په پښتنو کښې دا کمزوري شته چې خپله
ژبه هېره کړي. د ژبې په هېرېدو خپلو ته سره
پرده شي. (۲۲۸ مخ)
- ❖ مونږ خدايي خدمتگار د چا نه بدل نه اخلو ، مونږ
مظلومان يو، زمونږ بدل خداي پاک اخلي. (۲۳۴ مخ)
- ❖ د هر يو تحريك انحصار په ليډر وي چې بهادر او
هونښيار وي نو د تحريك خلق هم زړه ور او پوهه وي
چې ليډر کمزور وي او تنگ نظره وي نو د تحريك خلق
هم بې زړه او تنگ نظره وي. (۲۳۲ مخ)
- ❖ غلام قومونه ډېر کمزوري وي او حاکم قوم ته ټينگ نه
وي ، حاکم قوم کښې يو قسم کشش وي او محکوم
قومونه خود په خود ځان ته راکاږي . دغه وجه وه چې
ما به پېرنګيانو سره نه ليدل ، هغوي به زما خلاف

- پراېېکنډه کوله چې د ده د پېرنګيانو نه نفرت دے. زه
خو خدايي خدمتگار يم او د خداي خدمت خو د
خداي د مخلوق خدمت دے او پېرنګيان د خداي
مخلوق نه دے؟ (۲۴۷-۲۴۸ مخونه)
- ❖ زه د دواوې په دوره وم چې دغلته څه خانان او ملکان
راغلل او زما نه ئې تپوس وکړه چې مونږ اورو چې
تاسو زمونږ نه جائدادونه اخلي او غريبانانو له ئې
ورکوي؟ ما ورته وويل چې مونږ له خداي داسې
ملك راکړي دے چې د دولتونو او نعمتونو نه ډک
دے ، که مونږ ازاد شو او دا ملك زمونږ شي او مونږ
ملا وتړو ، دا ملك اباد کړو نو څوک به غريب پاتې نه
شي ، مونږ به ټول خانان شو ، زمونږ دا اراده نه ده چې
ستاسو نه جائداد او ملك واخلو ، مونږ خو ستاسو
حالت هم ښه کول غواړو او دا اوږې هم مړول غواړو ،
که دا اوږې ماږه شي نو تاسو ته څه تاوان دے؟ که
تاسو د پېرنګيانو ملك ته لاړئ نو هلته نور خلق خو
پرېږده د مزدورانو ئې هم بنگلې او موټرونه دي او
ستاسو نه تپوس کوم چې ستاسو موټر شته ، بنگله
شته؟ که زمونږ تحريك کامياب شه نو د ملا حالت به
هم ښه شي او د خان او ملك حالت به هم ښه شي، مونږ

❖ دا هر څه چې کوو نو د ځان د پاره ئې نه کوو ، دا د دې قوم د پاره کوو. (۲۲۷-۲۲۸ مخونه)

❖ زه دې قوم ته وایم چې تاسو تر څو بې غرضه ، دیانتدار، ایماندار، په قوم او ملک مټین خلق پیدا کړي نه دي نو نه دا ملک ازادېږي او نه دا قوم. (۲۲۹-۲۷۰ مخونه)

❖ اے خدایي خدمتگارو وروڼو! مونږ خدایي خدمتگار یو ، خدا ې ته د خدمت ضرورت نشته، زمونږ کار د خدا ې د مخلوق خدمت دے، زمونږ کار په چا اعتراضونه او نکته چینی نه ده او دا زمونږ کار نه دے چې په نورو جماعتونو او د هغوي په مشرانو نکته چینی او اعتراض وکړو. زمونږ کار دا دے چې مونږ خپل پروگرام خلقو ته پېش کړو چې مونږ ستاسو د پاره دا غواړو او دا کار یواځې نه کېږي ، دا به هله کېږي چې تاسو راسره ملګري شئ ، ملک هم ستاسو او زمونږ شریک دے، قوم هم شریک دے او کار هم شریک دے. (۲۸۳ مخ)

❖ انسان چې انسان وي نو څومره همدرد وي او چې انسانیت ترې لاړ شي نو بیا څومره بې رحمه شي. (۷۰۸ مخ)

❖ خدا ې په قران کښې وایي چې ما هر قوم ته د هغوي نه یو هادي لېږلے دے. زما مذهب رښتیا، مینه محبت او د خدا ې د مخلوق خدمت دے. مذهب همېشه دنیا ته د اخرت او محبت پیغام راوړے دے. د کومو خلقو په زړونو کښې چې د بني نوع انسان د پاره رواداري، مینه، محبت نه وي او د کوم سړي په زړه کښې چې نفرت ، بغض، کینه وي نو داسې سړے د مذهب نه ډېر لري وي. (۷۲۵-۷۲۶ مخونه)

د زړه په باغ مې ږلۍ وشوه
بویه چې بیا سپرلے راځي سپري گلونه
عبدالغفار خان
۱۳مه جولایي، ۱۹۸۱ء

عظمت هما

د باچا خان متحرک ژوند د هغوي د خودنوشت په رڼا کښې

د خودنوشت یو مقصد د یو اتل د ټول ژوند د تعمیری کوششونو او جدوجهد هغه قیصی وی چې پکښې د سر لوړۍ او بهادری د کارنامو ذکر شوی وي. دا تعمیری جدوجهد د هغه اتل د خپلې نظریې او د ژوند د تېرولو د طور طریقو سره د پوخ کمیټمنت یو سوچه اظهار وي. داسې کمیټه اتلان د خپلې خاورې د ناموس او د خپل قام د شناخت او د سر لوړۍ د پاره د دنیا د هرې ستونځې مقابلې او مخ نیوي ته ښه په نره هر وخت تکره او تیار ولاړ وي. په داسې اتلانو کښې بایزید انصاري (پیر روښان)، خوشحال خان خټک، ایمل خان، دریا خان، احمد شاه ابدالي او د پښتنو د سر لوړۍ فخر، فخر افغان، عبدالغفار خان المعروف به باچا خان (۱۸۹۰ء-۱۹۸۸ء) د ۷۰ چې خپل ټول ژوند یې د پښتنو د شناخت، یو والي او خپله خاوره د سامراجي استبداد د پنځو نه په ازادولو کښې تېر کړی وه. هغه د ازادۍ په قیمت پوهه یو زیرک او مدبر سیاستدان وه. د هغه سیاسي شعور دومره تېز او تاند وه

چې په ماشوم والي کښې د تاند سماجي شعور له برکته د پښتنو د خدمت جذبه په زړه کښې غزونې وکړه او دا جذبه په باچا خان کښې د هغوي د شپږم جماعت استاذ چې د مشن سکول هېډ ماسټر وه، ماسټر وگرم، چې په مینه او اخلاص یې د خلقو خدمت کو، له کبله راپیدا شوې وه. باچا خان په خپل کتاب کښې لیکي:

ماسټر وگرم چې به کومه تنخواه اخستله د هغې نه به یې زموږ بې وزلو هلکانو ته وظیفې ورکولې. هغه وړاندې لیکي:

ما کښې چې د انسانیت، قوم پرستی، ورورولۍ، عزیز ولۍ، وطن دوستۍ او د خدای د مخلوق د خدمت کومه جذبه پیدا شوې وه په هغې کښې زما د دې استاذ وگرم ډېر لاس دے.

او دا هم د ماسټر وگرم په باچا خان د بې لوثه خدماتو اثر وه چې هغوي د علم د رڼا له برکته خپل قام ترقي یافته قومونو په صف کښې ودرول غوښتل او د دې د پاره یې په ۱۹۱۰ء کښې د مولوي عبدالعزيز سره په اتمانزو کښې یوه مدرسه جوړه کړه او دا مدرسه چې سر پرستي یې حاجي عبدالواحد صاحب د ترنگزو کوله، په ۱۹۲۱ء کښې د ازاد سکولونو د یو Chain د

خوړولو هغه بنيادي تيگه ده چې په پښتنو کښې د سياسي او سماجي شعور په بيدارولو ، د غلطو رسمونو رواجونو د بېخ کښې سبب هم وگرځېده. دا نه هېرېدونکي واقعات د باچا خان د ژوند هغه پاڅه بنيادونه دي چې پرې د باچا خان د سياسي او سماجي خدماتو مانۍ ښه مضبوطه ولاړه ده . د هغوي د خودنوشت په امېل کښې دا نه هېرېدونکي واقعات لکه د غمي پرېکړې - د باچا خان په دې خود نوشت کښې په هره دوېمه پېره کښې د پښتنو د تتلي زېلي ژوند د ښېزاري کولو ، د بې ځايه رسمونو رواجونو د موندنه د اېستلو، د توهमतو د دنيا نه د سر راوښکلو خبرې ليکلي شوي دي . هغه د خپلې ځوانۍ قيمتي وخت د ملک په مختلفو جېلونو کښې صرف او صرف دې د پاره تېر کړې وه چې پښتنو له خپل نوم، عزت او شناخت وگتې او پېرنگې د خپلې خاورې نه په کډه اچتولو مجبور کړي . په خپله خاوره د خپل اختيار او د پښتنو د سرلوړۍ خبره هغه زوړ روايت د ې چې په دې سيمه د مودو نه راروان د ې . باچا خان هم د دغه مړني روايت تسلسل د ې . هغه باچا خان چې پخپله خود يو لومړى زميندار نيازيين ځو ې د ې خود د دغه نيازيين باچا خان په نيازيين زړه کښې د پښتنو د يو والي او سر لوړۍ فکر په غورځنگونو وي او په خود نوشت کښې ليکله دا خبرې د هغوي د فکر انگازې دي .

مونږ پښتانه د امام حسين عليه السلام ډېر عزت کوو ځکه چې امام حسين عليه السلام د حق او جمهوريت د پاره راپاڅېدلى وه او مونږ هم د حق او جمهوريت د پاره راپاڅېدلي يو . هغه هم مظلوم وه ، مونږه هم مظلومان يو ، هغه د جمهوريت حق گټه او مونږه هم جمهوريت گټو ، هغه هم د امن د پاره کار کو ې او مونږ هم د امن د پاره کار کوو .

د باچا خان په زړه او ذهن کښې دا سپېڅلي افکار او جذبات هسې نه دي راپېدا شوي . د انسان په ذهني جوړښت کښې د هغه د چاپېرچل او د کور د ماحول هم ډېر زيات لاس وي . باچا خان په دې خبره وياړ کوي چې زما د کور وگړي قام پرست وو . باچا خان ليکي :

زما پلار بهرام خان د نورو خانانو په شان حاکم پرست نه وه او نه ئې د دوي خدمتونه کول . زما د نيکه هم دغه حال وه . کله چې پېرنگيانو د بونېر د نيولو په غرض په بونېر حمله وکړه او د سورکاوى غزا وه نور خانان د فرنگي ملگري وو او سپه الله خان د قام پرستۍ ، دا رنگې زما غور نيکه عبدالله خان بابا ازاد خيال

پېاوړې مشر وه چې د هغه وخت د حاکم
سلطان محمد خان طلايي د لاسه پانسي شه.

دا ټولې خبرې د باچا خان په زړه او ذهن نقش وې او دې سره
سره د پېرنګي په پښتنو د هېڅ بې هېڅه ظلم او ناکړدو سترګو
لیدلې حال او بیا په تېره تېره په حجره کښې ناست مېلمنو نه
په خوږ اواز کښې د خوشحال خان خټک داسې قسمه شعرونه
اورېدل:

خو وانه خلي له غليمه انتقام
مرد نه خوب کا نه خوراک کا نه آرام
چې د تنګ او د ناموس اندوي نه وي
د هغه سړي به نه وي احترام
که همت او حميت غېرت پکښې وي
تر خښتنه نه بهتر ګڼه غلام

به ضرور د زلمي غفار خان په زړه او ذهن کښې د دشمن نه د
کرکې، په ازاده فضا کښې د ساه اخستو ارمان او په خپله
خاوره د تنګ کولو جذبه راپاروله.

د باچا خان د کتاب جملې د دغه لمبه لمبه جذبه په غورځنګي
اسلوب کښې لکه د سمندري موجونو چې وي او چې کله د
دغه لمبه لمبه جذبو د عملي کولو وخت راغی نو باچا خان بیا
یواځې نه وه.

میں اکیلا ہی چلا تھا جانب منزل مگر
لوگ ساتھ آتے گئے اور کارواں بنتا گیا

په مصداق د باچا خان سره د هغوي په تعليمي او اصلاحي
زيار کښې مولوي عبدالعزيز، مولوي فضل ربي، فضل
محمود مخفي، مولوي تاج محمد او بيا په تېره تېره د حاجي
صاحب تورنگزو ملګرتيا او سرپرستي د باچا خان حوصله
نوره هم پورته او تانده کړه او دا هم د دغه ملګرو برکت وه چې
ډېر زړد ازاد سکولونو او د اصلاح الافغانه په نوم د يو انجمن
تاييا وشوه. د باچا خان کليو په کليو ګرځېدل او په خلقو کښې
د تعليمي او سماجي شعور د بيدارولو دا سلسله د سرسيد
احمد خان هغه کوششونه دوباره راتازه کول دي کوم چې هغه د
خپل قوم د تعليمي تقاضو له مخه د مدرسته العلوم د جوړولو
د پاره کړي وو. په دې حواله باچا خان د پښتنو سرسيد احمد
خان وه. ځکه چې د تعليمي رڼا د خورولو په مد کښې د دواړو
رهبرانو په کوششونو او هلو ځلو کښې يو شان والی ښکاري.
باچا خان وايي چې زه به چرته هم په دوره تلم نو پښتنو به
راباندې ډوډۍ خوروله، ما هغوي ته ووي چې تاسو په ډوډۍ
خومره خرچ کوئ، دغه نغدې ماله په چنده کښې راکوئ چې
په تعليمي مد کښې د قام د بچو په خبر ښېګړه راشي او د

مدرسة العلوم د جوړولو د پاره هم دغه طريقه سر سيد احمد خان هم خپله کړې وه - مولانا حالی په حیات جاوېد کښې ليکي:

سر سيد نه بهادر برکت علی خان کوایک خط لکها جس کا خلاصه یہ تھا
کہ آپ سے اور سب دوستوں سے یہ درخواست ہے کہ جو کچھ آپ
یا اور احباب میری مہمان داری میں صرف کرنا چاہیں ازراہ
عنایت اس کی لاگت نقد عنایت فرمائیں۔ میں نے اکثر
دوستوں سے اسی طرح دعوت کے بدلے نقد روپیہ لیا ہے اور
اس کو کالج کے چندہ میں جمع کر دیا ہے۔

دې سره سره د سر سيد احمد خان د تهذيب الاخلاق
اجراء او د باچا خان په ۱۹۲۸ء کښې د پښتون رسالې اشاعت
مقاصد او اهداف هم يو شان والې لري - باچا خان ته معلومه وه
چې په دنيا کښې هېڅ قوم بغير د خپلې ژبې نه ترقي کولې نه
شي حکه هغوي په خود نوشت کښې ليکي:

ما دا اراده وکړه چې ضرور به يوه رساله په
پښتو کښې د خپل قوم د پوهولو ، د دنيا د
حالاتو نه خبرولو او د خپلې ژبې طرف ته د مائل
کولو د پاره جاري کوم -

او د باچا خان دې کلکې ارادې په ۱۹۲۸ء کښې عملي شکل
واخسته او د ژبې د ترقي د پاره د انجمن د سپوري لاندې د
سالانه مشاعرو انتظام په ملک کښې د انقلاب د جذبې د پېدا
کېدو سبب وگرځېده او د دغه انقلابي جذبو له کبله د پښتنو
په خاوره په سرو جامو کښې ملبوس د خدايي خدمتگارو په
نوم يو دروند فوج تيار کړه شه چې ښه په نره ئې د سامراج د
ناجائزو پاليسيو غندنه کړې ده او په هر فورم ئې د پښتنو د
حق چغه وهلې ده او دا نن چې مونږ د پښتونخوا په نوم د يو
ځانگړي شناخت دعوه کوو نو دا د باچا خان د اوږد جدوجهد
ثمرات دي -

باچا خان د خپل مقناطيسي او اثري شخصيت له کبله
په غېرتمندو پښتنو او د برصغير د سر اېستلي ليډرانو کښې
يو شان مقبول او معروف وه - څنگه چې د هغه په تقرير کښې
تاثير وه ، دغه شان د هغه په تحرير کښې هم خوږلت ، سلاست
او رواني محسوسېږي - د هغه د ليک غېر تصنع انداز او د زړه
نه د راوتې خبرو سوچه ادبي اظهار د هغه د خودنوشت ښکاره
خصوصيات دي او فطرتاً د هشتنغر په خاوره کښې د ژبې
خوږلت ، روان او بهاند انداز اخلي شوي دي او ورسره د
هشتنغر د ادیبانو په ليک کښې ځای په ځای د متلونو
پېوند کاري د ژبې تراکت او خواږه يو په دوه کړي دي - د ژبې په

حواله د باچا خان يو ځانگړې انداز دے۔ د علامه اقبال خبرو بات جو دل څه نکلتي څه اثر رځتي څه او د زړه د کومې نه د راوتې خبرو کښې نه څه کوټ او تصنع وي۔ دا خودنوشت د هر قسمه تصنع او رنگ امېزۍ نه پاکه ده۔ څنگه چې د باچا خان شخصيت ايغ ښخ او بې باکه وه، دغه شان ئې په ليک کښې هم ريښتين توب، صفائي او بې باکي ليدے شي۔ د باچا خان د بې باکۍ دا انداز وگورئ؛

کانگرس خود پېرنگيانو سره د شپېتو کالو راسې د ازادۍ اخستلو د پاره په جدوجهد لگيا وه، خو انگرېزانو ورته پوره ازادي څه چې نيمگړې ازادي هم نه ورکوله مگر کله چې پښتانه ورسره په دغه جنگ کښې ملگري شول او پښتنو په قيصه خوانۍ، ټکر، اتمانزو، کوهاټ، هاتي خېلو او ميروس کښې قربانۍ ورکړې او دغه شان زمونږ د قبائلي علاقې غېرتي پښتنو دې پښتنو سره د هندوستان د ازادۍ په لاره کښې غزاگانې وکړې۔ د انگرېزانو توپونو او ټپنکونو ته ئې خپلې سينې ډال کړې او د دوي مخې ته لکه د غر ودرېدل نو

انگرېزانو هله د هندوستان ازادۍ ته غاړه کېښوده۔

د باچا خان د ژوند قيصه د سياسي غرزو پرزو نه ډکه ده۔ ځکه د هغوي د خودنوشت په هره جمله کښې يو جوش او ولوله محسوسېږي او دغه د ولولې د احساس قيصۍ چې څوک هم لولي نو په مړو زړونو کښې به هم يوه نوې ولوله، جوش او متحرک احساس پيدا کېږي۔

په دې خودنوشت کښې د هغه ازغنو لارو قيصې هم چيرلې شوي دي چې په هغې د تگ نه پس قام ارومرو د رفعتونو بام سر کولې شي۔ دا خودنوشت د باچا خان د خپل قام سره د مينې اخلاص همدردۍ او د عشق داسې داستان دے چې شروع ئې د پښتنو د سرلوړۍ نه کېږي او اختتام ئې — نه رښتيا — د پښتنو سره د مينې په دې قيصۍ کښې د اختتام ټکۍ هډو د سره ليکلې شوې نه دے۔ د باچا خان محبوبا پښتون قام به هم دغسې د سرلوړۍ ژوند تېروي۔

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library